

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
VĒSTURES UN ARHEOLOĢIJAS NODAĻA

Vēstures maģistra studiju programmas

2. kursa studente

Ildze Mīlgrāve

Stud. apl. Nr. im17079

**TĒRVETES REĢIONA KULTŪRAINAVAS ATTĪSTĪBA DZELZS
LAIKMETĀ UN VIDUSLAIKOS
MAĢISTRA DARBS**

Darba zinātniskais vadītājs

Dr. hist., asoc. profesors

Andris Šnē

RĪGA 2022

ANOTĀCIJA

Darba aktualitāte izriet no tā, ka detalizēti vēsturisko novadu kultūras ainavas pētījumi Latvijā veikti ļoti reti, un arī par Tērveti nav pieejams neviens padziļināts darbs par dzelzs laikmetu un viduslaiku ainavu, kad veidojās nozīmīgi cilvēku darbības rezultātā atstāti uzslāņojumi. Darba mērķis ir, balstoties uz dzelzs laikmeta un viduslaiku apdzīvotības liecībām, rekonstruēt Tērvetes reģiona apdzīvotību un salīdzināt tās raksturu dažādos vēstures periodos. Darbā veikta Tērvetes reģionā esošo kultūrainavas vietu (dzīvesvietas, kapulauki, svētvietas u. c.) identificēšana un lokalizēšana, balstoties uz lietiskajiem un rakstītajiem avotiem. Šī informācija interpretēta, izmantojot ainavu arheoloģijas metodes, un vizualizēta ĢIS vidē. Autore īpašu uzsvaru liek uz tādām iezīmēm kā vietu centralitāte. Tā ir viena no pieejām ainavu pētniecībā un ainavu izdalīšanā, kas nozīmē, ka funkcionālas sistēmas veido kāds objekts ar tam pakļauto vai piesaistīto apkārtni, un kādā noteiktā telpā šis objekts ir cilvēku darbības smagumcentrs, šajā gadījumā – Tērvetes pilskalns.

Atslēgas vārdi: Tērvete, dzelzs laikmets, viduslaiki, ainavu arheoloģija, centrālā teorija.

ANNOTATION

The topic is highlighted by the fact that detailed historical landscape studies have been performed very rarely in Latvia, and an in-depth work about Tērvete Iron Age and medieval landscape, when significant strata of human activity formed, has not been carried out so far. The aim of the work is to reconstruct the population of the Tērvete region and compare its character in different historical periods, based on the evidence of the Iron Age and medieval population. The work carried out the identification and localization of cultural landscape sites (dwellings, graveyards, shrines, etc.) in Tērvete region based on the material and written sources. This information has been interpreted using landscape archeology techniques and visualized in a GIS environment. The author places particular emphasis on features such as the centrality of places. It is one of the approaches to landscape research and landscape distribution, which means that functional systems consist of an object with its exposed or associated surroundings, and in a particular room the object is a hub of human activity, in this case – Tērvete hillfort.

Key words: Tērvete, Iron Age, Middle Ages, landscape archeology, central theory

SATURA RĀDĪTAJS

SATURA RĀDĪTAJS.....	4
SAĪSINĀJUMI	6
IEVADS	7
AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS.....	12
1. KULTŪRAINAVAS DEFINĪCIJA UN PĒTNIECĪBAS METODES	20
1.1. Ainavas un kultūrainavas definīcija	20
1.2. Ainavu pētniecība Latvijā	23
1.3. Ainavu arheoloģija un pētniecības metodes	28
2. RIETUMZEMGALES AINAVAPVIDA RAKSTUROJUMS	36
2.1. Lielupes baseins	37
2.2. Rietumzemgales ainavapvida reljefs	38
2.3. Klimata apstākļu un senākā apdzīvotība Zemgalē un Tērvetes reģionā	41
3. KULTŪRAINAVU VEIDOJOŠIE ELEMENTI.....	48
3.1. Apdzīvotās vietas	48
3.2. Apbedījumu vietas.....	60
3.5. Sakrālās vietas	63
3.6. Depozīti	65
4. TĒRVETES REĢIONA DZELZS LAIKMETA UN VIDUSLAIKU KULTŪRAINAVAS ANALĪZE	67
4.1. Agrais dzelzs laikmets.....	67
4.2. Vidējais dzelzs laikmets	70
4.3. Vēlais dzelzs laikmets	73
4.4. Viduslaiki	76
SECINĀJUMI.....	82
IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS	86
Avoti.....	86
Literatūra	88

SAĪSINĀJUMI

DTM – digitālais reljefa modelis

ĢIS – ģeogrāfiskās informācijas sistēma

LAS – LASer faila formāts

LĢIA – Latvijas ģeotelpiskās informācijas aģentūra

LIDAR – atrašana un attāluma noteikšana ar gaismu

LVIŽ – Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls

LVM GEO – Latvijas Valsts mežu lietotne, kurā vienkopus pieejams visplašākais karšu un datu slāņu klāsts

LZA – Latvijas Zinātņu akadēmija

NKMP – Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde

UNESCO – Apvienoto nāciju izglītības, zinātnes un kultūras komisija

WMS – tīkla karšu serviss (*Web Map Service*)

ZASM – Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu ... gada pētījumiem

IEVADS

Kultūrainava veidojusies, mijiedarbojoties dažādiem cilvēku darbības un dabas faktoriem. Tā ilustrē cilvēces attīstību laikā un telpā, un ar ainavā esošajām fiziskajām liecībām atspoguļo noteiktus vēsturiskus notikumus.¹ Ainavu pētniece Aija Melluma (dz. 1935) ir daudzkārt uzsvērusi, ka bieži ainavu saprot tikai kā estētisku kategoriju, taču patiesībā tā nes sevī bagātu informāciju par ekoloģiskajiem apstākļiem, procesiem, par cilvēka dzīvi un darbību daudzu gadsimtu garumā.²

Reģionālā un vietas mēroga izpratne un izvēle ainavas izpētē ir viens no galvenajiem metodoloģiskajiem soļiem, lai liela mēroga vēsturiskos notikumus, to ietekmi varētu izvērtēt kopā ar atsevišķo, vietu mēroga notikumiem. Latvijas teritorijā ir minamas vairākas vietas, kuras sakopo īpašas dabas un kultūrvēsturiskās ainavas vērtības un kurām cilvēki laika gaitā ir piešķirušī īpašu nozīmi kā savas piederības tautai un zemei apliecinājumu. Kā maģistra darba pētniecības objekts ir izvēlēta viena no tām – Tērvetes reģiona kultūrainava. Tērvetes kultūrainava, izmantojot ainavu arheoloģijas metodes, tiks pētīta kā konkrētu iedzīvotāju dzīves telpa, kas veidojusies noteiktā ģeogrāfiskā novietojumā un vēsturiskā kontekstā. Svarīgi atzīmēt, ka ainavu var raksturot kā konkrētu telpu noteiktā laikā, t. i., noteiktā laika posmā, kas saistīts ar cilvēka, cilvēku grupas darbību.³ Šajā gadījumā runa ir par ainavu pastāvēšanu laikā, proti, par senām ainavām, kas ir tīri metodisks nodalījums, jo ainavas vienlaicīgi var būt gan senas, gan jaunas.

Ainavu arheoloģijā, kā avotu izmantojot materiālo kultūru, tiek veikta cilvēka darbības telpiskās dimensijas analīze. Citiem vārdiem sakot, tiek pētīts, kā cilvēku kopienas ir saistītas ar ģeogrāfisko telpu un kā tā tiek ietekmēta.⁴ Lai varētu analizēt konkrētu telpu, nozīmīga ir tīklu analīze (*network analysis*). Tīkla analīzes galvenais mērķis ir noteikt un interpretēt attiecības un sakarības pētāmo ainavas faktoru starpā.⁵ Tā kā dati tiek iegūti telpā, tad tie tiek saukti par

---

¹ Kultūrvēsturiskā ainava Latvijā. Semināra rezolūcija. 2016., 1. lpp.

² AJIA MELLUMA, AINA ZARIŅA, INESE STŪRE. Ainavas kā mantojums: to izpētes un aizsardzības problēmas Latvijā, In: LZA Vēstis, 2006, 60. sēj., Nr. 6, 4.–25. lpp.

³ <https://tezaurs.lv/laiks:1>

⁴ CESAR PARSCERO-OUBINA, FELIPE CRIADO-BOADO, DAVID BARREIRO. Landscape Archaeology. Pieejams: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007%2F978-1-4419-0465-2_264 (skatīts 15.01.2022)

⁵ DAVIAD O`SULLIVAN. Spatial Network Analysis. In: Handbook of Regional Science, 2013, pp. 1253–1273.

telpiskajiem tīkliem.⁶ Dati tiek iegūti tīklu veidā, velkot attiecības starp indivīdiem, apdzīvotām vietām, ceļiem, infrastruktūrām. Šāda pieeja ir mēģinājums saprast ainavu no citas perspektīvas, proti, analizējot saikni starp vietām, vietu ģeogrāfisko tuvumu utt. Jāatzīmē, ka darbā neapskatīšu reģiona saimniecisko telpu, jo no pieejamiem datiem šādu ainavu nav iespējams rekonstruēt.

Darbā senvietas tiks analizētas pēc centrālās teorijas principa, līdz ar to ainava analizēta no centrālās teorijas skatupunkta, kurā Tērvetes pilskalns izvirzīts kā centrālais punkts reģiona ainavā.

Tēmas aktualitāti nosaka vairāki faktori. Pirmkārt, šī tēma ir kultūras mantojuma pārvaldībai aktuāls temats. Daudzveidīgas kultūrainavas veido nozīmīgu Latvijas mantojuma daļu un kalpo kā liecība par pagātnes un tagadnes attiecībām starp cilvēku, dabisko un viņa paša radīto vidi. Vispārējās pārmaiņas 20. un 21. gs. – lauksaimniecība, rūpnieciskā ražošana, infrastruktūru izbūve utt. – paātrina kultūrainavas transformāciju. Līdz ar to vērojamas izmaiņas kultūras mantojuma pārvaldībā – akcents tiek pārliekts no vietām uz ainavām. To parāda 2000. gadā izdotā Florences harta, kas ir pirmais dokuments, kas veltīts kultūrainavas aizsardzībai.⁷ Aizvien biežāk mūsdienās ir dzirdami tādi termini kā “ainavu plānošana”, “ainavu aizsardzība”, “ainavu politika” (darbības, kas saistītas ar ainavu mantojuma vērtību saglabāšanu un aizsardzību). Latvijā kultūras mantojuma praksē kā viens no kultūras pieminekļu veidiem tiek lietots jēdziens “kultūrvēsturiskā ainava”, norādot uz to, ka aizsardzība attiecināma uz ainavām, kurās spilgti izpaužas vēstures notikumu pēdas (visdažādākos veidos), vai arī tās ir senās un/vai par retām kļuvušās ainavas.⁸ Lai novērtētu šo kultūras mantojumu, ir jāapzina un jāatjauno saikne ar tām vērtībām, ko esam zaudējuši.

Otrkārt, tēmas aktualitāti nosaka tas, ka ir samērā maz zinātnisku pētījumu par Latvijas reģionu ainavām. Apjomīga konkrētu reģionu ainavu analīze ir veikta šādos darbos – “Kuldīga. Laiki, cilvēki, ainava”⁹ un “Burtnieku novada ainavas. Ceļvedis kultūrvēstures, dabas un dzīvesvides vērtībās”.¹⁰ Šie darbi var kalpot par piemēru tam, kā veicama ainavu vēsturiskā pētniecība. Pieminami arī ir dažādi novadpētnieku darbi, taču tie, lai gan nozīmīgi konkrētu

---

⁶ MARC BARTHELEMY. Discussion: Social and spatial networks. In: Les Nouvelles de l'Archéologie, Vol. 135, pp. 51–61.

⁷ Europe Landscape convention. European Treaty Series. Nr. 176. Florence, 2000.

⁸ AIJA MELLUMA. Latvijas ainavās ieejot, In: Latvijas Vēstnesis, 2012, Nr. 14. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/243203> (skatīts 20.02.2022)

⁹ AIJA MELLUMA. Kuldīga. Laiki, cilvēki, ainava. Rīga 2017.

¹⁰ ANITA ZARIŅA. Burtnieku novada ainavas. Ceļvedis kultūrvēstures, dabas un dzīvesvides vērtībās. Burtnieki 2013.

novadu vēstures pētniecībā, vairāk koncentrējas uz stāstiem par vietām un notikumiem tajā.¹¹ Līdz ar to darba aktualitāte izriet no tā, ka padziļināta Tērvetes kultūrainavas rekonstruēšana līdz šim nav veikta. Nav pieejams neviens pētījums par Tērvetes reģiona dzelzs laikmeta un viduslaiku ainavu, kad veidojās nozīmīgi cilvēku darbības rezultātā atstāti uzslāņojumi.

Jāatzīmē, ka ar Tērvetes reģionu saprotama teritorija, kas novilkta apkārt Tērvetes pilskalnam 5 km rādiusā (skatīt 2. pielikumu). Šī pieeja balstās 20. gs. 70. gados K. Renfrjū izstrādātajā modelī, kurā viņš pielieto Tīsenas poligonus.¹² Tīsenas poligonus mēdza pielietot, lai noteiktu teritoriju ap kādu centru, un līdz ar to arī attiecīgā centra funkcijas. Tā, piemēram, dzelzs laikmeta Eiropā ap pilskalniem ir iespējams novilkt 5 km rādiusa riņķi. Šādu ideju atbalstīja arī E. S. Higgs un K. Vita-Finzi, kuri, izstrādājot vietas teritoriālo analīzi, pieņēma, ka mednieku-vācēju sabiedrībā aptvertās telpas lielumu noteica iespēja sasniegt noteiktus punktus tajā, nepatērējot ceļam vairāk kā aptuveni 2 stundas, savukārt zemkopju sabiedrībā nepatērēja vairāk kā vienu stundu – tas atbilst aptuveni 5 km.¹³ Lai gan šāda pieeja ir ļoti vispārinoša, tā jāuztver kā aptuvenas iespējas iezīmējošs instruments, kurš jāpielāgo lokālajam un hronoloģiskajam kontekstam.

Ainavas veidojušās gadsimtiem ilgā dabas un sabiedrības mijiedarbību procesā. Viens no diskutablākajiem jautājumiem ainavu vēstures pētījumos ir jautājums ar to, cik tālā pagātnē atskatīties? Kā apskatāmos vēstures periodus maģistra darbā autore izvēlējusies dzelzs laikmetu (1.–12. gs.) un viduslaikus (13.–15. gs.). Mūsu ēras pirmajos gadsimtos, Latvijas teritorijā strauji pieaugot dzelzs ieroču un darbarīku daudzumam, iedzīvotāji piedzīvo visaptverošas izmaiņas sabiedrības ekonomiskajā, sociālajā un kultūras ziņā.¹⁴ Vērojamas pārmaiņas apdzīvotības struktūrās, dzīvesvietu izvietojumā, ainavā aizvien vairāk un vairāk parādoties jauniem elementiem. Tērvetes reģiona kontekstā īpaši svarīgi pieminēt vēl dzelzs laikmetu (9.–12. gs.), kad vietējām sabiedrībām, sasniedzot augstu attīstības līmeni, vairāki pilskalni, tajā skaitā Tērvetes pilskalns, kļuva par nozīmīgu saimnieciskās dzīves centru.¹⁵ Vēlā dzelzs laikmetā

---

¹¹ Piemēram, MĀRĪTE BŪMANE, ANDRIS VĒVERIS. Tēvmājas Zemgales sirdī. Tērvete 2007.

¹² COLIN RENFREW LEVEL. Exploring dominance: predicting politics from centres. In: RENFREW (Ed.), COOKE (Ed.). Transformations: mathematical approaches to culture changes. New York 1979, pp. 145–167.

¹³ DONNA C. ROPER. The Method and Theory of Site Catchment Analysis: A Review. In: Advances in Archaeological Method and Theory, Vol. 2, 1979, pp. 119–140, šeit p. 123.

¹⁴ ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vēsture. 9. g. t. pr. Kr.–1200. g. Rīga 2001, 187. lpp.

¹⁵ ANDREJS VASKS (Red.), GUNITA ZARIŅA (Red.) Latvijas arheoloģijas rokasgrāmata. Rīga, 2021, 52. lpp.

beigās Zemgale dalās vairākās zemēs. Rakstītajos avotos parasti tiek minētas septiņas, un kā viena no tām – Tērvete.¹⁶ Savukārt 13. gs., Latvijas teritorijai kļūstot par latīņu kristīgās Eiropas sastāvdaļu, veidojas jauni sociālās, garīgās un politiskās dzīves modeļi.¹⁷ Tērvete, kas iepriekš reģionā bija svarīgs centrs, nu zaudē savu nozīmi un atrodas Livonijas zemju perifērijā.

Maģistra darbā izvēlētie periodi ļaus salīdzināt dažādu vēsturisko laikmetu un atšķirīgu vēstures avotu grupu sniegto informāciju, izdalot divus pilnībā savādākus ainavu attīstības posmus. Šādu periodu pētniecība izvēlēta, lai mēģinātu konkrētā ainavā rast pamatojumu plašākām telpiskām un sociālām pārmaiņām, kas risinās Livonijas veidošanās posmā krusta karu laikā.

Darba mērķis: balstoties uz dzelzs laikmeta un viduslaiku apdzīvotības liecībām, rekonstruēt Tērvetes reģiona apdzīvotību un salīdzināt tās raksturu dažādos vēstures periodos.

Darba uzdevumi:

1. Veikt Tērvetes reģionā esošo kultūrainavas vietu (dzīvesvietas, kapulauki, svētvietas u. c.) identificēšanu un lokalizēšanu, balstoties uz lietiskajiem un rakstītajiem avotiem.
2. Izmantojot ainavu arheoloģijas metodes, veikt Tērvetes reģiona apdzīvotības ainavu rekonstrukciju un raksturot tās izmaiņas laika gaitā (dzelzs laikmetā un viduslaikos).
3. Salīdzināt dzelzs laikmeta un viduslaiku Tērvetes reģiona kultūrvēsturisko ainavas dinamiku, intensitāti un funkcijas.

Darbā kā galvenie avoti tiks izmantoti arheoloģiskie materiāli (arheoloģisko izrakumu un apzināšanas darbu pārskati un ziņojumi). Jāatzīmē, ka maģistra darba izstrādē netiks fiksēti savrupatradumi, bet gan tikai senvietas. Visu savrupatradumu uzskaitē nozīmētu citas metodoloģijas izmantošanu. Tāpat arī svarīgi pieminēt, ka lielu daļu senvietu mūsdienās nav iespējams datēt, tāpēc tās nevar izmantot konkrētās analīzēs. Tāpat arī senvietu ierobežoto skaitu konkrētajā reģionā nosaka Zemgales novada savdabība – daudzi pieminekļi meliorācijas un zemes darbu rezultātā tikuši izpostīti. Līdz ar to arheoloģiskais materiāls ir ierobežots un pētījumi jābalsta uz jau zināmajām senvietām.

---

¹⁶ GUNTIS ZEMĪTIS. Dzelzs laikmets Latvijas teritorijā. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/4946-dzelzs-laikmets-Latvijas-teritorija> (skatīts 25.03.2022)

¹⁷ ILGVARS MĪSĀNS. Viduslaiki. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/108667-viduslaiki> (skatīts 25.03.2022)

Kā avoti tiks izmantoti arī lietiskie avoti, rakstītie avoti (viduslaiku hronikas, zemju dalīšanas līgumi), kā arī kartogrāfiskais materiāls.

Darba struktūra atbilst izvirzītajiem uzdevumiem. Darbs sastāv no četrām nodaļām. Pirmajā nodaļā tiks apskatīta ainavas pētniecības attīstība Latvijā un darbā izmantotā metodoloģija. Darbā tiks izmantotas ainavu arheoloģijas metodes – vietas lokācijas analīze, sociālo tīklu analīze un pārredzamības analīze. Otrā nodaļā tiks veltīta Tērvetes reģiona dabas un reljefa aprakstam kā vienam no ainavas tapšanas nosacījumiem un būtiskākajiem faktoriem, kas ietekmēja ainavas attīstību aizvēsturē un viduslaikos. Reljefs ietekmē gan apdzīvotības struktūru, gan saimnieciskās darbības veidus, gan spēju pārvietoties (ceļu izbūve). Šajā nodaļā tiks aprakstīts ne tikai Lielupes baseina reljefs, bet arī augsnes auglība un klimats – apstākļi, kas ietekmē apdzīvotības izvietojumu šajā teritorijā. Tāpat arī tiks apskatīti atropogēnie faktori – senāko iedzīvotāju ienākšana un apmešanās šajā teritorijā un turpmākās apdzīvotības izmaiņas līdz dzelzs laikmetam un viduslaikiem.

Trešajā nodaļā uzmanība veltīta ainavu veidotāju faktoru noskaidrošanai, tātad, tiks apskatīts, kādi elementi ir saskatāmi attiecīgo periodu ainavā un kāda ir bijusi to loma apdzīvotības struktūrā. Tiks izdalīti senvietu veidi – pilskalns, apmetnes, senkapi, kulta vieta, pilis, pielikumā veidojot sarakstu ar attiecīgajām senvietām Tērvetes reģionā. Ceturtajā nodaļā, kad ir noskaidrots, kādi elementi veido ainavu, tiks apskatīts, kā šie elementi mijiedarbojas – tiks rekonstruēta ainavas iespējamais vizuālais tēls. Cilvēka dzīvesvides ainavas veido kompleks daudzu mēroga notikumu, dabas vides un cilvēka darbības mijattiecību tīklojums. Līdz ar to tiks rekonstruēti šie tīkli. Autore īpašu uzsvāri liks uz tādām iezīmēm, kā vietu centralitāte. Tā ir viena no pieejamā ainavu pētniecībā un ainavu izdalīšanā, kas nozīmē, ka funkcionālas sistēmas veido kāds objekts ar tam pakļauto vai piesaistīto apkārtni, un kādā noteiktā telpā šis objekts ir cilvēku darbības smagumcentrs, šajā gadījumā – Tērvetes pilskalns.

AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

Maģistra darba “Tērvetes reģiona kultūrainavas attīstība dzelzs laikmetā un viduslaikos” izstrādē ir izmantoti dažāda veida nepublicētie vēstures avoti, kartogrāfiskais materiāls, kā arī literatūra.

Avoti

Nepublicētie avoti

Rakstisko avotu grupu veido nepublicētie un publicētie arheoloģiskie avoti, kas tiek izmantoti darba ceturtajā nodaļā, raksturojot Latvijas arheoloģisko materiālu.

Kā galvenie nepublicētie avoti ir arheoloģisko izrakumu pārskati un apsekošanu ziņojumi, kas glabājas LU Latvijas Vēstures institūta Arheoloģisko materiālu krātuvē (turpmāk LU LVI AMK), kā arī Nacionālā kultūras mantojuma pārvaldē (turpmāk NKMP). Pamatā analizēti plašāk pētīti un ilgstoši pastāvējuši arheoloģiskie pieminekļi Tērvetes pagastā.

LU LVI AMK

Tērvetes pilskalnā nelieli pētījumi izdarīti jau 19. gs. otrajā pusē, bet plaši izrakumi veikti 1951.–1959. gadā Emīlijas Brīvkalnes (1909–1984) vadībā. 1958. gadā kopā ar E. Brīvkalni darbus vadīja Ēvalds Mugurēvičs (1931–2018), veicot izrakumus ne tikai pilskalnā, bet arī tā Z piekājē¹⁸. 1960. gadā darbus paralēli E. Brīvkalnei vadīja Francis Zagorskis (1929–1986), veicot izrakumus Īkšķīšu apmetnē.¹⁹ Darbā izmatoti izrakumu pārskati no Tērvetes pilskalna, kuri glabājas LU LVI AMK.²⁰ Izpēti apgrūtināja tas, ka 1954., 1955., 1956. un 1960. gadā arheoloģisko izrakumu pārskati ir rakstīti rokrakstā, ar daudziem svītrojumiem un labojumiem, vietumis nesalasāmiem vārdiem. Turpmākajos gados arheoloģisko izrakumu pārskati ir rakstīti ar

---

¹⁸ EMĪLIJA BRĪVKALNE, ĒVALDS MUGURĒVIČS. Tērvetes pilskalna arheoloģiskie izrakumi 1958. gadā. In: LU LVI AMK, VIAA: 47; ĒVALDS MUGURĒVIČS. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Tērvetes pilskalna B laukuma nogāzes paplašinājumā. In: LU LVI AMK, VIAA: 32.

¹⁹ EMĪLIJA BRĪVKALNE, FRANCIS ZAGORSKIS. Arheoloģiskie izrakumi Tērvetes pilskalnā un senpilsētā pie Īkšķīšiem 1960. gadā. In: LU LVI AMK, VIAA:14

²⁰ EMĪLIJA BRĪVKALNE. Arheoloģiskie pētījumi Tērvetē 1951. gadā. In: LU LVI AMK, VIAA: 10; EMĪLIJA BRĪVKALNE. Tērvetes pilskalna arheoloģiskie izrakumi 1954. gadā. In: LU LVI AMK, VIAA: 22; EMĪLIJA BRĪVKALNE. Tērvetes pilskalna arheoloģiskie izrakumi 1955. gadā. In: LU LVI AMK, VIAA: 127; EMĪLIJA BRĪVKALNE. Arheoloģiskie izrakumi Tērvetes pilskalnā 1956. gadā. In: LU LVI AMK, VIAA: 128; EMĪLIJA BRĪVKALNE. Tērvetes pilskalna arheoloģiskie izrakumi 1957. gadā. In: LU LVI AMK, VIAA: 46; EMĪLIJA BRĪVKALNE. Tērvetes pilskalna arheoloģiskie izrakumi 1959. gadā. In: LU LVI AMK, VIAA: 59.

rakstāmmašīnu un ir viegli uztverami. Kā atsevišķi izdalāms E. Brīvkalnes arheoloģisko izrakumu pārskats Sprīdīšu parkā, kas atrodas netālu no Tērvetes pilskalna.²¹ E. Brīvkalnes veikto izrakumu pārskati sniedz plašu informāciju par pilskalna un tuvākās apkārtnes izpētes vēsturi, pilskalna raksturojumu, izrakumu laukumos iegūto senlietu sarakstus, zīmētus plānus, kā arī fotofiksāciju no izrakumiem. Datu analīzē liela nozīme ir E. Brīvkalnes personīgajiem novērojumiem un secinājumiem, kas sniegti arheoloģisko izrakumu pārskatos.

Tērvetes apkārtnē arheoloģiskos izrakumus veicis Māris Atgāzis (1935–2018), Guntis Zemītis (dz. 1955), kā arī Normunds Jērums. Darbā izmantoti M. Atgāža 1975. gadā vadīto izrakumu Klosterkalnā, Tērvetes sanatorijas viduslaiku kapsētā un Sapņu senkapos pārskati²², kā arī G. Zemīša 1982. gadā vadīto izrakumu pārskats no tā paša kapulauka.²³ Šie pārskati sniedz plašāku ieskatu par katru apbedījumu, tos ilustrējot. Zīmējumos attēlots gan senlietu, gan arī citu elementu precīzs novietojums kapulaukā, līdz ar to ir iespējams iegūt samērā plašu informāciju par apbedīšanas tradīcijām konkrētajā periodā. 1977. gadā M. Atgāzis veicis aizsardzības izrakumus Anšķīnu senkapos.²⁴

Atsevišķa avotu grupa, kas glabājas LU LVI AMK, ir apzināšanas darbu pārskati. No 1966. līdz 1978. gadam tos veicis M. Atgāzis.²⁵ Apzināšanas darbi apkopoti no visa Jelgavas rajona, taču pagastiem izdalītas atsevišķas mapītes, tādējādi šie ziņojumi viegli pārskatāmi. Tajos apzināti pieminekļi un veikti īsi ziņojumi par šiem pieminekļiem, kā arī iespēju robežās veikta to datēšana, jo pamatā apsekoti pieminekļi, kuri izpostīti. Tāpat arī pārskatos ievāktas vietējo iedzīvotāju ziņas par senvietām, to vēsturi un leģendām, kas saistītas ar pieminekli.

NKMP PDC

NKMP PDC strādājošie profesionālie arheologi kopš 20. gs. 70. gadiem veikuši senvietu apzināšanas un to aprakstus. Šajā arhīvā atrodams plašs visdažādāko materiālu klāsts gan par konkrētām senvietām (ne tikai aktuālajā pieminekļu sarakstā iekļautajām vietām), gan par administratīvajām vienībām kopumā – pieminekļu pases, arheologu ziņojumi, vietējo iedzīvotāju

---

²¹ EMĪLIJA BRĪVKALNE. Arheoloģiskie izrakumi Tērvetē 1952. gadā. (Sprīdīšu parkā). In: LU LVI AMK, VIAA: 13.

²² MĀRIS ATGĀZIS. Pārskats par izrakumiem Tērvetē 1975. gadā. In: LU LVI AMK: 321.

²³ GUNTIS ZEMĪTIS. Pārskats par 1982. gada arheoloģiskajiem izrakumiem. In: LU LVI AMK: 321.

²⁴ MĀRIS ATGĀZIS. Pārskats par arheoloģisko pieminekļu apzināšanu Dobeles rajonā un aizsardzības izrakumiem Anšķīnu senkapos 1977. gadā. In: LU LVI AMK, VIAA: 374.

²⁵ MĀRIS ATGĀZIS. Arheoloģisko pieminekļu apzināšana Jelgavas apriņķī. LU LVI AMK, VIAA: 1081.

sniegto ziņu pieraksti, izgriezumi no preses un literatūras, kartogrāfiskie un fotofiksācijas materiāli, administratīvā sarakste, kopijas no citās institūcijās glabātiem materiāliem un neskaitāmi citu veidu materiāli. Ņemot vērā, ka pieminekļi arī šobrīd tiek regulāri apsekoti, arhīvs tiek regulāri papildināts.

NKMP PDC arhīvs ir sakārtots atbilstoši līdz 2009. gadam pastāvējušajam administratīvajam iedalījumam, un šī darba ietvaros apzināts viss materiāls, kas par pētāmo teritoriju atrodams Dobeles rajona Tērvetes pagastā un attiecināms uz pētāmo laika periodu. Tāpat izpētītas visas atsevišķās pieminekļu lietas par objektiem, kas ietilpst pētāmajā teritorijā. Kopumā apskatītas 14 pieminekļu lietas, kā arī viena pagasta lieta.²⁶ Šajā pieminekļu lietās tiek apskatīta pieminekļa vēsture, kultūrslāņa raksturojums, arī svarīgākie atradumi, kas un kad veicis izpēti un izrakumus, tāpat arī īss notikumu un personu raksturojums, sakarā ar to, ja objekts iekļauts pieminekļu sarakstā. Tāpat arī mapēs glabājas informācija par ikgadējiem pasekojumiem, secinot pieminekļa saglabātības stāvokli, kā arī iespējams pieminekļa teritorijas precizēšanu u. c. Īpaši izceļami šajā gadījumā ir Jāņa Siatkovska un Jura Urtāna (dz. 1952) pieminekļu apsekojumi, ar plašu izklāstu un kartogrāfisko materiālu.

Publicētie avoti

Pie publicētajiem avotiem ir pieskaitāmas īsas ikgadējas arheologu atskaites par konkrētā gada darbu, kuru nosaukums laika gaitā mainījies – 1960. gadā sauktas par “Referātu tēzes zinātniskai sesijai par arheoloģiskām un etnogrāfiskām sesijām”, kopš 1972. gada dēvētas par “Zinātniskās atskaites sesiju materiāliem” (Turpmāk ZASM), bet kopš 2000. gada “Arheologu pētījumi Latvijā” (Turpmāk APL). Šo ziņojumu apjoms mainījās no izrakumu apmēriem, bet visiem raksturīga vienāda struktūra un aprakstu saturs – aprakstīta izpēti vēsture, situācijas raksturojums, senlietu apraksti un ilustratīvais materiāls. Senkapu gadījumos raksturoti

---

²⁶ Dobeles rajons, Tērvetes pagasts. Anšķiņu senkapu pieminekļa lieta. In: NKMP PDC; Dobeles rajons, Tērvetes pagasts. Lejniķu senkapu pieminekļa lieta. In: NKMP PDC; Dobeles rajons, Tērvetes pagasts. Mazvēderu senkapu pieminekļa lieta. In: NKMP PDC; Dobeles rajons, Tērvetes pagasts. Melno dzirnavu senkapu pieminekļa lieta. In: NKMP PDC; Dobeles rajons, Tērvetes pagasts. Pļavnieku apmetnes un senkapu pieminekļu lieta. In: NKMP PDC; Dobeles rajons, Tērvetes pagasts. Sapņu senkapu pieminekļa lieta. In: NKMP PDC; Dobeles rajons, Tērvetes pagasts. Stūru senkapu pieminekļa lieta. In: NKMP PDC; Dobeles rajons, Tērvetes pagasts. Upurakmens pieminekļa lieta. In: NKMP PDC; Dobeles rajons, Tērvetes pagasts. Līgu senkapu un kultakmens pieminekļa lieta. In: NKMP PDC; Dobeles rajons, Tērvetes pagasts. Tērvetes pilskalna pieminekļa lieta. In: NKMP PDC; Dobeles rajons, Tērvetes pagasts. Klosterkalna pieminekļa lieta. In: NKMP PDC.; Dobeles rajons, Tērvetes pagasts. Zviedru kalna (Svētkalna) pieminekļa lieta. In: NKMP PDC; Dobeles rajon, Tērvetes pagasts. Tērvetes sanatorijas viduslaiku kapsētas pieminekļa lieta. In: NKMP PDC; Dobeles rajons, Tērvetes pagasta vispārējā materiāla lieta. In: NKMP PDC.

apbedījumi, daudzviet vispārīgs kapulauku raksturojums. Minētajos publicētajos avotos guvu informāciju par pētījumu rezultātiem no 1960., 1961., 1969., 1970., 1975., 1976., 1977., 1982. un 1983. gada.²⁷ Galvenokārt visos minētajos gadījumos ziņojumus sniedzis M. Atgāzis. Tajos ziņojumi sniegti par arheoloģiskās ekspedīcijas un apzināšanas darbiem, kā arī arheoloģisko izrakumu rezultātiem. M. Atgāža publicētajos ziņojumos ZASM vērojamas atsevišķas literatūras iezīmes. Piemēram, publicētajos pārskatos par senkapu materiālu tiek vilktas paralēles ar citos apbedījumos atrastām senlietām, tādējādi parādot, kādas izmaiņas apbedīšanā norisinās plašākā reģionā.

Pie publicētajiem avotiem pieskaitāmi senākie rakstītie avoti – hronikas. Darbā izmantota Livonijas Indriķa Hronika,²⁸ Atskaņu hronika²⁹ un Vartberges Hermaņa Livonijas hronika.³⁰

Indriķa hronika sniedz ieskatu Baltijas krusta karos un vietējo tautu kristianizācijā trīs pirmo Romas Katoļu Baznīcas bīskapu – misionāru vadības laikā no 12. gs. beigām līdz 1227. gadam. Tieši Indriķa hronikā aprakstītais devis iemeslu daudziem nacionālromantiski nosakņotiem pētniekiem runāt par zemgaļu varonību, nepadošanos, 100 gadu brīvības cīņām utt. Zemgaļi bija tie, kuri, saskaņā ar hronistu, izrādījuši pretestību jaunatnācējiem jau 1185. gada vasarā. Hronists zemgaļiem pievērsies vairākkārt, taču Tērvetes vārds izskan vien pāris reizi.

Atskaņu hronika sniedz ieskatu turpmāko krusta karu gaitā (pēc 1227. gada). Pētnieki tās aprakstīto periodu datē ar 12. gs. beigām līdz 13. gs. sākumam. Tērvetes vārds šajā hronikā izskan ārkārtīgi daudz – tiek aprakstītas kauju gaitas, celtie cietokšņi, tāpat arī konkrēti varoņi.

Vartbergas Hermaņa Livonijas hronika ir svarīgs rakstītās vēstures avots par notikumiem Baltijā, īpaši par 14. gs. trešo ceturksni, kad hronikas autors uzturējās Livonijā.

---

²⁷ Arheoloģiskie izrakumi Mūkukalna, Oliņkalna un Tērvetes pilskalnās, kā arī Pungu, Jaunpiebalgas un Liepenes kapulaukos 1960. gadā. In: Referātu tēzes zinātniskai sesijai par 1960. g. arheoloģiskām un etnogrāfiskām ekspedīcijām. Rīga 1961, 3.–7. lpp.; JĀNIS SIATKOVSKIS. Arheoloģijas pieminekļu apsekošana Dobeles rajonā. In: ZASM par arheologu un etnogrāfu 1982. un 1983. gada pētījumu rezultātiem. Rīga 1984, 82. lpp.; JĀNIS SIATKOVSKIS. Izrakumi Pāvulka kapsētā un arheoloģisko pieminekļu apzināšana. In: ZASM par arheologu un etnogrāfu 1984. un 1985. gada pētījumu rezultātiem. Rīga 1986, 101. lpp.; MĀRIS ATGĀZIS. Arheoloģisko pieminekļu apzināšana Zemgalē 1969. gadā. In: Referātu tēzes par arheologu, antropologu un etnogrāfu 1969. gada pētījumu rezultātiem. Rīga 1970, 37.–41. lpp.; MĀRIS ATGĀZIS. Izrakumi Tērvetes Klosterkalnā un arheoloģisko pieminekļu apzināšana Zemgalē 1976. gadā. In: ZASM. Rīga 1976, 8.–10. lpp.; MĀRIS ATGĀZIS. Tērvetes arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1975. gadā. In: ZASM. Rīga 1976, 17.–21. lpp.; MĀRIS ATGĀZIS. Arheoloģisko pieminekļu apzināšana Dobeles rajonā un izrakumi Anšķinu senkapos 1977. gadā. In: ZASM. Rīga 1977, 12.–17. lpp.

²⁸ Indriķa hronika. Ēvalda Mugarēviča komentāri. Rīga 2001.

²⁹ Atskaņu hronika. Ditleba Alnpeķes "Rīmju Chronika". Rīga 1993.

³⁰ Vartberges Hermaņa Livonijas hronika. Rīga 2005.

Hronikā tiek raksturotas militārās darbības – tajā aprakstīti Livonijas krusta kari un Livonijas ordeņa kari ar Lietuvas dižkunigaitiju,

Kartogrāfiskais materiāls

Aktuālās topogrāfiskās informācijas iegūšanai izmantotas Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras (turpmāk – LĢIA) sastādītās topogrāfiskās kartes M 1:50 000.³¹ Reljefa informācijas nolasīšanai un kartogrāfisko pielikumu sagatavošanai izmantoti A/S “Latvijas valsts meži” no LĢIA veiktās LIDAR skenēšanas datiem sagatavotie LIDAR reljefa modeļi.³² No brīvpiekļuvē pieejamajiem LĢIA LIDAR skenēšanas digitālā augstuma modeļa pamatdatiem³³ sagatavoti Tērvetes pilskalna apkārtnes digitālie reljefa modeļi (digital terrain model – DTM) ģeoreferencēta TIFF faila formātā, kas izmantoti, lai modelētu telpas pārredzamību.

Literatūra

Šā darba tapšanā būtisku informāciju sniedza E. Brīvkalnes, M. Atgāža un N. Jēruma raksti. Pirmkārt, jāmin E. Brīvkalnes raksts, kurā viņa apkopo Tērvetes arheoloģiskā kompleksa izpētes rezultātus un secinājumus. Rakstā apkopota informācija no veiktajiem izrakumu pārskatiem, sniedzot pilskalna un priekšpils slāņu raksturojumu un hronoloģiju. Aplūkoti arī amatniecības izstrādājumi, rotas, krāsnis utt. Raksta sākumā tiek arī sniegta neliela informācija Tērvetes vēsturē.³⁴ Autore centusies veidot kopsavilkumu par visos izrakumos iegūtu materiālu. Šī arī ir apjomīgākā zinātniskā publikācija par Tērvetes pilskalnu. “Arheoloģijā un Etnogrāfijā” publicēti arī citi E. Brīvkalnes raksti par pilskalnā atrastajām senlietām, to raksturojumu. Autore ir izanalizējusi pilskalnā atrastos amatniecības darbarīkus un izstrādājumus.³⁵ Tāpat arī analizētas ir Tērvetes pilskalnā un priekšpilī atrastās saktas.³⁶

---

³¹ LĢIA topogrāfiskā karte M 1:50 000. WMS serviss.

³² LVM LIDAR reljefa modelis. WMS serviss.

³³ LĢIA LIDAR skenēšanas digitālā augstuma modeļa pamatdati LAS formātā. Pieejams: https://www.lgia.gov.lv/lv/Digitalais%20virsmas%20modelis?fbclid=IwAR1PIaFfaN-dRuu9J4Nng_8nwOoxPRFKEOZAmHfk2-rZw73o5AFv5FQrrlQ

³⁴ EMĪLIJA BRĪVKALNE. Gorodišče Tervete i ego istoričeskoje značeņije. In: Voprosi etničeskoj istorii narodov Pribalkīki. Moskva 1959, 254.–272. lpp.

³⁵ EMĪLIJA BRĪVKALNE. Daži amatniecības darinājumi Tērvetes pilskalnā. Arheoloģija un Etnogrāfija, 1964, Nr. 6, 85.–104. lpp.

³⁶ EMĪLIJA BRĪVKALNE. Tērvetes saktas, Arheoloģija un Etnogrāfija, 1974, Nr. 11, 121.–141. lpp.

Pieminams arī M. Atgāža raksts 2000. gadā iznākušajā Arheoloģijas un Etnogrāfijas 20. laidienā³⁷, kurā viņš apskata ne tikai Tērvetes pilskalna pētniecības gaitas, bet arī tam apkārt esošo senvietu pētniecību un senvietu hronoloģiju. Jāatzīmē arī N. Jēruma raksti, kas publicēti zinātniskajā rakstu krājumā “Arheoloģija un Etnogrāfija”. N. Jērums apkopojis informāciju no E. Brīvkalnes izrakumiem, īpaši pievēršot uzmanību Tērvetes pilskalna aizsardzības konstrukcijām³⁸, kā arī pilskalna apbūvei vēlajā dzelzs laikmetā³⁹.

Apskatot Latvijas arheoloģisko materiālu, apkopujošu informāciju par dzelzs laikmeta apbedīšanas tradīcijām, materiālo kultūru un dzīvesvietām un to izplatību sniedza vairākas publikācijas. Viens no svarīgākajiem informācijas avotiem par senvietu klasifikāciju un to raksturu kalpoja monogrāfija “Latvijas arheoloģijas rokasgrāmata”.⁴⁰ Tā ir jaunākā literatūra, kurā apkopts Latvijas arheoloģiskais materiāls un sniegts plašs arheoloģiski pētīto senvietu raksturojums. Lai gan tā ir jaunākā pieejamā literatūra, tajā joprojām iztrūkst informācijas par vairākiem senkapiem un apmetnēm, kur veikti arheoloģiskie izrakumi.

Darba tapšanā izmantoti arī tādi apkopjoša rakstura darbi kā “Latvijas PSR arheoloģija”⁴¹ un “Latvijas senākā vēsture. 9. g. t. pr. Kr. – 1200. g.”⁴², kur atrodama plaša informācija par apskatāmā perioda arheoloģijas pieminekļiem, pieminekļu apraksti. “Latvijas PSR Arheoloģija” joprojām ir saglabājusi savu aktualitāti, un sniedza papildu informāciju par apbedīšanas tradīcijām un apdzīvotību dzelzs laikmetā. Tajā sniegta informācija par Tērvetes pilskalna apbūvi un nocietinājumiem, tāpat arī īsumā raksturoti E. Brīvkalnes izpētes rezultāti. Grāmatā “Latvijas senākās vēsture: 9. g. t. pr. Kr. – 1200. g.” atrodamas plašas un vispusīgas ziņas par dzelzs laikmeta sabiedrības raksturu un izmaiņām tajā. Pie apkopjoša rakstura darbiem jāmin arī 2003. gadā izdots Latvijas Vēstures muzeja un Lietuvas nacionālā muzeja kopdarbs “Zemgaļi senatnē”⁴³. Šajā darbā (apkopjošā veidā) aplūkota zemgaļu etniskā vēsture

---

³⁷ MĀRIS ATGĀZIS. Tērvetes senvietas, to pētniecības gaitu sākums un daži senvietu hronoloģijas jautājumi. In: Arheoloģija un Etnogrāfija, 2000, Nr. 20, 18.–31. lpp.

³⁸ NORMUNDS JĒRUMS. Tērvetes pilskalna aizsardzības konstrukcijas un ziemeļu terases apbūve. Arheoloģija un Etnogrāfija, 2014, 61.–83. lpp.

³⁹ NORMUNDS JĒRUMS. Tērvetes pilskalna apbūve 11.–13. gadsimtā. Arheoloģija un Etnogrāfija, 2016, Nr. 29, 62.–81. lpp.

⁴⁰ ANDREJS VASKS (Red.), GUNITA ZARIŅA (Red). Latvijas arheoloģijas rokasgrāmata. Rīga 2021.

⁴¹ JĀNIS APALS, MĀRIS ATGĀZIS, JOLANTA DAIGA et. al. Latvijas PSR arheoloģija. Rīga 1974.

⁴² ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vēsture. 9. g. t. pr. Kr.–1200. g. Rīga 2001.

⁴³ RASA BANYTE-ROWELL, ZANE BUŽA, JĀNIS CIGLIS et. al. Zemgaļi senatnē. Rīga 2003.

un pētniecības problēmas, apdzīvotā teritorija, zemju politiskā uzbūve, sabiedrības sociālā struktūra, dzīvesvietas un kapulauki, saimniecība un tirdzniecības sakari, materiālā kultūra un šīs tautas liktenis arī pēc iekarošanas.

Vēl pieminami atsevišķi raksti, kas sniedza informāciju par senvietu raksturojumu. Īpaši izceļams G. Zemīša raksts⁴⁴ par pilskalnu nozīmi un funkciju dzelzs laikmetā, kā ar Marikas Megi raksts.⁴⁵ Marika Megi savā rakstā apskata pilskalnus, kas varētu būt bijuši saistīti gan ar tāltirdzniecību, gan ar reģionālo tirdzniecību un izvirza teorijas par to, kādas vēl varējušas būt to pilskalnu funkcijas, kas galvenokārt kalpojuši kā tirdzniecības punkti.

Fizioģeogrāfiskajam raksturojumam izmantota grāmata Latvijas PSR ģeogrāfija⁴⁶ un “Latvija. Zeme. Daba. Tauta.”⁴⁷, kā arī citas publikācijas⁴⁸, kas palīdz raksturot Tērvetes reģiona ģeogrāfiskos, klimatiskos u. c. raksturlielumus. Tas ir būtiski, runājot par šīs dzīvesvietas kultūrvēsturisko vidi, ainavu, socioekonomiskajiem apstākļiem un iespējām, to, kā cilvēki pagātnē konstruējuši un izmantojuši vidi ap tiem, cik liela loma šiem faktoriem bijusi reģiona attīstībā.

Ainavas un kultūrainavas definīcijas pētniecības apskatei izmantoti A. Mellumas raksti un monogrāfija.⁴⁹ Arheoloģes Kristas Karro raksts⁵⁰ par Kodaveres ezera ainavu dzelzs laikmetā un ainavu arheologa Maikla Astona monogrāfija⁵¹ par ainavu interpretācijām izmantoti, lai aprakstītu dažādos ainavas slāņus.

Kopumā var secināt, ka par Tērvetes pilskalnu pieejams gana plašs avotu klāsts, taču literatūrā joprojām nav neviena apkopojoša darba par Tērvetes reģiona senvietām plašākā kontekstā, ir tikai fragmentāras ziņas vispārēja rakstura darbos. Līdz ar to tālejošs šī darba mērķis

---

⁴⁴ GUNTIS ZEMĪTIS. Pilskalna kā nocietinātas dzīvesvietas nozīme Latvijas teritorijā (2. g. t. pr. Kr. – 14. gs.). In: Arheoloģija un Etnogrāfija, 2014, Nr. 28, 49.–62.

⁴⁵ MARIKA MAGI. Political centres or nodal points in trade networks? Estonian hillforts before and after the thirteenth-century conquest. In: MÄND, ANU (Ed), TAMM, MAREK (Ed.). Making Livonia. Actors and Networks in the Medieval and Early Modern Baltic Sea Region. Routledge 2020, pp. 49–69.

⁴⁶ VALENTĪNS PŪRIŅŠ (red). Latvijas PSR ģeogrāfija. Rīga 1975.

⁴⁷ OĻĢERTS NIKODEMUS (Red.), MĀRIS KĻAVIŅŠ (Red.), ZAIGA KRIŠJĀNE (Red.), VITĀLIJS ZELČS (Red.). Latvija. Zeme, Daba, Tauta, Valsts. Rīga 2018.

⁴⁸ Piemēram, IVARS STRAUTNIEKS. Reljefs Lielupes baseina rietumdaļā. In: Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejs. Raksti III. Starptautiskās zinātniskās konferences “Lielupes upes baseins: kultūrvēsturiskā nozīme un ģeogrāfiskais faktors, kopīgais un atšķirīgais” referāti. Jelgava 2007, 3.–12. lpp.

⁴⁹ AIJA MELLUMA, MIRDZA LEINARTE. Ainava un cilvēks. Rīga 1992.

⁵⁰ KRISTA KARRO. Kodavere parish by lake peipus: The development of the cultural landscape during the iron age. In: Archaeologica Baltica, No. 14, pp. 183–195.

⁵¹ MICHAEL ASTON. Interpreting the landscape. Landscape archaeology and local history. London, New York 1985. Pieejams: <https://ereader.perlego.com/1/book/1617263/16>

ir mēģināt aizpildīt šo robu historiogrāfijā, Šajā apskatā aplūkota tikai neliela darbā izmantoto avotu un literatūras daļa, sniedzot vispārīgu raksturojumu, bet darba pamatnodaļās atsevišķi avoti analizēti sīkāk.

1. KULTŪRAINAVAS DEFINĪCIJA UN PĒTNIECĪBAS METODES

1.1. Ainavas un kultūrainavas definīcija

Zinātniskajās publikācijās atrodamas daudzas un dažādas ainavas jēdziena definīcijas, un diskusijas nereti ir par to, kura no tām ir labāka un pareizāka. Lai gan ir skaidrs, ka definīcijas ir atšķirīgas, tās visas vieno šādas pazīmes: teritorija jeb telpa, cilvēku uztvere un cilvēka un dabas mijiedarbība vietā un laikā.⁵² Cilvēku un sabiedrības dzīve norisinās noteiktā vidē, kuru veido cilvēks, bet kura savukārt arī pati veido cilvēku. Cilvēku darbības rezultātā, izveidojot, paplašinot un attīstot savu dzīves telpu, veidojas kultūrvēsturiskā ainava, kuras robežas savukārt rāda sociālās vides un dabas vides robežas.⁵³

Ainavas uztveri nosaka dažādi faktori, un parasti tā ietver gan tādus objektīvus faktoros kā ģeogrāfisko reģionu, kultūrvēsturisko tradīciju, sociālo grupu un indivīdu atšķirības, gan arī dažādu profesionālo grupu interešu atšķirības laika gaitā. Katra interešu grupa konkrētā ainavā saredz atšķirīgus elementus, tomēr pati ainava ir objektīva realitāte – konkrēta teritorija ar tai raksturīgu dabas un cilvēku mijiedarbības rezultātā radītu elementu kopumu,⁵⁴ kas pastāvīgi turpina veidoties un attīstīties. Ainava vienlaikus ir dabas, sociālo, humanitāro un mākslas zinātņu izpētes objekts.

Ar jēdzienu “kultūrainava” ir saprotamas konkrētas ainavas vai visa ainavu klājuma veidošanās un attīstības gaita. Šajā gadījumā vārds “kultūra” tiek lietots plaši – saistībā ar cilvēka darbību kopumā, ar tās dažādajām izpausmēm ainavu struktūrā, stāstot arī par cilvēku vēsturi. Atzīmējami vairāki starptautiskie dokumenti, kas pievērš uzmanību kultūrainavai kā vienotam dabas un kultūras mantojumam, kā ainavu politikas objektam. Tie ir UNESCO Konvencija par Pasaules kultūras un dabas mantojuma aizsardzību,⁵⁵ kā arī vairāki Eiropas Padomes dokumenti, kas uzskatāmi par sava veida vadlīnijām gan attiecībā uz izpratni, gan rīcību.⁵⁶ Savukārt Latvijā kultūras mantojuma praksē jēdziens “kultūrvēsturiskā ainava” tiek lietots kā viens no kultūras

⁵² AIJA MELLUMA. Kuldīga: laiki, ainava, cilvēki. Rīga 2017, 16. lpp.

⁵³ ANDRIS ŠNĒ. Sabiedrība un vara: sociālās attiecības Austrumlatvijā aizvēstures beigās. Rīga 2002, 98. lpp.

⁵⁴ AIJA MELLUMA, MIRDZA LEINARTE. Ainava un cilvēks. Rīga 1992, 5.–6. lpp.

⁵⁵ Konvencija par pasaules kultūras un dabas mantojuma aizsardzību. Pieņemts 16.11.1972. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/766> (skatīts: 20.04.2022.)

⁵⁶ Piemēram, P. J. FOWLER. World Heritage Cultural Landscapes, 1992–2002. UNESCO World Heritage Centre 2003. Pieejams: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000133121?1=null&queryId=N-EXPLORE-bef483b1-13be-44a2-8eb6-c9e256e8e225> (skatīts: 20.04.2022.)

pieminekļu veidiem. To var saprast kā norādi, ka aizsardzība attiecināma uz ainavām, kurās spilgti izpaužas vēstures notikumu pēdas (visdažādākos veidos), vai arī tās ir senās un/vai par retām kļuvušās ainavas.⁵⁷ 2016. gadā, lai aktīvāk pievērstu uzmanību kultūrainavas kvalitātei Latvijā, NKMP sadarbībā ar Francijas institūtu Latvijā rīkoja semināru, kura laikā dalībnieki vienojās par kopīgām nostādnēm kultūrainavu aizsardzības jautājumā. Daudzveidīgas kultūrainavas veido nozīmīgu Eiropas mantojuma daļu un kalpo kā liecība par pagātnes un tagadnes attiecībām starp cilvēku, dabisko un viņa paša radīto vidi, līdz ar to rezolūcijā tiek izvirzīta nostādne, ka arvien lielākas pūles jāvelta kultūrainavu apzināšanai, izpētei un vispusīgu zināšanu iegūšanai par konkrēto vietu ainavām, to kopsakarībām plašākā vēsturiskā, sociāli ekonomiskā un dabas vides kontekstā.⁵⁸

Latvijas apstākļos, kur cilvēka darbība (kultūras ietekme) laika gaitā noteikusi ainavu veidošanos, jēdzienus “ainava” un “kultūrainava” ir pamats lietot kā sinonīmus. Atbilstoši tam “kultūrainavu” iespējams lietot vispārējā nozīmē, piemērojot to dažādiem gadījumiem – gan attiecībā uz Latviju kopumā, gan konkrētu vietu ainavām.⁵⁹

Daļa pētnieku, savukārt, mēģina izvairīties no termina “ainava”. Kā raksta Tims Krosvels: “Ainava ir koncepts, kas ir pārāk nomākts ar savu vēsturi un pārāk fiksēts uz izcelsmi.” Tā vietā viņš izmanto terminus “vieta” un “telpa”.⁶⁰ Ir ierasts atšķirt “telpu” un “vietu”, telpai reprezentējot stāvokli pirms cilvēka darbības kādā teritorijā, savukārt vieta tiek raksturota ar cilvēkā “socializēšanās” iznākumu. Vietas caurvij mūsu ikdienu un sniedz jēgu/nozīmi cilvēka dzīvē. Citiem vārdiem sakot, cilvēki rada nozīmi telpai un procesā pārveido to par savā ziņā nozīmīgu un atšķirīgu vietu, piemēram, piedēvējot vietām nosaukumus, apbūvējot tās utt. Jebkura vieta tiek atklāta visā ainavā, un tas nozīmē, ka, pārveidojot telpu, konkrētās vietas nozīme tiek mainīta.⁶¹ Vietas nav vienādas, bet tām ir dažāda nozīme, savā ziņā tām ir sava hierarhija.⁶²

---

⁵⁷ AIJA MELLUMA. Latvijas ainavās ieejot. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/243203> (skatīts: 20.04.2022.)

⁵⁸ JURIS DAMBIS, AIJA MELLUMA, PĒTERIS ŠĶIŅIŠIS. Kultūrvēsturiskā ainava Latvijā. Semināra rezolūcija. Rīga 2016

⁵⁹ AIJA MELLUMA. Latvijas ainavās ieejot.

⁶⁰ TIM CRESSWELL. Landscape and the obligation of practice. In: KAY ANDERSON, MONA DEMOSH, STEVE PILE, NIGEL RHIFT (Ed.) The handbook of cultural geography. London 2002, pp., 269–270.

⁶¹ JULIAN THOMAS. Archaeology, landscape and dwelling. In: BRUNO DAVID (Ed.), JULIAN THOMAS (Ed.). Handbook of Landscape Archaeology. 1st edition. New York 2008, p. 302.

⁶² GURLY VEDRU. Layers of landscape, layers of site. In: Estonian Journal of Archaeology, 2009, Nr. 13 (1), pp. 21–35.

Jaunas ainavas sāk veidoties vēstures gaitas pārmaiņu brīdī, un to veidošanās iekšējā nepieciešamība saistīta ar sociālo un ekonomisko apstākļu maiņām, nosacījumiem, jaunām prasībām un iespējām, ko piedāvā katrs jaunais laika posms. Kā jau minēts, ainavas veidojušās un attīstījušās gadsimtu gaitā, taču process nav bijis vienmērīgs. Dažādu apstākļu ietekmē ainavu attīstības gaitā notikuši lūzumi (kari, politiskās un ekonomiskās situācijas maiņas u. c.), kas ietekmējuši ainavu attīstības turpmāko gaitu. Balstoties uz vēsturisko informāciju un ainavu izpētes materiāliem, Latvijas ainavu klājuma attīstībā nodalāmi vairāki posmi.⁶³ Lai gan Latvijas teritorijā kā pirmo posmu ainavas vēstures pētniecībā izdala muižu laikus,⁶⁴ nenoliedzams ir tas, ka aizvēsturei un viduslaikiem bijusi noteikta loma ainavu veidošanās aizsākumos.

Arheologiem ir tendence ainavu uzskatīt par skatuvi, kurā cilvēki laika gaitā ir veikuši izmaiņas. Ainava nav tikai cilvēka darbība, bet gan daudz lielāka sistēma, kas sastāv no dažādām daļām vai slāņiem. Daži no šiem sistēmas slāņiem ir tikai to cilvēku prātos, kuri apdzīvo noteiktu teritoriju. Tos var apspriest atsevišķi, taču, lai analizētu konkrētu ģeogrāfisko reģionu, tie jāapvieno vienotā sistēmā.

Kā pirmais ainavas slānis tiek izdalīts vides/dabas slānis. To veido ainavas morfoloģiskās un ģeoloģiskās īpatnības (zemes formas, augsnes utt.), kā arī klimatiskie apstākļi. Dabas slānis ietekmē zemes izmantošanas sistēmas un saimnieciskās darbības veidus.⁶⁵

Tāpat ainavai ir arī kultūras slānis, kas sastāv no dažādām cilvēku radītās ainavas fiziskām iezīmēm. Visi arheoloģiskie atradumi, arheoloģiskās senvietas un artefakti ir šī kultūrslāņa daļas. Tāpēc visas fiziskās izmaiņas dabas ainavā, ko veic cilvēki, var saukt par kultūru: dambju celšana upēm un jaunu ezeru veidošanās, upju tecēšanas maiņa, pilskalnu pārbūve dažādiem mērķiem utt. Tātad kultūras slāņi ir cieši saistīti ar iepriekš aprakstīto dabisko slāni, jo ainavas dabiskās iezīmes ietekmē apdzīvojamību loģiku.⁶⁶

Ainavai ir mentālie slāņi, kas ietekmē arī kultūrslāni un rada izmaiņas gan kultūras, gan dabas slāņos. Mentālie slāņi ir telpiski – tos veido konkrētajā ainavā dzīvojošo cilvēku ainavas

---

⁶³ Grobiņas novada pašvaldība. Dabas resursu un to procesu, alternatīvo/atjaunojamo energoresursu un ainavas attīstības struktūrplāna izstrāde. Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/file/VARAM_Dabas_resursu_energores_un_ainavas_att_Grozina_Iidala.pdf (skatīts:20.04.2022.)

⁶⁴Ibidem.

⁶⁵ MICHAEL ASTON. Interpreting the landscape. Landscape archaeology and local history. London, New York 1985. Pieejams: <https://ereader.perlego.com/1/book/1617263/16> (skatīts:19.04.2022.)

⁶⁶MICHAEL ASTON. Interpreting the landscape. Landscape archaeology and local history. London, New York 1985. Pieejams: <https://ereader.perlego.com/1/book/1617263/16> (skatīts:19.04.2022.)

izpratne. Kā jau minēts, praksē to ir grūti saskatīt atsevišķi no iepriekš aprakstītajiem dabas un kultūras slāņiem, taču teorētiski to var uztvert kā citu ainavas veidošanās aspektu. Būtiskas mentālā slāņa iezīmes ir vietvārdi, kas kaut ko fizisku un ģeogrāfisku pārvērš par kaut ko vēsturisku un sociālu.⁶⁷ Tas ir veids, kā cilvēki fiziskajām vietām var piešķirt kognitīvu nozīmi un pārveidot tās par vietām. Ar laiku šīs vietas savienos ceļi un stāsti. Tātad ļoti svarīga mentālā slāņa sastāvdaļa ir vietas identitāte, kas veidojas, cilvēkiem dzīvojot vienā vietā vairākus gadus un paaudzes.⁶⁸ Cilvēka darbības tiek iekļautas ainavā tā, ka katra klints, liels koks, strauts, purvains apgabals kļūst par pazīstamu vietu. Svarīga mentālās ainavas sastāvdaļa ir arī reliģiskā simbolika. Kopā ar sociālajām attiecībām tā palīdz veidot daļu no kultūrslāņa fiziski ieraugāmas svētvieta formā. Vietām, kas dažādu iemeslu dēļ ir savdabīgas, tiek piešķirta īpaša nozīme (fiziski pārveidojot vietu). Tādā veidā vietai var piešķirt jaunu nozīmi un funkciju.⁶⁹

Atsevišķi tiek izdalīts telpiskais slānis. Tas ir cieši saistīts ar iepriekš aprakstītajiem slāņiem. Telpisko slāni varētu uzskatīt par kultūrslāņa daļu, jo to veido cilvēka prāts, vai arī kā dabiskā slāņa daļu, jo tas ir atkarīgs no ainavas morfoloģiskajām un ģeoloģiskajām īpatnībām. Skaidrības labad telpiskais slānis tiek uzskatīts par atsevišķu ainavas aspektu, jo tas atspoguļo ģeogrāfisko apgabalu atšķirības. Šīs atšķirības pamatā var būt ģeogrāfisks, ģeoloģisks vai arī kultūrvēsturisks (piemēram, pilskalnu rajoni) pamatojums. Šāda diferenciācija ir cilvēku prātos, tāpēc to nevar pilnībā uzskatīt par daļu no dabas vai kultūras slāņa.⁷⁰

1.2. Ainavu pētniecība Latvijā

Latvijas zinātnē ainavas jēdziens ienāk 20. gs. sākumā, kad 1911. gadā iznākušajā Karla Kupfera (1872–1935) “Baltische Landeskunde” atlantā Livonijas un Kurzemes kalnu un ūdeņu pārskata kartē blakus dažādiem ģeogrāfiskiem apzīmējumiem parādās “pauguraiņu ainavas”.⁷¹ Vēlāk, 1925. gadā iznākušajā “Grundzüge der Pflanzengeographie des ostbaltisches Gebietes”,

⁶⁷ CHRISTOPHER TILLEY. A Phenomenology of Landscape: Places, Paths and Monuments (Explorations in Anthropology). Berg 1994, p. 28

⁶⁸ BERNANDO HERNANDEZ, STEPHANY HESS, M. CARMEN HIDALGO. Place attachment and place identity in natives and non-natives. In: Journal of Environmental Psychology, 2007, Nr. 27, pp. 310–319

⁶⁹ RICHARD BRADLEY. An archaeology of natural places. London 2000. Pieejams: <https://ereader.perlego.com/1/book/1614751/11> (skatīts:15.04.2022.)

⁷⁰ KRISTA KARRO. Kodavere parish by lake peipus: The development of the cultural landscape during the iron age. In: Archaeologica Baltica, 2010, Nr. 14, pp. 183–195.

⁷¹ KARL KUPFER. Baltische Landeskunde. Riga 1911.

K. Kupfers floras apakšgabalus iedala ainavās jeb reģionos.⁷² Līdz tam ainavu lielākoties saprata kā glezniecisku jēdzienu.⁷³

Arī kultūrainavas jēdziens (tāpat kā būtība) Latvijā jau agrāk nebija svešs. To starpkaru periodā, 20. gs. 20.–30. gados, lietoja ģeogrāfijas mācībā skolā, kā arī pētniecības darbā.⁷⁴ 1935. gadā tika publicēts Ģederta Ramana (1889–1964) vadībā veiktais pētījums “Latvijas teritorijas ģeogrāfiskie rajoni”. Ģ. Ramans galvenokārt ir balstījies uz reljefa lielformām, ekonomiskajiem un kultūras procesiem. Šo 13 reģionu karte kalpojusi kā pamats mūsdienu kultūrainavu reģionu dalījumam (skatīt 3. pielikumu).⁷⁵

Pagājušā gadsimta 80. un 90. gados Latvijā attīstījās funkcionālā pieeja ainavu izpētē. Šī virziena spilgtākā pārstāve ir Aija Melluma. Mūsdienu ainavu viņa definē kā objektīvu realitāti, kā zemes virsmas nogabalu ar tam raksturīgiem dabas apstākļiem un veidojumiem, kā arī ar cilvēka radīto elementu sakopojumu. Pētniece uzsver, ka jāievēro tas, ka dažādu profesiju pārstāvji vienā un tajā pašā ainavā redz pavisam atšķirīgus elementus, jo pastāv uztveres izvēlīgums.⁷⁶ Savā grāmatā “Ainava un cilvēks” A. Melluma apskata telpiski funkcionālo pieeju ainavu pētniecībā. Šajā gadījumā jāvadās no tā, ka ainavā vienlaikus pastāv dažādas funkcionālas sistēmas, kuru veidošanos un pastāvēšanu nosaka gan sociālie, gan dabas faktori. Principā ainavu robežās izveidojas un pastāv specializētas funkcionālas sistēmas jeb funkcionālās telpas, ko veido kāds objekts ar tam pakļauto apkārtni. Šo teritoriālo vienību īpatnība ir tāda, ka to robežas dabā parasti nav stingri fiksētas, bet to esamību nosaka kādi procesi. Telpiski funkcionālā pieeja tiek izmantota izdalot arī t. s. cilvēka darbības smagumcentrus.⁷⁷ Vēsturiski par šādiem smagumcentriem var uzskatīt pilskalnus.

20. un 21. gs. mijā kultūrainavu izpēti veicinājušas Inese Stūre un Anita Zariņa. Pētnieces savās zinātniskajās publikācijās analizējušas pēctecības sakarības kultūrainavas ģenēzē.⁷⁸

---

⁷² KARL KUPFER. Grundzüge der Pflanzengeographie des ostbaltisches Gebietes. Riga 1925

⁷³ VIESTURS SPRŪDE. Ko stāsta Latvijas kultūrainava? Pieejams: <https://www.la.lv/ko-stasta-latvijas-kulturainava%E2%80%A9> (skatīts: 20.04.2022.)

⁷⁴ FRICIS DRAVNIĒKS. Ģeogrāfijas metodika. Rīga 1928; ĢEDERTS RAMANS. Ģeogrāfiskā ainava. Rīga 1931.

⁷⁵ ĢEDERTS RAMANS. Latvijas teritorijas ģeogrāfiskie reģioni. Rīga 1935.

⁷⁶ AIJA MELLUMA, MIRDZA LEINARTE. Ainava un cilvēks. Rīga 1992, 5.–6. lpp.

⁷⁷ AIJA MELLUMA, MIRDZA LEINARTE. Ainava un cilvēks, 15.–16. lpp.

⁷⁸ Piemēram, INESE STŪRE. Sēlijas reģionālās kultūridentitātes novērtējums. In: LZA Vēstis, 2005, 59. sēj., Nr. 1, 17.–29. lpp.

Arī 21. gs. tapuši nozīmīgi pētījumi A. Mellumas vadībā. 2017. gadā izdota grāmata “Kuldīga. Laiki, cilvēki, ainava”.⁷⁹ Šajā darbā A. Melluma veido starpdisciplināru skatījumu uz ainavu – pētījums dod plašāku skatījumu uz vietas attīstību laikā un telpā, savienojot vēsturisko ar ģeogrāfisko. Pētījumā autore uzsver, ka divu lietoto jēdzienu “ainava” un “kultūrainava” sasvstarpējā saikne ir visai spēcīga, izņemot tos gadījumus, kad ar vārdu “ainava” tiek izceltas vien kādas vietas estētiskās kvalitātes vai tas lietots kāda atsevišķa objekta apkārtējā fona nozīmē.⁸⁰ Kultūrainava nav tikai kādas ainavas stāvoklis (uzbūve, izskats u. c.), bet gan dažādu attiecību savijums, kas īstenojas laikā un ar cilvēku piedalīšanos.⁸¹

Saistībā ar kultūrainavu Latvijā pēdējo gadu laikā notikušas vairākas konferences un sēdes. Kā viena no tām minama LZA sēde 2010. gadā “Latvijas kultūrainava pagātnē un mūsdienā skatījumā”. Sēdi organizēja akadēmiķis Saulvedis Cimermanis (dz. 1929.), kurš arī dalījās domās par kultūrvēstures dokumentu kopām, kas raksturo Latvijas ainavu. Pētnieks uzsvēris, ka par apzināti veidotu Latvijas kultūrainavu runājam kopš 13. gs., lasot senās hronikas.⁸² Gadu vēlāk tapis zinātniskās konferences “Kultūrvēstures avoti un Latvijas ainava” referātu krājums. Tajā publicēti Ojāra Spārīša (dz. 1955.), Jura Urtāna, Aijas Mellumas un citu autoru referāti. S. Cimermanis grāmatas ievadā atzīst, ka Latvijas kultūrvēsturiskās ainavas pētīšana vēl ir samērā jauna, taču ļoti plaša un komplicēta joma.⁸³ Tāpat saistībā ar kultūrainavu aizstāvēti arī vairāki promocijas darbi. Piemēram, 2001. gadā Māra Urtāne aizstāvēja savu darbu “Landscape of archaeological sites in Latvia”.⁸⁴ Tajā autore apskata arheoloģisko senvietu ainavu no mūsdienā skatupunkta. Darbā tiek analizēta šo ainavu redzamība un saglabātības pakāpe, tāpat arī tiek apskatīta šo senvietu apkārtējā vide.

2013. gadā tapis Anitas Zariņas pētījums par Burtnieku novada ainavām.⁸⁵ Grāmata kalpo kā ceļvedis ainavu izpratnē. Šī darba ietvaros ainavas tiek skatītas kā ģeogrāfiska telpa, kas veidojusies ilgstošā laikposmā, nepārtraukti līdzsvarojoties cilvēka un dabas mijiedarbībai. Autore ainavu slāņojumā izdala vēsturisko slāni – tas ietver visas tās nozīmes, kas saistītas ar

---

⁷⁹ AIJA MELLUMA. Kuldīga: laiki, cilvēki, ainava. Rīga 2017.

⁸⁰ AIJA MELLUMA. Kuldīga: laiki, cilvēki, ainava. Rīga 2017, 16. lpp.

⁸¹ Ibidem, 16. lpp.

⁸² Latvijas kultūrainava pagātnē un mūsdienā skatījumā. In: Zinātnes Vēstnesis, 2010. Pieejams: http://archive.lza.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=905&Itemid=47 (skatīts:05.04.2022.)

⁸³ SAULVEDIS CIMERMANIS (Red.). Kultūrvēstures avoti un Latvijas ainava. Rīga 2011, 9. lpp.

⁸⁴ MĀRA URTĀNE. Landscape of archaeological sites in Latvia, Alnarp, 2001.

⁸⁵ ANITA ZARIŅA. Burtnieku novada ainavas: ceļvedis kultūrvēstures, dabas un dzīvesvides vērtībās. Burtnieki 2013.

1) telpiskās struktūras pārmantošanu un 2) notikumiem, kas katrā lielajā vēsturiskajā laikposmā iezīmēja noteiktas pārkārtošanās ainavas telpā, un to atstājām pēctecībām ainavas raksturā.⁸⁶ Šajos darbos maz pievērsta uzmanība aizvēstures un viduslaiku ainavai, koncentrējoties galvenokārt uz muižu laikiem kā vēsturiskajam periodam, kad sākusi veidoties kultūrainava.

2018. gadā izdotajā kolektīvajā monogrāfijā “Latvija. Zeme, daba, tauta, valsts” autore A. Zariņa norāda, ka kultūrainavu var raksturot pēc dabas apstākļiem un elementiem, ainavas elementu telpiskās organizācijas, zemes lietojuma un apsaimniekojuma veida, kultūras tradīcijām, cilvēka aktivitāšu koncentrācijas, reljefa un veģetācijas, skatiem un skatu vietām, arheoloģiskām un sakrālām vietām. Lokāla mēroga ainavas ir saistītas ar noteiktām vietām un notikumiem, tās reprezentē sabiedrības un indivīda ikdienu. Šīs ainavas atšķiras no vietas vietā un parāda vēstures, dabas apstākļu un cilvēka darbības lokālās izpausmes. Tās ir ainavas, kurām vērtību piedod dažādas kultūrvēsturisko un dabas apstākļu kombinācijas, kā arī indivīdu un kopienas piešķirtās nozīmes.⁸⁷ A. Zariņa izdala vairākus būtiskus periodus, kas veidojuši mūsdienu lauku kultūrainavu Latvijā. Kā pirmo autore izdala feodālisma laiku (sākot no 13. gs.), kad izveidojas piļu un muižu telpiskā struktūra.⁸⁸ Savukārt no 21. gs. sākuma skatupunkta mantotajā Latvijas kultūrainavā var nodalīt šādus posmus: 1) senvēsturiskā ainava – tā veidojusies līdz Livonijas sākumam, to iezīmē baltu tautu un līvu apdzīvojama nostiprināšanās un ekspansija; 2) vēsturiskā jeb tradicionālā kultūrainava – tā veidojusies līdz 20. gs. sākumam; 3) radikālu politiski ekonomisku pārmaiņu kultūrainava; 4) mūsdienu kultūrainava.⁸⁹

Pēdējo gadu laikā par vēsturiskajām lauku ainavas izmaiņām tapuši vairāki raksti.⁹⁰ Tajos bieži izskan termins “ainavu lasīšana”. Tas ir viens no veidiem, kā labāk izprast un iepazīt kultūrainavu. Šīs ainavas “lasīšanas” koncepcijas pamatā ir uzskats, ka ainava ir autobiogrāfiska – tās veidošanās stāsts ir ierakstīts tās formā. Tādēļ ainavas lasīšana vispirms balstās uz izpratni par ainavas vēsturisko veidošanos, kam pamatā ir dažādu politisko laikmetu telpiskās struktūras pēctecība.⁹¹

---

⁸⁶ Ibidem, 4.lpp.

⁸⁷ OĻĢERTS NIKODEMUS (Red.), MĀRIS KĻAVIŅŠ (Red.), ZAIGA KRISJĀNE (Red.), VITĀLIJS ZELČS (Red.). Latvija. Zeme, Daba, Tauta, Valsts. Rīga 2018, 615. lpp.

⁸⁸ Ibidem, 616. lpp.

⁸⁹ Ibidem, 626. lpp.

⁹⁰ Piemēram, SANDRA IKAUNIECE, ANITA ZARIŅA, ALDIS LIEPIŅŠ. Kultūras mantojums lauku ainavā. Rīga 2009; ANITA ZARIŅA. Ainavas lasīšana: pa senās kultūras pēdām Latgalē. In: LZA Vēstis, 2009, 63. sēj., Nr. 5/6. 75.–99. lpp.

⁹¹ ANITA ZARIŅA. Ainavas lasīšana kā vēstures izziņas veids. In: Daba un vēsture. 2012 kalendārs. Rīga 2011.

Tāpat arī ainavu pētniecībai ir pievērsušies eksakto zinātņu pārstāvji, īpaši zemes zinātnēs, kā galveno ainavu pētniecības aspektu izvirzot zemes apsaimniekošanas veidus 19. un 20. gs., un kā tie ietekmējuši mūsdienu ainavu. Piemēram, A. Zariņas, I. Vinogradova un P. Šķiņķa rakstā par padomju polderu ainavām, pamatojoties uz esošiem gadījumiem, plašāku politisku kontekstu, kā arī pašreizējām debatēm par lauksaimniecības izmaiņām, tiek apskatītas mitrāju ainavu izmaiņas, kā arī polderu⁹² ainavu vēsturiskā attīstība. Veiktas kritiskas piezīmes par to, kā mūsdienās spēj līdžās pastāvēt dažādas lauksaimniecības-polderu prakses, no kurām visabsurdākās ir neefektīvas darbības, kā piemēram, šajā gadījumā – lauksaimniecības darbības dēļ rodas jauna tipa ainavas.⁹³ Tāpat arī A. Zariņa ir izstrādājusi savu promocijas darbu saistībā ar Latgales lauku ainavu, raksturojot Latgales ainavu veidošanās gaitu, ietekmi un raksturu, saistībā ar šņoru zemkopības sistēmas vēsturisko kontekstu un pēctecīgumu.⁹⁴ Darbā ainavu analīzei tiek piemērotas vēsturiskās, sociālās un ģeogrāfiskās metodes. Ainavas tiek analizētas vietas (jeb mikro) līmenī, kur pētījuma priekšplānā ir gan ainavas fiziskās telpas un sociālās vides savstarpēji saistītā vēsturiskā rekonstrukcija, gan cilvēku atmiņu un nozīmju vietu atspoguļošana un interpretēšana.

A. Zariņa rakstā par “path dependence” jeb pēctecīguma izpausmēm Latgales ainavā pievēršas divu ciemu analīzei Latgalē, uzsverot, ka lokālā mērogā galvenie ainavas veidotāji ir cilvēki un to darbības, kur bieži vien pat neapzinās vietas/reģiona vēsturi, bet praktizē vai ignorē daudzas paražas.⁹⁵

Pēdējo 10 gadu laikā tapuši vairāki starpdisciplināri pētījumi, kuros uzmanība pievērsta ainavas videi un cilvēka ietekmei uz vidi. Kā viens no tiem minams starpdisciplinārs pētījums par ainavas izmaiņām centrālajā Latvijas teritorijā kopš dzelzs laikmeta.⁹⁶ Pētījuma mērķis bija rekonstruēt vides apstākļu un veģetācijas izmaiņu dinamiku – galvenie faktori bija apmetņu atrašanās ezeru tuvumā un zemes izmantošanas veids pēdējo 2000 gadu laikā. Veicot pētījumu, secinājumi izdarīti arī par cilvēku apdzīvotības izmaiņām, raksturota arī ezera apkārtni

⁹² Polderi – ar aizsargdambjiem norobežota nosusināta platība palienēs, piejūras zemienēs, jūrai atkarotās teritorijās.

⁹³ ANITA ZARIŅA, IVO VINOGRADOVS, PĒTERIS ŠĶIŅĶIS. Soviet polder landscapes before and after productivism: the continuum of Latvia's agricultural wetlands. In: *Landscape Research*, 2018, Vol. 43, pp. 455–469.

⁹⁴ ANITA ZARIŅA. Vietas ainavas raksturs un tā izmaiņas attīstības pēctecīguma teorijas perspektīvā. Promocijas darbs. Rīga 2010.

⁹⁵ ANITA ZARIŅA. Path dependency and landscape biographies in Latgale, Latvia: a comparative analysis. In: *European Countryside*, 2010, Vol. 2(3), pp. 151–168.

⁹⁶ Landscape change in central Latvia since the Iron Age: multi-proxy analysis of the vegetation impact of conflict, colonization and economic expansion during the last 2000 years. In: *Vegetation History and Archaeobotany*, 2015, Vol. 24, pp. 377–391.

apdzīvojuši sabiedrība. Pieminams arī 2016. gadā veikts pētījums, kurā tiek pētīta krusta karu ietekme uz ainavām un vidi Latvijas ziemeļu daļā, laika periodā starp 13.–16. gs. Autori secinājuši, ka apskatāmajā reģionā (teritorija ap Trikātas ezeru) vērojamas būtiskas ainavas un vides izmaiņas līdz ar krustnešu ienākšanu līdz pat 14. gs., pēc tam, kā liecina vairāki paleovides pētījumi, izmaiņas ir daudz ierobežotākas.⁹⁷

Tāpat veikti arī kopīgi ģeologu un arheologu pētījumi, lai noteiktu apkārtējo vides/dabas ainavu ap apdzīvotajām vietām. Īpaši aktuāls šajos darbos ir akmens laikmets un konkrētu apdzīvoto vietu apkārtnes ainavas analīze. Vairāki raksti tapuši par apdzīvotības izmaiņām pie Burtnieku ezera.⁹⁸

Kultūrainavas tēmai savā monogrāfijā pieskaras arī Andris Šnē (Dz. 1973). Tajā viņš apskata Austrumlatvijas 7.–12. gs. kultūrainavu un tās izpēti. Autors uzskata, ka kultūrainavu veido ikviena vieta, ko cilvēks ir pārveidojis vai izmantojis, arī netiešā veidā. Tādējādi tā ietver dzīvesvietas (pilskalnus un apmetnes), kapulaukus, kulta vietas, agrārās sistēmas un saimnieciskās darbības vietas, nocietinājumus, ceļus u. c. Ņemot vērā pētniecības intensitāti un iegūtos rezultātus, sociālo jautājumu risināšanā kā avotus iespējams izmantot dzīvesvietu un kapsētu liecības.⁹⁹

1.3. Ainavu arheoloģija un pētniecības metodes

Ainavu arheoloģija ir arheoloģijas nozare, kas pēta, kā ainavas laika gaitā mainās un attīstās. Īpaša uzmanība tiek pievērsta tam, kā cilvēki pagātnē ietekmēja pārmaiņas apkārtējā ainavā. Tiek ņemta vērā cilvēka ietekme uz vidi, kā arī tas, kā pagātnes cilvēki uztvēra vidi. Ainavu arheoloģija rāda, ka tas, kā mēs mainām un pielāgojam vietas un ainavas, kurās dzīvojam un strādājam savas dzīves laikā, rada sava veida ainavas biogrāfiju. Līdz ar to ainavu

---

⁹⁷ NORMUNDS STIVRIŅŠ, ALEXANDER D. BROWN, SIIM VESKI, et al. Palaeoenvironmental evidence for the impact of the crusades on the local and regional environment of medieval (13th-16th) northern Latvia, eastern Baltic. In: *The Holocene*, 2016, Vol. 26, pp. 61–69

⁹⁸ Piemēram, GUNTIS EBERHARDS, LAIMDOTA KALNIŅA, ILGA ZAGORSKA. Senais burtnieku ezers un akmens laikmeta apdzīvotās vietas. In: *Arheoloģija un Etnogrāfija*, 2003, Nr. 21, 27.–40. lpp.; LAIMDOTA KALNIŅA. Paleovegetation and human impact in the the surrounding of the ancient Burtnieks Lake as reconstructed from pollen analysis. In: *Back to origin. New research in the Mesolithic-Neolithic Zvejnieki cemetery and environment, northern Latvia*. Stockholm, 2006, pp. 51–71.

⁹⁹ ANDRIS ŠNĒ. *Sabiedrība un vara: sociālās attiecības Austrumlatvijā aizvēstures beigās*. Rīga 2002, 98. lpp.

arheologam, pētot kādu ainavas elementu, liela nozīme ir tā atrašanās vietai, izkārtojumam, nosaukumam utt. Protams, laika gaitā viss var mainīties, bet tas vienmēr notiek sociālā kontekstā, izvēle vienmēr balstās uz informāciju par vērtībām. Tādā nozīmē pagātnes ainavas bija, pat ja tikai neformālā veidā, sakārtotas un pārvaldītas atbilstoši konkrētās kopienas vai sabiedrības sociālajām normām.¹⁰⁰

Tāpat ainavu arheologi īpaši interesējas par to, kā agrāk tika veiktas izvēles, kas ietekmēja teritorijas attīstību, citiem vārdiem sakot, ainavu arheologi cenšas saprast un izskaidrot, kādas pārmaiņas notikušas un kā tās pārvaldītas senos un dažkārt pat pavisam nesenos apstākļos. Ainavu arheoloģijā, pētot veidus, kādos tika izmantotas vietas un ainavas, ir svarīgi analizēt to, kā aizvēstures sabiedrības uztvēra un saprata savu pasauli.¹⁰¹

Ainavu arheoloģijā izmanto dažādas pētniecības metodes, ko ietekmē attiecīgā laika arheoloģijas tradīcijas. Ainaviskā un ainavu arheoloģija pagaidām ir viena no galvenajām telpiskajām studijām.¹⁰²

1.3.1. Centrālās vietas teorija

Saskaņā ar centrālās vietas teoriju vietas konkrētā reģionā ir izplatītas vienmērīgi, un dzīvesvietas ir telpiski organizētas nozīmīguma hierarhijā atkarībā no to kontroles pār resursiem. Šī metode tika pārņemta no ģeogrāfijas, kopš 20. gs. 60. gadiem to pielieto arī arheoloģijas zinātnē. Centrālo vietu identifikācijai bieži tiek izmantoti Tisena poligoni vai arī tā datorizētā modifikācija, t. s. XTENT modelis, ko ieviesa K. Renfrjū.¹⁰³ Tisena poligonus mēdza pielietot, lai noteiktu teritoriju ap kādu centru, un līdz ar to arī attiecīgā centra funkcijas. Tā, piemēram, dzelzs laikmeta Eiropā ap pilskalniem var novilkt 5 km rādiusa riņķi.¹⁰⁴

Pēdējo gadu publikācijās līdztekus terminam “centrālās vietas” tiek lietots arī termins “centrālās teritorijas”. Sabiedrības sociālās, politiskās, ekonomiskās, ideoloģiskās dimensijas nesakrīt vienā vietā, tās manifestējas kopumā kādā ierobežotā teritorijā, līdz ar to noteiktā

---

¹⁰⁰ CONOR NEWMAN. Notes on landscape archaeology. Technical report. 2017. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/321732446_Notes_on_Landscape_Archaeology (skatīts 21.04.2022)

¹⁰¹ GONZALO RUIZ ZAPATERO. Settlement and Landscape in Iron Age Europe: Archaeological Mainstreams and Minorities. In: TOM MOORE (Ed.), XOSE LOIS ARMADA (Ed.). Atlantic Europe in the First Millennium BC: Crossing the Divide. Oxford 2012, p. 92

¹⁰² Ibidem, p. 92

¹⁰³ COLIN RENFREW LEVEL. Exploring dominance: predicting polities from centres. In: RENFREW (Ed.), COOKE (Ed.). Transformations: mathematical approaches to culture changes. New York 1979, pp. 145–167.

¹⁰⁴ ANDRIS ŠNĒ. Agrās pilsētas, rezidences, nocietinājumi... Dienvidaustrumlatvijas dzelzs laikmeta pilskalni sociālpolitiskā kontekstā. In: Arheoloģiskie pieminekļi, arheoloģiskās vietas. Rīga 2000, 41. lpp.

(centrālajā) teritorijā ir atšķirīgi centri ar atšķirīgām funkcijām (piemēram, ekonomiskie centri, sakrālie centri, politiskie centri).

Teorijas mērķis ir pētīt attiecību starp plašākām un mazākām vietām. Centrus var studēt un analizēt dažādos līmeņos un mērogos, taču jau pats termins norāda, ka līdztekus centram pastāv arī perifērija. Pēdējā laikā ieviests arī termins semiperifērija, ar to saprotot centram tuvu un piesaistītu teritoriju, aiz kuras sākas perifērijas zona. Centra-perifērijas attiecības arheoloģiskajā pētniecībā cieši saistās ar pasaules sistēmas modeli, ko ieviesa un izstrādāja ekonomikas vēsturnieks I. Valleršteins.¹⁰⁵ Visas struktūras – gan centrs, gan semiperifērija un perifērija atrodas savstarpējā mijiedarbībā, vienlaicīgi saglabājot autonomiju. Centrālie reģioni jūtami ietekmēja tuvējos apgabalus, īpaši pateicoties tirdzniecībai. Perifērija nenorāda un nenozīmē atkarību no centra, centram perifērija ir nepieciešama, piemēram, kā izejvielu vai agrārā bāze. Saistībā ar centrālo teoriju šeit vērts pieminēt arī t. s. apmaiņas teoriju. Galvenais šajā vēstures procesa skaidrojumā ir uzskats, ka vēsture ir cilvēka darbības rezultāts. Indivīds vai sociāla grupa veic noteiktas darbības, lai sasniegtu specifiskus mērķus. Vajadzības pēc kaut kā ir galvenais cilvēka aktivitātes avots, un cilvēks ir tas, kas aktīvi ietekmē. Dabiskie šķēršļi – purvi, upes, mežu masīvi u. c., – ieguva “izolējošu barjeru” nozīmi vienīgi tad, ja cilvēks tos vēlējās izmantot šādā veidā.¹⁰⁶

Pielietojot centra-perifērijas sistēmas modeli, jebkurai teritorijai ir savs centra, lielāks vai mazāks atkarībā no teritorijas; tas var būt ekonomisks, politisks vai ideoloģisks centrs, izvietots gan pilskalnā vai apmetnē, gan kādā noteiktā vietā laukā vai mežā. Centrālās vietas teorijā apdzīvotās vietas tiek klasificētas pēc to lieluma un atrašanās vietas. Daži pētnieki uzskata, ka šī teorija norāda uz sakarību starp populācijas palielināšanos vietā saistībā ar šīs vietas funkciju pieaugumu.¹⁰⁷

---

¹⁰⁵ IMMANUEL WALLERSTEIN. *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York 1974, pp. 3–11.

¹⁰⁶ WLODZIMIERZ RACZKOWSKI. Theories concerning the archaeology of settlement systems; can the stereotypes be changed? In: *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1997, 51. sēj., 54.–58. lpp., šeit 58. lpp.

¹⁰⁷ RIFAT RAHMAN. “Central Place” aspects in Archaeology: A study of archaeological site in Uppåkra, Southern Sweden and Mahasthangarh, Northern Bangladesh. Abstract. LUND 2012, p. 7.

1.3.2. Pētniecības metodes

Ainavu arheoloģijas devums bieži ir tāds, ka tā izveido integrējošu sistēmu, kas var apvienot dažādu kategoriju liecības: apbūves konstrukcijas, faunas atliekas, arheoloģiskos artefaktus, ziedputekšņu un augsnes analīzes, rakstītos vēstures avotus utt.¹⁰⁸

Vairāk nekā pirms 30 gadiem arheoloģijā ienāca termins ģeogrāfiskās informācijas sistēma (GIS). GIS izmantošanas vēsturi arheoloģijā ievadīja sākotnējais aizrautības un izplatīšanās cikls 20. gs. 80. gados un 90. gadu sākumā, kam sekoja smagas kritikas un daļējas degradācijas periods 90. gadu beigās (līdz ar postprocesuālās teorijas izvirzīšanos). To atkal pārvērtēja un atzina 2000. gadu beigās, šobrīd tas ir gandrīz neaizstājams metodoloģisks pētniecības rīks, kas nodarbojas ar arheoloģiskajiem datiem.¹⁰⁹

Mūsdienās lielākā daļa arheologu uzskata GIS par būtisku telpisko datu izpētes, analīzes un interpretācijas instrumentu, un tā ir kļuvusi par standarta sastāvdaļu daudzos arheoloģiskos pētniecības projektos. GIS ir neaizstājams rīks arheologiem, lai organizētu, izpētītu un analizētu telpiskos datus. GIS ir ērta metode efektīvākai tradicionālo arheoloģisko pētījumu veikšanai. Digitālā kartogrāfija ļāvusi pētniekiem (ne tikai arheoloģijā) veikt kartēšanu daudz augstākā līmenī un daudz sarežģītākā veidā vākt un manipulēt ar ģeogrāfiskajiem datiem.

Galvenais GIS lietojums arheoloģijā ir vietas analīzē, kustības modelēšanā un vietas redzamības analīzē. Pēdējos gados pētnieki saista GIS arī ar citām metodēm, piemēram, sociālo tīklu analīzi.

Var uzskatīt, ka GIS ir nepārtraukti mainīga pētniecības prakse, nevis uz tehnoloģijām balstīts tūlītējs risinājums, ko var piemērot visu veidu telpiskajiem datiem un visiem arheoloģiskās izpētes jautājumiem. No tā izriet arī tas, ka uz GIS balstīta telpiskā analīze un modelēšana nekad nevar būt atsevišķa pieeja, bet tai vajadzētu būt neatņemamai daļai no tā, ko varētu saukt par “hibrīdo” arheoloģisko izpēti, kas atbilst nostādnēm par starpdisciplināritātes ievērošanu mūsdienu zinātnē.

---

¹⁰⁸ ULIAN THOMAS. Archaeology, landscape and dwelling, p. 301.

¹⁰⁹ PHILIP VERHAGEN. Spatial Analysis in Archaeology: Moving into New Territories. In: Digital Geoarchaeology, 2017, pp. 11–25.

Vietu lokācijas analīze (*Site Location Analysis*)

Ainavu arheoloģijas pētījumos tiek izvirzīts jautājums par to, kādi faktori likuši cilvēkiem apmesties uz dzīvi konkrētā vietā un laikā. Šajā nolūkā vietu lokācijas analīze nav vienīgais iespējamais rīks, bet tas ir daudzpusīgs un samērā vienkāršs veids, kā izpētīt vietas atrašanās preferences konkrētos reģionos, noteikt apmešanās veidu un anomālijas, salīdzināt tās starp teritorijām un laikposmiem un iekļaut tās perspektīvā kopā ar citiem informācijas avotiem. Šī analīze balstās uz trim svarīgiem principiem: 1) apdzīvoto vietu standartizētas hierarhiskās klasifikācijas izveide; 2) svarīgāko vides faktoru izvēle apdzīvoto vietu izveidē; 3) ne tikai pašas vietas, bet arī tās tuvākās apkārtnes analīze. Tātad vietu lokāciju analīze parāda apdzīvotības attīstību konkrētajos laika posmos un reģionos.¹¹⁰

Lai veiktu šo analīzi, Tērvetes reģiona senvietas uzskaitītas un aprakstītas tabulā, MS Excel programmā. Lokācijas analīzei izmantots LVM GEO karšu servisā pieejamais Digitālais reljefa modelis.¹¹¹ Komponentes jeb senvietas kartētas kā punkti, kas tika modelēti programmā QGIS.

Telpas pārredzamības analīze (*Visibility Analysis*)

Ainavas uztvere ir subjektīva un to nosaka skatītāja pieredze, profesionālās intereses un tamlīdzīgi, tomēr ir vairāki fiziski parametri, kas darbojas līdzīgi ikvienam, kas vēro ainavu, viens no šiem parametriem ir pārredzamība. Telpas pārredzamības analīze ĢIS lietotājiem paver iespēju atainot, kādas vietas un kādus arheoloģijas objektus iespējams redzēt no dažādiem skatu punktiem, un var droši apgalvot, ka tas ir viens no tuvākajiem mēģinājumiem rekonstruēt cilvēku pieredzi/redzējumu dažādos vēstures periodos. Gadījumos, kad starp šiem punktiem atrodas augstāks reljefa veidojums vai kāds cits dabisks vai antropogēns traucēklis, punktu nevarēs redzēt. Rezultātā iespējams noteikt, no kurām rastra šūnām ir redzams atliktais punkts, kā arī otrādi – kuras rastra šūnas ir redzamas no atliktā punkta.

Šī analīze tika veikta Tērvetes pilskalnam, izmantojot Arcmap programmatūru. Sākotnēji no LĢIA tika iegūti digitālā augstuma modeļa pamatdati (LAS formātā), kuri jau automātiski tiek klasificēti pa līmeņiem – zemes virsma, zemā un augstā veģetācija kā arī būves. Ņemot vērā,

---

¹¹⁰ PHILIP VERHAGEN. Spatial Analysis in Archaeology, pp. 11–25.

¹¹¹ LVM LIDAR reljefa modelis. WMS serviss.

ka pētāmā teritorija iekļāvās vairākas karšu lapas – pirmā darbībā bija tās apvienot vienotā slāni, izmantojot “Create LAS data set”, kas ļauj visus iegūtos LAS failus apvienot vietā. No šīs iegūtās failu datu kopas tika izveidots digitālais reljefa modelis (DTM) un ģeoreferencēts TIFF faila formātā. Tas, atšķirībā no neapstrādātiem LIDAR datiem, ne tikai ļauj gūt vizuālu priekšstatu par reljefu, bet arī veikt dažnedažādas automatizētas darbības. Šajā saistībā svarīgi minēt, ka būtiski veikt korektu LIDAR datu analīzi, jo primāri tajā tiek iekļauti ne tikai reljefa, bet arī veģetācijas, apbūves u. c. dati.¹¹²

DTM modeļus Latvijas situācijā visērtāk veidot no LĢIA veiktās LIDAR skenēšanas pamatdatiem, kas brīvi pieejami LAS formātā LĢIA datu publicēšanas portālā.¹¹³ Digitālā augstuma modeļa pamatdati ir klasificētu aerolāzerskenēšanas punktu kopums, kur katram punktam ir zināmas plaknes koordinātas (X, Y) un augstums virs jūras līmeņa (Z). Modeļa dati ir piesaistīti koordinātu sistēmai LKS-92 TM un Latvijas normālo augstumu sistēmai LAS-2000,5. Pamatdati iegūti ar aerolāzerskenēšanas metodi.¹¹⁴

DTM modeļi izmantoti, lai ar ArcMap programmas spraudni “Visibility Analysis” un “Observer point Analysis” modelētu telpas pārredzamību no noteikta skatupunkta un konkrētu reģiona vietu redzamību no citiem punktiem ainavā. Šeit gan jāatzīmē, ka izstrādātais telpas pārredzamības modelis neņem vērā kokus kā potenciālus skata šķēršļus un operē ar mūsdienu antropogēni izmainīto reljefu (piemēram, ceļa uzbērumi utt.), zināmas problēmas rada precīza skatītāja acu augstuma novietošana. Visbeidzot, lai analīzes rezultāti būtu reprezentatīvi skatītājam, izveidotajam (DTM) modelim tika pievienota “Hill shade” funkcija. Šī darbība piešķir kartei trīsdimensiju attēlojumu, kas atvieglo ainavas elementu identificēšanu. Summējot izvēlēta punkta un rastra datu īpatnību sakarību, gala rezultātā izvēlētajā teritorijā tiks iezīmēts pārredzamības laukums. Svarīgi minēt, ka secinājumus iespējams izdarīt ne tikai no šūnām, kurās šī sakarība piepildās, bet arī no šūnu skaita, kurā tā neīstenojas.¹¹⁵

---

¹¹² GI Training Handbook. Pieejams: https://www.kvk.lt/wp-content/uploads/2020/11/GI_training_handbook_LV_ENG_GISEDU.pdf (skatīts: 25.04.2022.)

¹¹³ LĢIA LIDAR skenēšanas digitālā augstuma modeļa pamatdati LAS formātā. Pieejams: https://www.lgia.gov.lv/lv/Digitalais%20virsmas%20modelis?fbclid=IwAR1PIaFfaN-dRuu9J4Nng_8nwOoxPRFKEOZAmHfk2-rZw73o5AFv5FOrrIQ (skatīts: 25.04.2022.)

¹¹⁴ Digitālie augstuma modeļi. Pieejams: <https://www.lgia.gov.lv/lv/digitalie-augstuma-modeļi> (skatīts:01.05.2022.)

¹¹⁵ PHILIP VERHAGEN. Spatial Analysis in Archaeology, pp. 11–25

Sociālo tīklu analīze (*Social network analysis*)

Telpiskie tīkli jau izsens tiek lietoti arheoloģijā un vairākas agrīnas šīs metodes izmantošanas ir vērsta uz izpētes instrumentiem, lai veidotu un analizētu ģeogrāfiski tīklus, kuri ļauj noteikt/pētīt apmešanās vietu apstākļus un to mijiedarbību. Balstoties uz agrāk veiktajiem pētījumiem, arheoloģi jau kopš 1970. gadiem pielieto telpisko tīklu analīzes metodes.¹¹⁶

Pēdējās desmitgadēs tīklu analīze tiek izmantota ainavu arheoloģijā, lai pētītu arheoloģisko senvietu/objektu attiecības un struktūru. Tīklu analīzes pamati sakņojas grafu teorijā, no tās pārņemot metodi attiecību modeļu identificēšanai, pārbaudei un vizualizēšanai. Grafi attēlo attiecību tīkla struktūru, tie sastāv no punktiem (saukti arī par mezgla punktiem) un līnijām, kas savieno šos punktus un nosaka to attiecības. Tātad arheoloģiskos datus var attēlot kā tīklu, un attiecības starp arheoloģiskajiem datiem var pārbaudīt tieši. Tīkla analīzei nav obligāti vajadzīga kvantitatīva pieeja. Domājot par pagātni, proti, par mijiedarbību starp materiālajām liecībām, cilvēki vai vietas ir ļoti informatīvi.¹¹⁷

Tīklu analīze, izmantojot senākus datus, ļauj iegūt jaunu informāciju par attiecībām starp indivīdiem pagātnē. Izmantojot arheoloģisko materiālu, pētnieki var izdarīt secinājumus par procesiem, kas notika konkrētā brīdī vai laika posmā. Lai gan tīkla analīze nav fiksēta metode ar skaidri noteiktu analītisko rīku kopumu, šī raksturīgā elastība ļauj dažādi izmantot tīklu analīzi arheoloģiskajā disciplīnā.

Tā vietā lai atainotu politiskas un ekonomiskas krīzes, kas noved pie apdzīvotu vietu pamešanas un vides degradācijas, šī analīze palīdz atainot procesu, kurā notiek apdzīvotas vietas pārstrukturizēšana un stabilizācija.¹¹⁸ Apskatot vietas problēmu, jāatceras, ka cilvēki visu savu dzīvi nepavada vienā noteiktā vietā un ka viņu rutīnas darbības var būt izkļiedētas plašā teritorijā, saistot dažādus lokalizācijas veidus.

Secinot, šī metode ir efektīva, lai rekonstruētu, analizētu un vizualizētu daudzslāņu tīklus, kas sastāv no dažādu tipu attiecībām, kā piemēram, ģeogrāfisko lokāciju novietojums starp šīm vietām, attiecība starp noteiktām dzīvesvietām un kulta vietām, un visbeidzot, lai

---

¹¹⁶ Piemēram, BERTA STJERQUIST. Models of commercial diffusion in prehistoric times. In: *Sripta Minora*, 1966, Nr. 2, pp. 1–43; T. E. DORAN, F.R. HODSON. Mathematics and Computers in Archaeology. In: Springer, 1976, Nr. 6, pp. 369–372.

¹¹⁷ C. T. BUTTS, R. M. ACTON. Spatial modeling of social networks. In: T. NYERGES (Ed.), H. CAUCLELIS (Ed.), R. McMASTER (Ed). *The Sage Handbook of GIS and Society Research*. SAGE Publications, Los Angeles 2011, pp. 222–250.

¹¹⁸ PHILIP VERHAGEN. Spatial Analysis in Archaeology, pp. 11–25.

veiktu šo attiecību analīzi hronoloģiskā secībā, iespējams salīdzināt noteiktu periodu tīklus. Šādā veidā kļūs iespējams izpētīt kompleksākas struktūras, ne tikai acīmredzamos faktoros.

Darbā lielāka uzmanība tiks pievērsta centrālo vietu teorijai un vietas lokācijai, pēc iespējas plašāk ietverot arī citas pētniecības metodes.

2. RIETUMZEMGALES AINAVAPVIDA RAKSTUROJUMS

Latvijas ainavu dažādību un reģionālās atšķirības nosaka ne tikai vēsturiskie laikposmi, sociālpolitiskie nosacījumi, kultūrvēsture un tradīcijas, bet arī dabas apstākļi un ģeogrāfiskais novietojums. Liela nozīme ir augsnes auglībai, mitrzemju īpatsvaram, reljefa piemērotībai lauksaimniecībai, pieejai pie ūdeņiem, relatīvajam novietojumam, sasniedzamībai u. c.

Ģeogrāfiskās ainavas studiju pamatlicējs Latvijā ģeogrāfs Kamils Ramans (1917–1991), analizējot Latvijas ainavu attīstību, ir uzsvēris, ka ainavas veidošanos vēsturiski ir noteikuši divi galvenie dabas faktori – reljefs, no kā atkarīgs virsmas mitruma sadalījums un litoloģiskais sastāvs, kas nosaka zemes iekultivēšanas pakāpi (nogulumiežu sastāvs, uzbūve, ģenēze), kā arī sociogēnie faktori. Terminu “sociogēns” zinātnieks lietoja, akcentējot nevis atsevišķa cilvēka, bet gan visas sabiedrības nozīmi ainavas veidošanā.¹¹⁹

Lai ģeogrāfijā un citās vidi raksturojošās zinātnēs varētu pēc iespējas objektīvāk aprakstīt teritoriju, tās dabas apstākļus un cilvēka saimnieciskās darbības izpausmes, teritoriju iedala relatīvi viendabīgas teritoriālās vienībās. Balstoties uz atšķirīgiem kritērijiem, ir iespējams nodalīt dažāda mēroga vienības, veidojot noteiktu taksonomisku sistēmu (piemēram, rajons, apvidus, ainava, biotops vai ekosistēma). Latvijas mērogā ļoti liela nozīme ir rajonu vai reģionu līmenim, jo tajā atspoguļojas Latvijas dabas un ainavu daudzveidība reģionālā līmenī, kā arī izpaužas vietējo apstākļu raksturīgās īpatnības. Vienlaikus šis līmenis atspoguļo teritoriju attīstības vēsturi un vispārējās tendences, kā arī konkrētā reģiona priekšrocības vai traucējošos faktorus vietu attīstībai.¹²⁰

Zemgales kultūrainavu reģionu pamatā veido auglīgie un plakanie Zemgales līdzenumi. To caurauž liels skaits upju, no kurām galvenais enkurobjekts ir Lielupe (tā veidojas, saplūstot kopā Mūsai un Mēmelei) ar dolomītu senleju Bauskas–Mežotnes posmā un plašu ieleju tās tālākā tecējumā uz jūru.¹²¹

Kultūrvēsturiskā skatījumā Lielupes baseins atrodas Zemgalē, bet ģeogrāfiski Lielupes baseins atrodas vairākos dabas jeb ģeomorfoloģiskajos rajonos – Viduslatvijas zemienē, Piejūras

---

¹¹⁹ KAMILS RAMANS. Ģeogrāfisko kompleksu pētījumu metodika: mācību līdzeklis. Rīga 1977.

¹²⁰ OĻĢERTS NIKODEMUS (Red.), MĀRIS KĻAVIŅŠ (Red.), ZAIGA KRISJĀNE (Red.), VITĀLIJS ZELČS (Red.). Latvija. Zeme, Daba, Tauta, Valsts. Rīga 2018, 571. lpp.

¹²¹ Ibidem, 630. lpp.

zemienē un Austrumkursas augstienē. Katrā no tiem ir dabas apvidi ar atšķirīgām, dažādu faktoru ietekmē veidotām ainavām.¹²²

2.1. Lielupes baseins

Lielupes baseinā liela nozīme ir ģeomorfoloģiskajām (zemes reljefa formas) īpatnībām. Reljefs ir viena no dabas sastāvdaļām – komponentiem – un ģeogrāfisko ainavu pamatne, kas tieši vai netieši to ietekmē. Dabas apvidu kopīgās un atšķirīgas iezīmes nosaka pamatieži jeb pirmskvartāri ieži, zemkvartāra virsas reljefs un kvartāra nogulumu segas biežus.¹²³

Reljefs Lielupes baseinā, tāpat kā visā Latvijas un arī Lietuvas teritorijā, ir pleistocēna apledojuumu (galvenokārt pēdējā apledojuma) relikti, kas ir tikai daļēji pārveidots pēccleduslaikmetā jeb holocēnā.¹²⁴ Latvijas mūsdienu reljefa lielformas ir ledāja veidotas augstienes un zemienes. Šīs lielformas rada mūsdienu zemes virsmas lielsaposmojumu un nosaka ģeogrāfisko ainavu reģionālās atšķirības.¹²⁵ Viduslatvijas zemieņu joslas dienvidrietumdaļā atrodas ledāja kušanas ūdeņu lokālo ezeru nogulumu rajons – Zemgales līdzenums. Zemgales līdzenuma reljefa forma, kas veidojusies zem ledāja, ir pamatmorēnas līdzenums. Zemgales līdzenuma robežas reljefā vislabāk izteiktas rietumos, kur rajons saskaras ar Austrumkurzemes augstieni. Dienvidrietumos, ap Penkuli un Bukaišiem, Zemgales līdzenums pakāpeniski pāriet Dienvidkurzemes viļņotajā zemienē. Ziemeļos Zemgales līdzenums robežojas ar Rīgas smiltāju zemieni. Šo robežu nosaka iežu litoloģiskā sastāva krasa atšķirība: ziemeļos iežu virskārtu veido Rīgas smiltāju zemieni raksturīgie Baltijas ledus ezera smilts nogulumu, bet dienvidos – lokālo ledāja kušanas ūdeņu noguldītie māli. Zemgales līdzenuma ziemeļu robeža reljefā ir vāji izteikta, jo arī Rīgas smiltāju zemienes dienviddaļa ir līdzena, tikai stipri pārpuvota. Austrumos, aptuveni pa līniju Iecava–Jaunsaule (austrumos no Bauskas), Zemgales līdzenums pāriet Viduslatvijas nolaidenuma viļņotajos līdzenumos.¹²⁶

Zemkvartāra iežus pārsedz kvartāra nogulumu sega, kuras biežums un uzbūve ietekmē teritorijas virsmas augstumu un reljefa vidējformu morfoloģiju. Tās biežums Viduslatvijas

---

¹²² IVARS STRAUTNIEKS. Reljefs Lielupes baseina rietumdaļā. In: Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejs. Raksti III. Starptautiskās zinātniskās konferences “Lielupes upes baseins: kultūrvēsturiskā nozīme un ģeogrāfiskais faktors, kopīgais un atšķirīgais” referāti. Jelgava 2007, 3. lpp.

¹²³ VALENTĪNS PŪRIŅŠ (red). Latvijas PSR ģeogrāfija. Rīga 1975, 32. lpp.

¹²⁴ IVARS STRAUTNIEKS. Reljefs Lielupes baseina rietumdaļā, 4. lpp.

¹²⁵ OĻĢERTS NIKODEMUS (Red.), MĀRIS KĻAVIŅŠ (Red.), ZAIGA KRIŠJĀNE (Red.), VITĀLIJS ZELČS (Red.). Latvija. Zeme, Daba, 89. lpp.

¹²⁶ VALENTĪNS PŪRIŅŠ (red). Latvijas PSR ģeogrāfija, 165. lpp.

zemienes ziemeļrietumos un dienvidos ir mazāks par 10 m, savukārt vidusdaļā sasniedz 20–25 m. Neskatoties uz kvartāra nogulumu segas biezuma relatīvi nelielajam atšķirībām Viduslatvijas zemienē un Austrumkursas augstienē, ievērojami atšķiras nogulumu virskārtas izcelsme, litoloģiskās īpatnības un veidošanās laiks šajos dabas rajonos. Tāpat ievērojami atšķiras minētās zemienes un augstienes reljefa vidējformu morfoloģija un veidošanās apstākļi.¹²⁷

Viduslatvijas zemienē kvartāra nogulumu segas virskārtā dominē ledājkūšanas ūdeņu baseinu – Zemgales sprostbaseina un Baltijas ledus ezera nogulumu – māli, aleirīti un smilts. Tie pārsež ledāju nogulumus – morēnu. Morēnas smilšmāls vai mālsmilts zemes virspusē atsedzas Zemgales līdzenuma dienvidos un dienvidrietumos, kur, plešas viļņots pamatmorēnas līdzenums. Tam raksturīgo viļņojumu piešķir ledājkustības (aptuveni ziemeļu–dienvidu) virzienā orientētu lēzenu vaļņveida pacēlumu (drumlinu) un ieplaku mija, veidojot Zemgales drumlinu lauku – vienu no lielākajiem Latvijā.¹²⁸ Ledāja aprīmšanas fāzēs, drumlinu reljefs tika pārveidots par riboto morēnu, ledāja tuneļos un plaisās veidojās osi (šaura, 5–10 m augsta, 0,1–10 km gara vaļņveida grēda ar stāvām nogāzēm¹²⁹).¹³⁰

2.2. Rietumzemgales ainavapvida reljefs

Lai veiksmīgāk analizētu zemes izmantošanas telpiskās un apdzīvojamības struktūras, kā arī citas ģeogrāfiskās likumsakarības, K. Ramans 1990. gadā piedāvāja jaunu Latvijas ģeogrāfisko ainavu rajonēšanas shēmu. Augstākā reģionālā teritoriālā vienība tajā nosaukta par ainavzemi. K. Ramans Latviju iedalīja 16 ainavzemēs, kurās ietilpst mazākas vienības – 88 ainavapvidi. Viduslatvijas zemienē kā viena no ainavzemēm tiek izdalīta Rietumzemgale, savukārt šī ainavzeme tiek iedalīta divos ainavapvidos – Rietumzemgales āru viļņainē (Džukste–Tērvete) un Rietumzemgales (Eleja–Bauska) āru līdzenumā (skatīt 3. pielikumu).¹³¹

Rietumzemgales ainavzeme ietver Viduslatvijas zemienes Zemgales līdzenumu. Tās robeža ar Austrumvidzemes ainavzemi ziemeļos ir ļoti neizteikta, jo abās ainavzemēs reljefs ir līdzens. Robeža tiek vilkta pa līniju, kur mainās nogulumu litoloģiskais un ģenētiskais sastāvs.

---

¹²⁷ VALENTĪNS PŪRIŅŠ (red). Latvijas PSR ģeogrāfija, 165. lpp.

¹²⁸ IVARS STRAUTNIEKS. Reljefs Lielupes baseina rietumdaļā, 8. lpp.

¹²⁹ Oss. Pieejams: <https://lv.wikipedia.org/wiki/Oss> (skatīts: 12.04.2022).

¹³⁰ OĻĢERTS NIKODEMUS (Red.), MĀRIS KĻAVIŅŠ (Red.), ZAIGA KRISJĀNE (Red.), VITĀLIJS ZELČS (Red.). Latvija. Zeme, Daba, 93. lpp.

¹³¹ Ibidem, 588. lpp.

Rietumzemgales ainavzemē augsnes ir veidojušās uz glaciolimniskiem māla vai morēnas smilšmāla nogulumiem, bet Austrumzemgales ainavzemē uz Daudzevas sprostezera un Baltijas ledus ezera smilts nogulumiem.¹³²

Rietumzemgales ainavzemes virsa kopumā ir drumlinizēts un līdzens nolaidenums, kas no A, D un R pazeminās Z virzienā. Rietumzemgales (Džūkstes–Tērvetes) āru viļņaines lēzeni viļņoto reljefu veido Zemgales drumlinu lauka saposmotākā daļa. Pamatorēnas viļņotie līdzenumi, kas dienvidu pierobežā ir ļoti lēzeni, dienvidaustrumos (ap Tērveti) kļūst viļņotāki.¹³³ Ainavapvidu šķērso Jelgavas–Žagares osu sistēma (Rullu kalna, Kalnanšu, Ērmiku, Mūrmuižas, Augstkalna un Žagares osi). Osu grēdu izteikti stāvās nogāzes un arī augsnes (velēnu podzolaugsnes uz smilts un grants cilmiežiem) ir pamatā tam, ka osi ir apauguši ar mežiem. Mūsdienās daļa osu ir norakti, lai iegūtu granti.¹³⁴

Zemgales apdzīvotību lielā mērā noteicis ne tikai reljefs, bet arī augsne. Augsnes veidošanās apstākļos liela nozīme ir lielajam karbonātu daudzumam cilmiežos.¹³⁵ Drumlinu laukā augsnes cilmieži veido brīvos karbonātus saturošs morēnas smilšmāls, bet glaciolimniskajā līdzenumā – brīvos karbonātus saturošs māls. Augsnes veidošanās apstākļu ziņā Zemgales līdzenumā sevišķa nozīme ir tam, ka augsnes cilmiežos ir daudz karbonātu. Ar karbonātiem bagāti ir limnoglaciālie nogulumu un arī morēnas smilšmāls, kas izplatīts līdzenuma nomalēs, daudz karbonātu ir arī dolomīta atsegumu joslās upju ielejās. Tāpēc Zemgales līdzenumā pārsvarā ir velēnu karbonātu augsnes (lielākoties izskalošanās).¹³⁶ Tas norāda uz lauksaimniecībā daudz vieglāk izmantojamām zemēm, kas vairāk ir atrodamas Lielupes upju baseina rietumu daļā. Līdzās klimatiskajiem un ģeogrāfiskajiem apstākļiem, kas Zemgalē ir nedaudz savādāki kā pārējā Latvijas teritorijā (siltāks un sausāks klimats, plašāki līdzenumi, lielākais upju tīkls), šeit iespējas nodarboties ar lauksaimniecību ir daudz labvēlīgākas, nekā citās Latvijas daļās. Līdz ar to jau kopš senatnes Latvijas auglīgākajā dabas reģionā vissvarīgākā bijusi zemkopība. Arī arheoloģijas materiāli liecina, ka Zemgales līdzenumā lauksaimniecībā vispirms tika apgūtas zemes, kur ir labākie noteces apstākļi, – viļņotie līdzenumi rajona rietumos un dienvidrietumos,

---

¹³² OĻĢERTS NIKODEMUS (Red.), MĀRIS KĻAVIŅŠ (Red.), ZAIGA KRISJĀNE (Red.), VITĀLIJS ZELČS (Red.). Latvija. Zeme, Daba, 588. lpp.

¹³³ VALENTĪNS PŪRIŅŠ (red). Latvijas PSR ģeogrāfija, 165. lpp.

¹³⁴ OĻĢERTS NIKODEMUS (Red.), MĀRIS KĻAVIŅŠ (Red.), ZAIGA KRISJĀNE (Red.), VITĀLIJS ZELČS (Red.). Latvija. Zeme, Daba, Tauta, 588. lpp.

¹³⁵ VALENTĪNS PŪRIŅŠ (red). Latvijas PSR ģeogrāfija, 96. lpp.

¹³⁶ Ibidem, 165. lpp.

kā arī drenētās joslas gar samērā dziļajam Mūsas, Mēmeles un Lielupes augšteces ielejam. Vēlāk lauksaimniecībā saka izmantot arī pārējos apvidus.¹³⁷

Padomju periodā Rietumzemgales lauksaimniecības zemēs tika veikta plaša vienlaidu meliorācija, tika iztaisnotas upju gultnes un likvidētas viensētas un koku puduri. Auglīgās augsnes ir noteikušas, ka tur vēsturiski ir izveidojusies homogēna lauksaimniecības zemju ainava ar viensētu un nelielu koku puduru plankumiem. PSRS laikā, aktīvi izmantojot šīs zemes, tika meliorēti lauki, līdz ar to Zemgales reljefs mūsdienās ir daudz līdzenāks, nekā tas visticamāk bijis pirms diviem tūkstošiem gadu. Lielupes baseina ģeogrāfiskās īpatnības, aktīvā zemes izmantošana lauksaimniecībā noteikusi to, ka arheoloģiskais materiāls ir visai šaurs. Rezultātā līdz mūsdienām, pateicoties intensīvai lauksaimniecības praksei, ir saglabājies ļoti maz dzīvesvietu, īpaši atklātā tipa apmetnes.

Rietumzemgales ainavzemes dienvidu daļā reljefa vidējais augstums ir 60 m v. j. l., bet ziemeļu daļā – 15 m v. j. l. Šāds virsas kritums Rīgas līča virzienā noteicis radiāla upju tīkla izveidošanos. Zemgales līdzenuma virsa kopumā ir ļoti lēzens nolaidenums, kas atgādina amfiteātri un no rietumiem, dienvidiem un austrumiem pazeminās virzienā uz ziemeļdaļas vidieni. Atbilstoši šādam virsas reljefam Zemgales līdzenumā izveidojies radiāls upju tīkls, kas ir visbiezākais upju tīkls Latvijā (skatīt 4. pielikumu). Vairums upju tek lēzenās, dažus metrus dziļās, bet labi izveidotās ielejās. Dziļāki ieleju posmi ir Zemgales līdzenuma nomalēs, piemēram, Vilces, Svētes un Skujaines upēm, kur upju ieleju dziļums sasniedz 15–30 m.¹³⁸ Šie upju ieleju posmi atdzīvina Zemgales līdzenuma ainavu. Viena no šādām upēm ar dziļām ielejām ir arī Tērvetes upe, kur pie upes ir 20–30 m dziļas ielejas. Tērvetes upe izveidojās leduslaikmeta beigās, ledāja kušanas ūdeņu straumēm ieplūstot Zemgales sprostbaseinā.¹³⁹ Tērvetes upe ir 68 km gara Zemgales līdzenuma upe, kas dabas parka “Tērvete” teritorijā tek pa dziļu ieleju. Tā ir Lielupes baseina upe, kas sākas kā grāvis pie Latvijas/Lietuvas robežas un ietek Svētē. Dabas parka teritorijā ietilpst 4,5 km garš upes posms starp Dobeles–Elejas šoseju un Tērvetes (Gulbju) ūdenskrātuvi (izņemot posmu leļpus šosejas ~ 150 m), kā arī 2 km posms augšpus Dobeles–Elejas šosejas (izņemot dažus posmus ar kopējo garumu ~ 400 m). Vietām stāvos upes krastos izveidojušies atsegumi (lielākā – māla krauja jeb Tērvetes Staburags). Upes krasts pārsvarā apaudzis ar krūmiem, vietām klajš, mūsdienās visai maz apdzīvots (dažas viensētas). Pie

¹³⁷ VALENTĪNS PŪRIŅŠ (red). Latvijas PSR ģeogrāfija, 166. lpp.

¹³⁸ IVARS STRAUTNIEKS. Reljefs Lielupes baseina rietumdaļā, 9. lpp.

¹³⁹ Ibidem, 9. lpp.

Tērvetes upe tek pa dziļu ieleju mežainā apvidū. Upe meandrē, vietām veidojot šaurākas vai platākas palieņu pļavas, kā arī nelielas vecupes.¹⁴⁰ Tērvetes upe un tās veidotās ielejas ir dažādu ainavas elementu galvenās sasaistes vietas. Pat regulētās upes intensīvi apsaimniekotās platībās sniedz izjūtu ritma maiņu citādi vienmuļajā ainavā. Latvijas ainavā upes kā ainavas elementi daudzviet ir izzudušas un nav pamanāmas lielā piekrastes apauguma dēļ.¹⁴¹ Pateicoties tam, ka teritorija ap Tērvetes pilskalnu atrodas Tērvetes dabas parkā, tā tiek kopta, līdz ar to ainava ap pilskalnu tiek kopta un veidota apzināti, kas padara ainavu viegli nolasāmu.

2.3. Klimata apstākļu un senākā apdzīvotība Zemgalē un Tērvetes reģionā

Ikvienas zemes vēsture sākas ar to brīdi, kad attiecīgajā teritorijā ienāk cilvēks. Iedzīvotāju ienākšana Zemgalē, gluži tāpat kā citviet, lielā mērā bija atkarīgi no ģeogrāfiskajiem apstākļiem. Vide pēdējos 11 000 gados kopš ledus laikmeta beigām mainījies tik būtiski, ka sabiedrības vēstures skaidrošana bez šo faktoru analīzes nav iespējama. Un tieši klimats kā vides faktors, kas nosaka cilvēku dzīves apstākļus, saimniecisko, militāro un cita veida praktisko darbības, kļūst aizvien nozīmīgāks zinātniskās izpētes objekts¹⁴².

Atzīmējot Zemgales veģetācijas īpatnības, vadoties no mūsdienās pieejamās informācijas, ir ļoti grūti vai pat neiespējami noteikt, piemēram, mežainības pakāpi dzelzs laikmetā. Tomēr pēc koku izplatības mūsdienu Zemgalē var atzīmēt, ka šeit, īpaši ja ir izdevīgs klimats, dabiskos apstākļos raksturīgi mitrāja tipa platlapju meži, kas ūdensšķirtņu apvidos daļēji pārpuvoti. Zemgales līdzenuma nomales dienvidrietumos ap Tērveti, Vilci un Eleju, ka arī ap Cerauksti, dažviet arī ziemeļu malā plāna smilts sega plankumiem pārklāj limnoglaciālos nogulumus. Šajās vietās aug priežu mežu puduri.¹⁴³ Zemgales dienvidos izplatīti platlapju koku meži ar apsēm, bērziem, ošiem un ozoliem. Šāda tipa mežu izplatība ir raksturīga arī Zemgales rietumu rajonos.¹⁴⁴ Tomēr atkal jāatzīmē, ka tā lielā mērā ir atkarīga no zemes izmantošanas

---

¹⁴⁰ Mežu dabas parkā Tērvetē: ledāju kušanas ūdeņi kā mākslinieki veidojuši tās seju. Pieejams: <https://www.la.lv/mezu-dabas-parka-tervete-ledaju-kusanas-udeni-ka-makslinieki-veidojusi-tas-seju> (skatīts: 12.04.2022.)

¹⁴¹ ANDRIS VIESTURS URTĀNS, LORETA URTĀNE, UVIS SUŠKO. Aizsargājamo biotopu saglabāšanas vadlīnijas Latvijā. 2. sējums. Upes un ezeri. Sigulda 2017, 168. lpp.

¹⁴² MĀRIS ZUNDE. Par pagātnes laikapstākļu ietekmi uz tautas vēsturi un tos raksturojošo datu dendroklimatoloģiskās rekonstrukcijas iespējām Latvijā. In: LVIŽ, 2007, Nr. 2, 26. lpp

¹⁴³ NORMUNDS STIVRIŅŠ. Paleogeogrāfija. In: Nacionālā enciklopēdija. Atjaunots: 30.04.2019. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/3278> (skatīts 12.04.2022.)

¹⁴⁴ VALENTĪNS PŪRIŅŠ (red). Latvijas PSR ģeogrāfija, 88. lpp.

lauksaimniecībā – jo zeme vairāk tiek izmantota lauksaimnieciskām darbībām, jo mazāka ir mežu izplatība šajā reģionā.

Vēlreiz jāatzīmē, ka precīzas ziņas par dzelzs laikmeta klimatiskajiem apstākļiem nav zināmas. Rakstītie avoti (hronikas), kuri attiecas uz vēlo dzelzs laikmetu un viduslaikiem, neatspoguļo dabas apstākļus tik lielā mērā, lai varētu spriest par klimatu minētajā laikā. Tāpat nepietiekams ir šīs informācijas periodiskums un laika ietvari. Neskaitot rakstītos avotus, ļoti nozīmīgi pētījumi tiek veikti paleobotānikā, dabas zinātnēm mūsdienās arvien vairāk veicot paleoklimata pētījumus, lai rekonstruētu klimata izmaiņas pagātnē. Ziemeļeiropas kontinentālajā zemē vispieejamākais un svarīgākais avots paleoklimata pētījumiem ir ezeros iegūtie nogulumu paraugi.¹⁴⁵ Tāpat arī informāciju par laika apstākļiem senātnē, par kuriem rakstīto liecību nav vai tās ir nepietiekamas un neprecīzas, pēdējās dekādēs pasaulē aizvien plašāk un precīzāk sāk sniegt dendroklimatoloģisko pētījumu rezultāti. Vēl joprojām ir grūti identificēt vienu notikumu ar radioaktīvā oglekļa (14C) datēšanas palīdzību, tāpēc šobrīd vienu no precīzākajiem datējumiem var iegūt ar dendrohronoloģisko datēšanas metožu palīdzību. Klimata izmaiņas Ziemeļu puslodē ir precīzi identificējamās koku gadskārtu gredzenos.¹⁴⁶

Līdz ar klimata pārmaiņām pēc pēdējā leduslaikmeta Latvijas teritorijā radās apdzīvotībai piemēroti vides apstākļi. Leduslaikmeta beigās Latvijas teritorijā, tāpat kā citur pieledāja zonā, raksturīgs bija auksts un sauss subarktiskais klimats.¹⁴⁷ Šajā laikā parādījās pirmie koki – bērzs un priede, arī egles, sporādiski parādījās arī platlapu koki un lazda. Trūcīgā augu valsts tomēr piesaistīja arī dzīvniekus – Austrumbaltijā ieradās ziemeļbrieži, kuriem šie skarbie vides un klimatiskie apstākļi bija pavisam piemēroti.¹⁴⁸ Pirmās apdzīvotības liecības Zemgalē iegūtas pie Lielupes krastiem. Tās ir vienas no pirmajām arheoloģiskajām liecībām par paleolīta cilvēku klātbūtni visā Latvijas teritorijā – Zemgale, precīzāk, Lielupe varētu būt pēc Daugavas otrs seno iedzīvotāju ienākšanas ceļš. Lai gan leduslaikmeta beigās lielais ezera līcis iesniedzies dziļi tagadējā Lielupes baseinā, tomēr, satekot Mūsai un Mēmelei, Lielupes augšdaļa jau bija izveidojusies. Viena šāda apmetne atklāta ap 4 km lejpus Bauskai Ziedoņos, bet tālāk pa upi uz leju krama rīki vēl uzieti Mežotnes pilskalnā, Vedgu dzelzs laikmeta apmetne, Ciemaldes

---

¹⁴⁵ HEIKKI SEPPA et. al. Last nine-thousand years of temperature variability in Northern Europe. In: *Climate of the Past*, 2009, Vol. 5, p. 523.

¹⁴⁶ MĀRIS ZUNDE. Latvijas kultūrvēsturisko objektu dendrohronoloģiskās datēšanas rezultāti, 44.–63. lpp.

¹⁴⁷ ANDREJS VASKS. No medniekiem un zvejniekiem līdz lopkopjiem un zemkopjiem. Latvijas aizvēstures senākais posms (10500.–1. g. pr. Kr.). Rīga 2015, 10. lpp.

¹⁴⁸ *Ibidem*, 11. lpp.

kapulaukā un Jaunsvirlaukas Avotiņos – tāpat Zemgales līdzenuma austrumu daļā.¹⁴⁹ Lielupes baseinā atrastie ziemeļbriežu kauli lokalizējami arī Mēmeles un Mūsas sateces rajonā, Valgundē, Olainē, Tīreļpurvā. Krastus vissenākie iedzīvotāji izvēlējušies par apmetņu vietām.¹⁵⁰ Senie ziemeļbriežu mednieki, kas atstājuši krama rīkus Lielupes kreisajā krastā, acīmredzot, ledājiem atkāpjoties, virzījušies gar upes krastu uz aušu – uz ziemeļiem. Par apmešanās vietām viņi izmantojuši augstākās un plašākās terases, no kurām bija labi saskatāma apkārtnē.¹⁵¹

Subarktiskajam laikam sekojot Boreālajam laikam (7000–5500 g. p. m. ē.), pamazām klimats uzlabojās un kļuva labvēlīgāks augu un dzīvnieku pasaulei. Preboreālā klimata periodā, kas ilga aptuveni 700 gadus, vēl bija samērā vēss un sauss – izplatījās priedes un bērzi. Perioda otrajā pusē strauji kļuva siltāks un mitrāks. Platlapji un egles sākumā parādījās tikai sporādiski, bet boreālā laika beigās tie bija diezgan izplatīti; šī laika beigās lazda bieži sasniedza maksimumu.¹⁵²

Atlantiskajā laikā (5500–3500 g. p. m. ē.) klimats bija silts un mitrs. To sauc arī par atlantiskā klimata optimumu, jo tas līdz šim ir bijis vislabvēlīgākais klimats visā pēcledus (holocēna) laikmetā. Plaši izplatījās ozolmeža pārstāvji un arī egles. Sāka izplatīties siltummīloši augi: īve, balzamkārklis, ezerrieksts u. c.¹⁵³ Atlantisko laiku iezīmē neolīta sākums. Rietumlatvijā vispārējais atklāto un izpētīto arheoloģisko pieminekļu skaits tāpat kā paleolītā, arī neolīta periodā ir mazāks nekā Austrumlatvijā. Neolīta apmetnes Rietumlatvijā koncentrējas piejūras lagūnu vai lagūnezeru krastos.¹⁵⁴

Gadsimtu gaitā atlantiskajam klimatam raksturīgais mitrums mazinājās – līdz ar subboreālo klimatu (3500–900 g. p. m. ē.) klimats kļuva sausāks un arī nedaudz vēsāks: gada vidējā temperatūra pazeminājās, vasaras kļuva vēsākas, ziemas aukstākas, samazinājās nokrišņu skaits, ūdenslīmenis ūdenstilpēs pazeminājās. Būtiskas izmaiņas dzīvnieku sugu sastāvā nenotika, izņemot to, ka, pasliktinoties klimatiskajiem apstākļiem, samazinājās kopējais biomasas daudzums.¹⁵⁵ Vietām uz purvu virsmas sāka attīstīties mežs. Šī laika nogulumos pieaug

---

¹⁴⁹ ANDREJS VASKS. No medniekiem un zvejniekiem līdz lopkopjiem un zemkopjiem, 14. lpp.

¹⁵⁰ ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vēsture, 27. lpp.

¹⁵¹ Ibidem, 32. lpp.

¹⁵² VALENTĪNS PŪRIŅŠ (red). Latvijas PSR ģeogrāfija, 88. lpp.

¹⁵³ ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vēsture, 25. lpp.

¹⁵⁴ VALDIS BĒRZIŅŠ. Akmens laikmets Latvijas teritorijā. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/4433-akmens-laikmets-Latvijas-teritorija> (skatīts:20.03.2022.)

¹⁵⁵ ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vēsture, 25. lpp.

priedes putekšņu skaits un egle sasniedz savu maksimumu.¹⁵⁶ Vidējā neolīta (4100.–2900. gadā p. m. ē.) sākumu iezīmē vēsāks subboreālais klimats, kas veicina apmetņu parādīšanos arī citās iekšzemes teritorijās, piemēram, Zemgalē pie Zebrus ezera – attālāk no citām atklātajām Rietumlatvijas neolīta apmetnēm atradusies Lejascīsku apmetne.¹⁵⁷ Jauni dati par akmens laikmeta apdzīvotību Bēzres upes baseinā parādījās 2014. gada vasarā, kad apmēram 10 km uz dienvidiem no Zebrus ezera esošajos Īles meža senkapos pētot agrā dzelzs laikmeta uzkalniņkapus, atklāja auklas keramikas kultūras trauku lauskas, kas norāda uz vēlā neolīta apdzīvotību.¹⁵⁸

Nākamais aktīvais apdzīvotības periods Zemgalē saistāms ar bronzas jeb agro metālu periodu. Bronzas laikmeta pirmajā pusē vēl turpinājās sausais un samērā siltais subboreālais klimats. Laikmeta otrajā pusē to nomainīja vēsāks un mitrāks subatlantiskais klimats (no 900. g. p. m. ē. līdz mūsdienām), tāpēc ūdensbaseinos paaugstinājās ūdens līmenis un daudzas agrākās apmetnes ezeru piekrastēs vairs nebija izmantojamas.¹⁵⁹ Klimata pasliktināšanās nelabvēlīgi ietekmēja arī meža dzīvnieku, putnu un zivju populāciju pieaugumu, līdz ar to sašaurinot mednieku–zvejnieku sabiedrības tradicionālo iztikas līdzekļu bāzi. Tāpēc lielāku nozīmi sāka iegūt jau kopš vidējā neolīta iepazītā lopkopība un zemkopība. Taču samērā blīvi apdzīvotajās ezeru piekrastēs mitrās purvainās augsnes plašākai zemkopības izvēšanai nebija piemērotas.¹⁶⁰ Sekas tam bija apdzīvotības struktūras izmaiņas – krasi samazinājās vai pat izbeidzās akmens laikmetā intensīvi apdzīvoto ekoloģisko zonu izmantošana un sākās jaunu, lopkopībai un zemkopībai piemērotāku teritoriju apgūšana uz morēnām un upju senlejās.¹⁶¹ Vēlā bronzas laikmeta sākumā parādījās jauns dzīvesvietu tips – nocietinātās apmetnes jeb pilskalni. Šim nolūkam izvēlējās jau dabiski aizsargātas, grūtāk pieejamas vietas – zemesmēles pie lielo upju pietekām, augstieņu stūrus, kalnu kaupru galus, kā arī atsevišķi stāvošus kalnus. Ar bronzas laikmetu parādās arī pirmās apdzīvotības pazīmes – Tērvetes upes kreisajā krastā, 200 m uz dienvidiem no pretējā krastā situētā Tērvetes pilskalna atrodas Klosterkalns. Māris Atgāzis

---

¹⁵⁶ ANDREJS VASKS. No medniekiem un zvejniekiem līdz lopkopjiem un zemkopjiem, 42. lpp.

¹⁵⁷ VALDIS BĒRZIŅŠ. Akmens laikmets Latvijas teritorijā. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/4433-akmens-laikmets-Latvijas-teritorija> (skatīts:20.03.2022.)

¹⁵⁸ ELĪNA GUŠČIKA. Arheoloģiskā izpēte Īles meža kapulaukā 2014. gadā. In: Arheoloģiskie pētījumi Latvijā 2014/2015, 27.–31. lpp., šeit 31. lpp.

¹⁵⁹ VALENTĪNS PŪRIŅŠ (red). Latvijas PSR ģeogrāfija, 102. lpp.

¹⁶⁰ ANDREJS VASKS. Bronzas laikmets Latvijas teritorijā. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/4626-bronzas-laikmets-Latvijas-teritorija%20C4%81> (skatīts: 05.04.2022)

¹⁶¹ Ibidem.

(1935–2018), 1975. gadā veicot Klosterkalna plakumā pārbaudes izrakumus, secinājis, ka Klosterkalns ir bijusi nocietināta dzīvesvieta, kas pastāvējusi samērā īsu laiku 1. g. t. p. m. ē. otrajā pusē.¹⁶² Arī Tērvetes pilskalnā pirmais apdzīvotības slānis liecina, kas tas sākts tikt apdzīvots jau 1. g. t. p. m. ē.¹⁶³ Taču, lai arī konstatējams iedzīvotāju skaita pieaugums un vērojama zemes apdzīvotības maiņa, apdzīvotība joprojām koncentrējas Lielupes baseina austrumu daļā, ne tik daudz rietumu.¹⁶⁴

Agrajā dzelzs laikmetā, kad vēl lielāku nozīmi ieguva zemkopība, pastāvošajiem zemes apstrādes paņēmieniem un tehnikai vairāk piemērotas bija smilšainākas augsnes, kādas ir Rietumzemgalē, bet no grūtāk apstrādājamām mālainām Vidus un Austrumzemgales augsnēm centās izvairīties.¹⁶⁵ Arheoloģiskie materiāli liecina, ka sākotnēji tika apgūta teritorija, kur bija labāki noteces apstākļi, t. i., drumlinu lauka aizņemtā teritorija, kā arī labi drenētās joslas gar samērā dziļajām Mūsas, Mēmeles un Lielupes ielejām. Vēlāk lauksaimniecībā sāka izmantot arī pārējo teritorijas daļu, saglabājot mežus vietās, kur ir relatīvi maz auglīgākas augsnes, piemēram, Jelgavas–Žagares osu sistēmā.¹⁶⁶

Agrajā dzelzs periodā Zemgalē vairāk apdzīvota ir rietumu daļa, kur īpaši izceļas deviņu līdzeno un uzkalniņu grupa Īles, Lielauces un Naudītes pagastos. Šajā periodā mainās dzīvesvietu izvietojums – vairāki pilskalni tika pamesti, tomēr šī parādība nav vispārēja. Agrā dzelzs laikmeta dzīvesvietu nelielo daudzumu Lielupes baseina kartē papildina kapulauki, kuri zināmi lielākā skaitā.¹⁶⁷

Arī vidējā dzelzs laikmetā, pieaugot iedzīvotāju skaitam, turpināja pastāvēt daudzas iepriekšējā perioda apmetnes, paralēli radās arī jaunas. Pieauga pilskalnu skaits, bet iepriekšējā perioda pilskalni tika papildus nostiprināti. Ar vidējo dzelzs laikmetu vērojams, ka apdzīvotība Zemgalē koncentrējas rietumu daļā – vidējā dzelzs laikmeta kapulauki zināmi gandrīz vai visos Rietumzemgales pagastos. Arī atklātā tipa apmetņu šeit konstatēts vairāk nekā citos Latvijas

---

¹⁶² MĀRIS ATGĀZIS. Tērvetes arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1975. gadā. In: ZASM par arheologu un etnogrāfu 1975. gada pētījumu rezultātiem. Rīga 1976, 14. lpp.

¹⁶³ NORMUNDS JĒRUMS. Tērvetes pilskalns. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/113491> (skatīts: 05.04.2022)

¹⁶⁴ ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vēsture, 120. lpp.

¹⁶⁵ Ibidem, 188. lpp.

¹⁶⁶ OĻĢERTS NIKODEMUS (Red.), MĀRIS KĻAVIŅŠ (Red.), ZAIGA KRIŠJĀNE (Red.), VITĀLIJS ZELČS (Red.). Latvija. Zeme, Daba, 588. lpp.

¹⁶⁷ ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vēsture, 188. lpp.

novados.¹⁶⁸ Kopumā visa Zemgale šajā periodā ir visbiezāk apdzīvotākā daļa visā Latvijas teritorijā – Zemgales brūnaugsnes ir Latvijas auglīgākās augsnes, kas sevišķi piemērotas kviešu un miežu audzēšanai.¹⁶⁹

Vēlajā dzelzs laikmetā, mitrā un siltā klimata cikla laikā zemkopība vieglajās smilšu zemēs bija vēl relatīvi ienesīga, bet līdztekus arvien vairāk palielinājās smagāko augšņu rajonu apguve, īpaši Zemgales līdzenumā. Dzīvesvietu un kapulauku daudzums, kā arī izplatība liecina, ka vēlajā dzelzs laikmetā, salīdzinot ar iepriekšējo, iedzīvotāju skaits pieaudzis pat pieckārtīgi.¹⁷⁰ Šajā periodā Tērvetes pilskalns piedzīvo aktīvu paplašināšanu, 11.–13. gs. pilskalna austrumu daļā izveidota priekšpils, kuras platība aizņem 2900 m², tāpat arī turpinās apjomīga celtnu izbūve pašā pilskalnā.¹⁷¹

Mūsdienās Zemgales līdzenuma klimats atšķiras no pārējo Latvijas rajonu klimata galvenokārt ar nelielo nokrišņu daudzumu un lielām temperatūras summām veģetācijas periodā. Tā kā līdzenums atrodas zemes virsas pazeminājumā, kuru no jūrās puses nožogo Kurzemes augstieņu grēdas, tas pieder pie nokrišņiem nabadzīgākajiem rajoniem Latvijā (nokrišņu summa gada ap 550 mm, siltajā gadalaikā – mazāk par 400 mm).¹⁷² Kā jau minēts, šis rajons ir Latvijā vispiemērotākais lauksaimniecībai, jo līdzenā dabiski drenētā virsa, auglīgās velēnu karbonātu augsnes un labvēlīgie klimata apstākļi nodrošina augstas ražas.¹⁷³ Līdz ar to lauksaimniecības zemes intensīvā izmantošana rada aktuālākās ainavekoloģiskās problēmas Rietumzemgales ainavzemē, kā rezultātā teritorijas lielākajā daļā arheoloģiskie pieminekļi ir tikuši iznīcināti.

Kopumā secināms, ka visā pētāmajā reģionā sastopami plakani un viļņoti līdzenumi, kā arī pauguraini areāli. Līdz ar to nevar teikt, ka Zemgalē ir tikai līdzenumi, īpaši tās Rietumu daļā. Ir reljefs – pauguri, kur izvietoties arheoloģiskajiem pieminekļiem – pilskalniem. Augsnes veidošanās apstākļu ziņā Zemgales līdzenumā sevišķa nozīme ir tam, ka augsnes cilmiežos ir daudz karbonātu. Tas norāda uz lauksaimniecībā daudz vieglāk izmantojamām zemēm, kas vairāk ir atrodamas Lielupes upju baseina rietumu daļā. Arī arheoloģijas materiāli liecina, ka Zemgales līdzenumā lauksaimniecībā vispirms tika apgūtas zemes, kur ir labākie noteces

---

¹⁶⁸ JĀNIS APALS, MĀRIS ATGĀZIS, JOLANTA DAIGA et.al. Latvijas PSR arheoloģija, 142. lpp.

¹⁶⁹ ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vēsture, 237. lpp.

¹⁷⁰ Ibidem, 297. lpp.

¹⁷¹ NORMUNDS JĒRUMS. Tērvetes pilskalns. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/113491> (skatīts: 05.04.2022).

¹⁷² VALENTĪNS PŪRIŅŠ (red). Latvijas PSR ģeogrāfija, 165. lpp.

¹⁷³ Ibidem, 165. lpp.

apstākli, – viļņotie līdzenumi rajona rietumos un dienvidrietumos. Zemgales līdzenuma virsa kopumā ir ļoti lēzens nolaidenums, kas no rietumiem, dienvidiem un austrumiem pazeminās virzienā uz ziemeļdaļas vidieni. Atbilstoši šādam virsas reljefam Zemgales līdzenumā izveidojies radiāls upju tīkls. Salīdzinoši biežais mazāku un lielāku upju tīkls noteicis to, ka zemgaļu apmetnes atrodas augstākās un sausākās vietās upju krastos vai tuvu tiem, tās pārsvarā ir iegarenas, gar upi ejošas joslas formā. Liela daļa Zemgales pilskalnu ierīkoti upju malās esošos paaugstinājumos. Kopumā šīs klimata un reljefa iezīmes veicinājušas to, ka šajā reģionā ir iedzīvotājiem ir bijis izdevīgi apmesties. Apdzīvotība Rietumzemgalē, tajā skaitā – Tērvetes reģionā, – pakāpeniski (ar dažiem pārtraukumiem) ir pieaugusi. Par to liecina senvietu skaita palielināšanās attiecīgajā reģionā, kas tiks analizētas turpmākajā darbā saistībā ar ainavas attīstību.

3. KULTŪRAINAVU VEIDOJOŠIE ELEMENTI

Viens no svarīgākajiem ainavu veidojošajiem slāņiem ir kultūras slānis. Ainavai ir kultūras slāņi, kas sastāv no dažādām cilvēku radītās ainavas fiziskām iezīmēm. Visi arheoloģiskie atradumi, priekšmeti un artefakti ir šī kultūrslāņa daļas.¹⁷⁴ Tāpēc visas fiziskās izmaiņas dabas ainavā, ko veic cilvēki, var saukt par kultūru: dambju celšana upēm un jaunu ezeru veidošanās, upju tecēšanas maiņa, pilskalnu pārbūve dažādiem mērķiem utt. Kultūras slāņi ir cieši saistīti ar iepriekš aprakstīto vide/dabas slāni, jo ainavas dabiskās iezīmes ietekmē apdzīvojuma loģistiku.¹⁷⁵ Bez šī ainavas slāņa raksturojuma ainavas izpēte nebūtu iespējama. Dzelzs laikmetā un viduslaikos ir vairāki kultūrainavu raksturojoši elementi, kas tiks apskatīti šajā nodaļā.

Gan ģeogrāfiskie vides apstākļi, gan topogrāfiskais novietojums ir ietekmējis apdzīvotības raksturu Tērvetes reģionā. Neskatoties uz to, ka daudzi arheoloģiskie pieminekļi ir zuduši, ir iespējams teikt, ka šajā reģionā vērojama augsta apdzīvotības intensitāte ar lielu arheoloģisko pieminekļu blīvumu jau kopš agrā dzelzs laikmeta. Dzelzs laikmetā un viduslaikos kultūrvēsturisko ainavu veidoja dzīvesvietas, apbedījumu vietas, kulta vietas, agrārās sistēmas, ceļi un citas mākslīgi veidotas vai pārveidotas vietas. No dzīvesvietām atsevišķi izdalāmi pilskalni, apmetnes, senpilsētas, ciemi un viduslaiku pils.

3.1. Apdzīvotās vietas

3.1.1. Pilskalni

Arheoloģiskajā literatūrā termins “pilskalns” ir ieņēmis stabilu vietu un tiek lietots ļoti plaši. Latviešu valodā jēdzienam pilskalns ir divejāda nozīme. Tā apzīmē gan kalnus, kuros uzbūvētas vācu krustnešu pils un vēlāku laiku muižu pils, gan tādus no zemes veidotus nocietinājumus, kas raksturo vietējo tautību dzīvi viņu koka pilīs pirms vācu krustnešu iekarojumiem.¹⁷⁶

Centrālajā un dienvidu Eiropā pilskalni radās neolīta un eneolīta laikmetā (5.–3. g. t. pr. Kr.). Arheoloģiskie pētījumi ļāvuši noteikt un precizēt arī Latvijas pilskalnu datējumu. Agrākie

¹⁷⁴ KRISTA KARRO. Kodavere parish by lake peipus, p.185.

¹⁷⁵ MICHAEL ASTON. Interpreting the landscape. Landscape archaeology and local history. London, New York 1985. Pieejams: <https://ereader.perlego.com/1/book/1617263/16> (skatīts:19.04.2022.)

¹⁷⁶ JURIS URTĀNS. Apceres par Latvijas pilskalniem. Rīga 2001, 3. lpp.

pilskalni izveidoti I g. t. p. m. ē. sākumā vai pat nedaudz agrāk, tas ir, bronzas laikmeta vidū un otrajā pusē (Tanīskalns, Mežotnes pilskalns, Talsu pilskalns u. c.).¹⁷⁷ Vietējo pilskalnu izbūves tradīciju izbeigšanās attiecināma uz 13., 14. gs. un, iespējams, pat 15. gs. sākumu.¹⁷⁸ 13. gs. vairākos vietējo iedzīvotāju pilskalnus tika uzceltas vācu mūra pilis.¹⁷⁹

Pilskalnu virszemes koka nocietinājumi līdz mūsdienām nav saglabājušies, taču pašu kalnu mākslīgie pārveidojumi un kultūrslānis ļauj tajos atpazīt arheoloģijas pieminekli. Neparastās formas, izcelšanās ainavā, nosaukuma un tautas nostāstu dēļ pilskalni bija vieni no pirmajiem arheoloģiskajiem pieminekļiem, kuriem sāka pievērst uzmanību jau kopš 16. gs.

Līdzīgi iekārtoti pilskalni ir raksturīgi visām Latvijas kaimiņu teritorijām un uzskatāmi par kādas plašas ziemeļaustrumu Eiropā izplatītas tradīcijas izpausmi. Laika gaitā izkristalizējies, ka Latvijā pilskalnus raksturo četras galvenās iezīmes:

- 1) mākslīgi izlīdzināta virsma – plakums, kas bija nepieciešams dzīvojamam, saimniecības un aizsardzības būvju celšanai;
- 2) īpaši izbūvētas – parasti nostīvinātas vai trasētas – nogāzes;
- 3) ar ieejas vietas aizsardzības būvēm un terasēm kombinētu vaļņu un grāvju sistēma;
- 4) kultūrslānis, kas izveidojies ilgstoši apdzīvotos pilskalnus.¹⁸⁰

Pilskalniem izvēlējās grūtāk pieejamas reljefa vietas – savrupus kalnus, kalnu kaupres, ar gravām vai kopā satekošām upēm norobežotas zemesmēles, starp strautiem un/vai norobežotas vietas lielāku upju krastos.¹⁸¹ Latvijas reljefā nav pārāk lielu kritumu un kāpumu, tāpēc arī pilskalni pēc saviem izmēriem nav ļoti lieli. Lielāko pilskalnu plakums ir līdz 1 ha liels, bet parasti tas ir 2000–4000 m² liels.¹⁸² Veidojot pilskalna fortifikāciju, izlīdzināja plakumu, kur būvēja ēkas, kuras ietvēra no zemes, akmeņiem un koka konstrukcijām veidots aizsargvalnis, noraka stāvākas nogāzes, kurās dažkārt izveidoja terases papildnocietinājumiem, raka aizsarggrāvjus un uzbēra vaļņus.¹⁸³ Divu tūkstošu gadu ilgajā periodā sabiedrība, kas apdzīvoja pilskalnus Latvijas teritorijā, piedzīvoja pārmaiņas, kas mainīja arī pilskalna kā

---

¹⁷⁷ ANDREJS VASKS (Red.), GUNITA ZARIŅA (Red). Latvijas arheoloģijas rokasgrāmata. Rīga 2021, 152. lpp.

¹⁷⁸ JURIS URTĀNS. Apceres par Latvijas pilskalniem, 3. lpp.

¹⁷⁹ ANDREJS VASKS (Red.), GUNITA ZARIŅA (Red). Latvijas arheoloģijas rokasgrāmata, 152. lpp.

¹⁸⁰ JURIS URTĀNS. Apceres par Latvijas pilskalniem, 3. lpp.

¹⁸¹ ANDREJS VASKS (Red.), GUNITA ZARIŅA (Red). Latvijas arheoloģijas rokasgrāmata, 152. lpp.

¹⁸² JURIS URTĀNS. Apceres par Latvijas pilskalniem, 3. –4. lpp.

¹⁸³ ANDREJS VASKS (Red.), GUNITA ZARIŅA (Red). Latvijas arheoloģijas rokasgrāmata, 152. lpp.

nocietinātas vietas raksturu. Pilskalni piedzīvojuši gan uzplaukuma periodus, gan to nozīme mazinājusies, acīmredzot neiederoties esošajā sabiedrības modelī.

Pilskalni sastopami visos Latvijas novados, tomēr ir rajoni, kur to koncentrācija ir ievērojama, un ir arī tādi, kur pilskalnu nav vai arī to koncentrācija ir mazāka nekā citur. Pievēršoties Zemgales pilskalniem, ir konstatējams, ka šeit ir uzskatāmi mazāks pilskalnu blīvums – Zemgales teritorijā ir zināmi aptuveni 20 pilskalni.¹⁸⁴ Taču šajā teritorijā ir vēl vairākas vietas, kurām nav raksturīgo pilskalnu pazīmju, bet par kurām ir tautas mutvārdu daiļradē ir liecības kā par seniem pilskalniem. Tāpat arī jāatzīmē, ka daļa pilskalnu tikuši iznīcināti jaunākos laikos.¹⁸⁵ Iespējams, tas saistāms ar zemes darbiem, kas iznīcinājuši lielu daļu no šiem pieminekļiem. Pilskalnu koncentrāciju Zemgalē noteicis arī reljefs – Zemgales līdzenumā ir mazāk kalnu un pauguru nekā citos Latvijas reģionos. Mazāk paugurains reljefs sastopams Austrumzemgalē, Rietumzemgalē, kā jau iepriekš tika minēts, reljefs ir viļņotāks, līdz ar to šeit izvietojas vairāk pilskalnu. Ap Tērvetes reģionu šīs senvietas ir samērā lielā skaitā (skatīt 5. pielikumu).

Arheoloģijas zinātnē pilskalns uzlūkojams par senās organizētās sabiedrības nocietinātu dzīvesvietu. Tāpat arī pilskalniem tiek piedēvētas daudz dažādas cietas funkcijas – militāras, administratīvas, ekonomiskas u. c. Kultūrainavas studijās pilskalni parasti tiek saistīti ar apdzīvoto vietu hierarhiju un sociālo hierarhiju virsotni.¹⁸⁶

Pilskalnu lomas pētniecība aizvēstures sabiedrību attīstībā ir saistīta ar daudzām problēmām. Viena no problēmām, kas skar pilskalnu izpēti, ir pilskalnu aizsardzības jautājums. Pilskalniem raksturīgā iezīme – mākslīgi veidotie nocietinājumi (vaļņi, grāvji, terases) parasti saistāmi ar vietas aizsardzību, tomēr izdevīgs ģeogrāfiskais novietojums un varenas nocietinājumu konstrukcijas vēl nenozīmē, ka šī arheoloģiskā vieta ir veikusi militārās aizsardzības funkcijas. Latvijas arheoloģijā daudzi pētnieki ir uzsvēruši pilskalna kā militārās būves nozīmi.¹⁸⁷ Arī no rakstītajiem vēstures avotiem ir skaidrs, ka pilskalni bieži ir celti aizsardzībai – ir saglabājušies avoti, kas apraksta šādas militārās darbības, kas saistītas ar

---

¹⁸⁴ ELĪNA GUŠČIKA, INNA LAZDIŅA, OSKARS UŠPELIS, ANDREJS VASKS. Latvijas pilskalnu arheoloģiskā izpēte un tās rezultāti. In: LU Raksti. Zemes un vides zinātnes. Pilskalni Latvijas ainavā, 2006, Vol. 695, 27.–40. lpp., šeit 29. lpp.

¹⁸⁵ JURIS URTĀNS. Pilskalnu pāri Zemgalē. In: Latvijas Vēstures muzeja raksti. Arheoloģija un antropoloģija, Nr.7: Cauri gadsimtiem. Rīga 2000, 81. lpp.

¹⁸⁶ Piemēram, ERIC GRANT. Central places, archaeology and history. Sheffield 1986.

¹⁸⁷ Piemēram, GUNTIS ZEMĪTIS. Pilskalna kā nocietinātas dzīvesvietas nozīme Latvijas teritorijā (2. g. t. pr. Kr. – 14. gs.). In: Arheoloģija un Etnogrāfija, 2014, Nr. 28, 49.–62. lpp., šeit 57. lpp.

pilskalnu struktūrām.¹⁸⁸ Taču arheologu domas šajā jautājumā dalās – iespējams, ka, veidojot un iekārtojot pilskalnus, prestižs reizēm bija daudz nozīmīgāks, nekā konkrētās vietas aizsardzības un militārās funkcijas.¹⁸⁹ Varenī kādas vietas nocietinājumi bija ļoti izteismīga un atraktīva labklājības, prestiža un arī, protams, drošības garanta simbols. Arheologs I. Armits, apskatot pilskalnu uzbūvi, saskatījis daudzas nepilnības pilskalnu aizsardzības konstrukcijās, kas liktu domāt, ka militārā funkcija nav bijusi galvenā. Pētnieks uzskata, ka šādas militāras būves kalpoja drīzāk kā simbols. Respektīvi, pētnieks secinājis, ka sākotnēji pilskalna primārā funkcija nebija militāra aizsardzība, bet gan tie kalpojuši citām funkcijām.¹⁹⁰ Līdz ar aktīvākiem pretinieku uzbrukumiem, šī ģeogrāfiski izdevīgā vieta tika nocietināta. Jāatzīmē, ka Rietumeiropas centrālās daļas pilskalni bronzas laikmeta beigās un dzelzs laikmeta sākumā bija galvenokārt ekonomiskie, maiņas centri. Arī Skandināvijas bronzas laikmeta agrariem centriem bija komerciāls raksturs, atšķirībā no dzelzs laikmeta centriem, kad nozīmīgāks kļuva bija militārais faktors. Tāpat arī Veseksas agrā un vidējā dzelzs laikmeta pilskalnos nav konstatētas militāro aktivitāšu iezīmes, tos drīzāk var interpretēt kā sociālus simbolus, kas saistīti ar kopumā visas sabiedrības darbībām, – pulcēšanās vietas, kurās notikusi maiņa, iniciācijas u.c.¹⁹¹ Jāatzīmē, ka visā Latvijas teritorijā arheoloģiski pētītajos pilskalnos intensīva nocietinājumu būvniecība un teritorijas paplašināšana sākas vien 9.–10. gs. Iespējams, ka tas saistāms ar austrumu un rietumu kaimiņu slāvu un skandināvu interesi par Latvijas ūdensceļiem un to tirdznieciskajām iespējām. Tas veicināja sirojumu karagājienu intensitātes pieaugumu visā Austrumbaltijā dzelzs laikmeta beigās, kas savu atspoguļojumu gūst arī 13. gs. rakstītajās hronikās.¹⁹² Arī vietējās sabiedrības bija diezgan militāra rakstura, tomēr kolektīvisma tradīcija bija vēl pietiekami stipra, lai neļautu kādam atsevišķam vadonim uzurpēt absolūtu varu.¹⁹³ Jebkurā gadījumā, kā uzver A. Šnē, noraidāma vai reizēm pat vispār tiek noliegta pilskalnu un

---

¹⁸⁸ Indriķa hronika. Ēvalda Mugurēviča komentāri. Rīga 2001; Atskaņu chronika. Ditleba Alnpeķes “Rīmju Chronika”. Rīga 1993.

¹⁸⁹ JOHN COLLIS. A theoretical study of hill-forts. In: GRAEME GUILBERT (Ed.). Hill-fort studies: essays for A.H.A. Hogg. Leicester 1981, pp. 66–71.

¹⁹⁰ IAN ARMIT. Hillforts at War: From Maiden Castle to Taniwaha Pā. In: Proceedings of the Prehistoric Society 73, 2007, pp. 25–38.

¹⁹¹ ANDRIS ŠNĒ. Agrās pilsētas, rezidences, nocietinājumi, 40.–41. lpp.

¹⁹² Piemēram, Indriķa hronika.

¹⁹³ ANDRIS ŠNĒ. Agrās pilsētas, rezidences, nocietinājumi, 46. lpp.

konfliktu savstarpējās saistības absolutizēšana, kas vērojama, skaidrojot pilskalnu izcelšanās iemeslus.¹⁹⁴

Kopš 20. gs. 90. gadiem, kad Latvijas arheologi sāka akcentēt sociālos faktoros aizvēsturisko liecību interpretācijā, pilskalnus sāka uzskatīt par spēka centriem. Var pieņemt, ka, veidojoties sarežģītākai, komplicētākai sabiedrības sociālajai struktūrai, no sabiedrības kā sociāla kopuma izdalās atsevišķas personības. Pēc Indriķa hronikas ziņām, 12. gs. beigās un 13. gs. sākumā pils atradās viena dižciltīgā varā, kurā bez vadoņa dzīvoja arī viņa “radi un draugi” – asinsradnieki un karadraudze.¹⁹⁵ No šī izriet viens no problēmjaudājumiem pilskalnu pētniecībā – vai pilskalni atradās viena vecākā rokās.¹⁹⁶ Tiesa, atsevišķu personu raksturošana pēc arheoloģiskā materiāla ir gandrīz neiespējama.¹⁹⁷ Lai gan pilskalnu veidošanās un attīstība saistāma ar hierarhisku, kompleksu sabiedrību un atsevišķi pilskalni tiek saistīti arī ar sociālpolitiskajām aktivitātēm, norādot gan visas sabiedrības, gan konkrētas dzimtas vai elites varas pozīciju un sociālo statusu, maz ir norādījumu par pilskalniem kā sociāli un politiski centrālajām vietām. Celtnes, īpaši dzīvojamās ēkas, atspoguļo un nosaka sociālo struktūru un sociālo darbību. Telpas organizācija, tās socializācija ēkās ir saistīta ar cilvēku savstarpējo attiecību sistēmām. Ēku apbūve ap centrālo laukumu, kas varēja kalpot kā tirgus vai sapulču vieta, to atstājot neapbūvētu, ir raksturīga vienkāršām sabiedrībām.¹⁹⁸ Kā atzīmē Andris Šnē, Latvijas pilskalnus veiktajos arheoloģiskajos izrakumos pagaidām nav atrastas celtnu paliekas, kas būtiski atšķirtos no citām konkrētā pilskalna celtnēm, kā arī pagaidām nav konstatētas atšķirības starp pilskalnu un apmetņu celtnu izmēriem. Kaut gan pilskalnus parasti saista ar vietējās elites dzīvesvietām, tādas varēja būt tikai mazie pilskalni, iespējams, ar līdz 1000 m² lielu plakumu, ar nocietinājumiem, vāji izteiktu kultūrslāni un bez apmetnes vietām ap pilskalnu.¹⁹⁹ Arī igauņu arheoloģe Marika Magi uzskata, ka lielākoties pilskalnus nevar klasificēt kā elites rezidences. Arheoloģiskie izrakumi ir atklājuši salīdzinoši nelielas, viendabīgas ēkas un gandrīz nekādus artefaktus, kas varētu liecināt par augstāko sociālo

---

¹⁹⁴ ANDRIS ŠNĒ. Agrās pilsētas, rezidences, nocietinājumi, 40.–61. lpp

¹⁹⁵ Indriķa hronika, XXIII, 4.

¹⁹⁶ GUNTIS ZEMĪTIS. Pilskalna kā nocietinātas dzīvesvietas nozīmes Latvijas teritorijā, 73. lpp.

¹⁹⁷ MARIKA MAGI. Political centres or nodal points in trade networks? Estonian hillforts before and after the thirteenth-century conquest. In: MÄND ANU (Ed), TAMM MAREK (Ed.). Making Livonia. Actors and Networks in the Medieval and Early Modern Baltic Sea Region. Routledge 2020, p. 50

¹⁹⁸ K. C. CHANG. Settlement Archaeology. New York 1968, p. 65

¹⁹⁹ ANDRIS ŠNĒ. Sabiedrība un vara: sociālās attiecības Austrumlatvijā aizvēstures beigās, 207. lpp.

statusu.²⁰⁰ Uz to, ka pilskalnos nav atrastas dižciltīgo mītnes, aizrādīja jau Francis Balodis²⁰¹ un Elvīra Šņore.²⁰² Iespējams gan, ka sabiedrības sociālā noslāņošanās varēja novest pie tā, ka ietekmīgākie vadoņi spēja sapulcināt pietiekami lielu cilvēku skaitu vērienīgiem celtniecības darbiem. Tie varēja būt gan pašu saimes atkarīgie locekļi, gan apkārtnes iedzīvotāji. Tas varēja būt zināms darījums ar tuvējo ciemu vai viensētu iedzīvotājiem – pilskalns deva patvērumu briesmu brīdī apkaimes iedzīvotājiem, pretī saņemot viņu palīdzību aizsargbūvju veidošanā. Tādējādi tika iezīmētas arī topošā pilsnovada robežas. Lai apkārtnes iedzīvotāji varētu papildināt pilskalna iedzīvotāju skaitu vai apmesties apmetnē pie tā, bija nepieciešama mazās ģimenes patstāvība, kas veidojās, lai gan šis process nebija ātrs.²⁰³

Tāpat arī svarīgs sākumpunkts diskusijās par pilskalnu funkciju ir viedoklis, ka intensīvi kultūras slāņi un atrastie sadzīves priekšmeti liecina par pastāvīgu apdzīvotību šajās konstrukcijās. Pirmo reizi izvirzīts jau 20. gs. 30. gados, viedoklis ir ietekmējis visus tālākas pilskalnu funkcijas interpretācijas. Marika Magi šo viedokli apstrīd. Arheoloģe M. Magi savā pētījumā apskata vēlā dzelzs laikmeta pilskalnos, kas varētu būt bijuši saistīti ar tirdzniecības tīkliem.²⁰⁴ Par tirdzniecības lomu vietējās sabiedrības attīstībā pirms krusta kariem joprojām nav vienprātības par Igaunijas vietējās elites lomu tajā, taču autore uzsver, ka vēlā dzelzs laikmeta pilskalnos pie tirdzniecības ceļiem, iespējams, bijusi daļēji sezonāla apdzīvota vieta, un pastāvīgi tur uzturējās tikai daži no iedzīvotājiem, piemēram, amatnieki un kara draudzes biedri ar ģimenēm.²⁰⁵ Daudzos pilskalnos novērojami bieži kultūras slāņi, kas liecina par intensīvu cilvēka darbību; tomēr tas var būt arī sezonālas, bet ilgstošas nodarbošanās rezultāts. Lielākie šāda veida pilskalni sezonas laikā varētu dot patvērumu līdz tūkstošiem iemītnieku, taču grūti noticēt, ka ap tiem esošās ierobežotās aramzemes varētu nodrošināt visus šos cilvēkus ar nepieciešamajiem krājumiem visu gadu. Tik daudz cilvēku šajos pilskalnos pulcējās, iespējams, tikai dažos mēnešos, savukārt pārējā gada laikā iedzīvotāju skaits varētu samazināties vairākas reizes.²⁰⁶

---

²⁰⁰ MARIKA MAGI. Political centres or nodal points in trade networks?, p. 51.

²⁰¹ FRANCIS BALODIS. Jersika. Rīga 1940, 90. lpp.

²⁰² JĀNIS APALS, MĀRIS ATGĀZIS, JOLANTA DAIGA et.al. Latvijas PSR arheoloģija. Rīga 1974, 220. lpp.

²⁰³ GUNTIS ZEMĪTIS. Pilskalna kā nocietinātas dzīvesvietas nozīmes Latvijas teritorijā, 52. lpp.

²⁰⁴ MARIKA MAGI. Political centres or nodal points in trade networks?, p. 53.

²⁰⁵ MARIKA MAGI. Corporate Power Structures as Indicated in Archaeological Evidence: The case of Estonia in the Middle Iron Age and Viking Age. In: Fennoscandia Archaeologica 30, pp. 107–125, šeit p. 119

²⁰⁶ MARIKA MAGI. Political centres or nodal points in trade networks?, p. 54.

Šie pilskalni, iespējams, bija tirdzniecības un amatniecības centri apkārtējām apdzīvotām vietām, bet noteikti arī ietilpa dalītos tīklos ar citiem pilskalniem. Pilskalna kā amatniecības un tirdzniecības centra nozīmi pastiprina arī tas, ka pilskalni izvēlēti ģeogrāfiski izdevīgā vietā – t. i., augstākā kalnu virsotnēs visātrāk nokūst sniegi un ir sausāks, līdz ar to ir izdevīga vieta, kur tirgoties utt.

Neizdalot konkrētas pilskalnu funkcijas, tāpat nenoliedzama ir pilskalnu, kuru izveidošanā ieguldīts milzīgs darba apjoms, kā centru (jeb centrālo vietu) nozīme aizvēsturē.²⁰⁷ Sorens Sindbeks uztver vikingu laikmeta tirdzniecības vietu rašanos kā daudzu dažādu dalībnieku ietekmes kombināciju, uzsverot, ka šo vietu hierarhija ne vienmēr atspoguļoja politisko tīklu, bet tieši nosakot to ar tālsatiksmes tirdzniecības vajadzībām. Mezglpunkti atbilda tālo tirgotāju interesēm, savukārt citi centrālie punkti ap tiem veidoja vietējo dalībnieku tīklu.²⁰⁸ Latvijas historiogrāfijā ir pieņemts lokalizēt viduslaiku rakstītajos avotos minētās vietas pilskalnus, saskatot tajos atšķirīga mēroga teritoriālā iedalījuma vienību centrus.²⁰⁹ Zemju centrus kā arheoloģiskās vietas iezīmē labi nocietināts pilskalns vai pilskalns, plašas apmetnes vai senpilsētas kultūrslānis pie pilskalna, viens vai vairāki kapulauki un vietas ar sakrālu nozīmi. Tīklus ap šādām vietām veidoja apkārtējo teritoriju zemes īpašnieki. Droši vien ir pilnībā pamatoti šāda veida pilskalnu apkārtējās teritorijas saukt par pilskalnu rajoniem.²¹⁰

Arheoloģiskās liecības liek domāt, ka pilskalni kalpoja gan kā gan administratīvi, gan saimnieciski centri, tie varēja kalpot kā tirdzniecības un amatniecības centri (kalēja amats bija viens no prestižākajiem baltu sabiedrībā²¹¹). Jāuzsver, ka tirdzniecības un amatniecības centra darbība nekādā ziņā neizslēdza citas funkcijas, piemēram, būt par militāru posteni, politisko un rituālo centru. Taču pilskalns nebija politiskie centri, politiskās saites šajā laikā bija tikai personiskas.²¹² Jāpiemēta, ka vietu nozīme un statuss atšķīrās, turklāt aizvēstures beigās apdzīvoto vietu struktūrai nebija raksturīgs vienojošs modelis, jo katras vietas strukturālā

---

²⁰⁷ ANDRIS ŠNĒ. Agrās pilsētas, rezidences, nocietinājumi, šeit 41. lpp.

²⁰⁸ SOREN SINDBAEK. Networks and Nodal Points: The Emergence of Towns in Early Viking Age Scandinavia. In: *Antiquity*, Nr. 81 (311), 2015, pp. 119–132, šeit p. 120.

²⁰⁹ Piemēram, ĒVALDS MUGURĒVIČS. Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā (12.–16. gs. vidus). In: ANDRIS CAUNE (Red.). *Latvijas zemju robežas 1000 gadus*. Rīga 1999, 54.–91. lpp.

²¹⁰ MARIKA MAGI. Political centres or nodal points in trade networks?, šeit p. 58.

²¹¹ GUNTIS ZEMĪTIS. Pilskalns kā nocietinātas dzīvesvietas nozīmes Latvijas teritorijā, šeit 55. lpp.

²¹² ANDRIS ŠNĒ. Agrās pilsētas, rezidences, nocietinājumi, šeit 49. lpp.

uzbūve bija unikāla.²¹³ Jāatzīmē arī iespējams cits specifisks pilskalnu tips – sakrālās vietas. Šī pilskalnu funkcija ir apspriesta pēdējos gados.

Sākot ar 12. gs. otro pusi vairumā gadījumu drīzāk jādomā par pārceļšanos, nevis par pilskalnu pamešanu: bieži veco centru tuvumā radās jauni centri, kas liecina par konkrēto jomu nepārtrauktu aktualitāti.²¹⁴ Tāpat arī jāatzīmē, ka pēc pilskalna bojāejas pats pilskalns turpināja pastāvēt. Pilskalna stāvs, tautas tradīcijas, kas saistījās ar pilskalnu, vēlākos laikos noteikti ietekmēja apkārtnē dzīvojošo ļaužu uzskatus. Pilskalnu aura, kuru varam jaust pēc teikām un nostāstiem, saglabājās arī tādējādi, ka tautas pulcēšanās un svētku vietām 19. un 20. gs., bet, jādomā, ka arī agrāk, izvēlējās tieši pilskalnus. Arī mūsdienās tieši pilskalni ir tie, kurus ļaudis vislabprātāk izvēlas par vietām dažādu brīvdabas svētku norisēm.²¹⁵

3.1.2. Viduslaiku pilis

Sākot ar 12. gs. otro pusi, kad tika ieviestas daudzas jaunas sociālas, politiskas un kultūras iezīmes, mūsdienu Latvijas teritorijā aizsākās mūra piļu celtniecība, kas aptvēra visus sentautu apdzīvotos novadus.

Pirmās no akmens mūrētās pilis Latvijas teritorijā parādās 12. gs. beigās Daugavas lejteces apgabalā, bet 13.–15. gs. to celtniecība izvērsās visā toreizējā Livonijā. Viduslaiku pilis bija stipri nocietināti mūra celtni kompleksi – atbalsta punkti zemes iekarošanai un aizsargāšanai, karaspēka pulcēšanās vietas, plašākas teritorijas pārvaldes un saimniecības centri, valdnieku rezidences un varas simboli. Kaut pilis vispirms bija paredzētas praktiskai lietošanai – aizsardzībai un dzīvošanai, vienlaikus tās bija monumentālās arhitektūras paraugi, kuros izpaudās tā laika celtniecības paņēmienu un mākslas stilu iezīmes.²¹⁶ Jaunizveidotā Livonijas ordeņa ordeņbrāļi piekopa visai noslēgtu dzīvesveidu, un galvenokārt uzturējās tikai pilīs, kas tikai pastiprināja to izveidošanos par zemes militārajiem, saimnieciskajiem un pārvaldes centriem.²¹⁷

---

²¹³ EDGARS PLĒTIENS. Ceļā uz viduslaiku pilsētu: viduslaiku urbanizācijas veidošanās 13. gadsimta Livonijā. In: ANDRIS ŠNĒ (Red.). Vara, zeme un sabiedrība: politiskās un sociālās transformācijas Austrumbaltijā 12. un 13. gadsimtā. Rīga 2020, 164.–185. lpp., šeit 165. lpp.

²¹⁴ MARIKA MAGI. Political centres or nodal points in trade networks?, šeit p. 53.

²¹⁵ JURIS URTĀNS. Apceres par Latvijas pilskalniem, 4. lpp.

²¹⁶ IEVA OSE. Latvijas viduslaiku pilis II. Rīga 2001, 13. lpp.

²¹⁷ ILGVARS MISĀNS. Latvijas teritorija pēc Krusta kariem, vēlie viduslaiki. Pieejams:

<https://enciklopedija.lv/skirklis/5027-Latvijas-teritorija-pēc-Krusta-kariem,-vēlie-viduslaiki> (skatīts: 18.04.2022.)

Pilis (gan mūra, gan joprojām koka) parasti tika celtas vietējiem iedzīvotājiem stratēģiski izdevīgās vietās – tās tika celtas nopostīto pilskalnu vietās, kā arī teritorijās blakus pilskalniem, apmetnēm vai to teritorijās, kur vēl bieži izveidojās pilsētas, miesti, pilsnovadi un draudzes novadu centri. Citur, savukārt, izvēlētajā vietā atradās vietējo iedzīvotāju ciems, kuram blakus uzcēla pili. Dažas pilis, īpaši Zemgalē, nodedzināja un pameta paši to iedzīvotāji.²¹⁸

Viduslaiku urbanizācijai ir arī raksturīgas pilis, pie kurām varēja būt un varēja nebūt apdzīvota vieta. Arī pilis atšķīrās pēc nozīmes un pēc lieluma. Pie pilīm nereti veidojās apdzīvotas vietas, no kurām daļa laika gaitā ieguva brīvības un privilēģijas, kas šo vietu ļāva dēvēt par pilsētu. Taču daļa no tām neieguva pilsētām raksturīgās iezīmes un palika ciemu vai miestu līmenī.²¹⁹ Līdz ar to 13. gs. krusta karu laikā Livonijas teritorijā veidojās dažāda rakstura jauna tipa apdzīvotas vietas.²²⁰

Zemes aizsargāšana pret ienaidniekiem ordenim, kā galvenajam Livonijas konfederācijas militārajam spēkam, bija ne vien pienākums, bet arī tā pastāvēšanas juridiskais pamats. Līdz ar teritorijas iekarošanu un tās iedzīvotāju formālo kristīšanu 13. gs. ordenis savu sākotnējo misiju bija veicis. Taču, izveidojoties spēku līdzsvaram ar kaimiņu zemēm, sāka tikt piekopti sirojumi un laupīšanas kari. Lai aizsargātos pret šiem sirojumiem, kopš 13. gs. otrās puses tika izveidota piļu aizsardzības sistēma no robežpilīm, kas atradās galvenokārt ordeņa teritorijā (skatīt 6. pielikumu).²²¹ Galvenais apdraudējums Livonijas zemēm nāca no Lietuvas, tāpēc arī dienvidu robežas aizsardzības piļu līnijai tika pievērsta lielāka uzmanība.²²²

3.1.3. Apmetnes

Apmetnes plašā nozīmē ir cilvēku pastāvīga vai pagaidu apmešanās, arī atpūtas vieta. Lai gan teorētiski pie apmetnēm pieder arī tādi arheoloģiskie pieminekļi kā pilskalni un mūra pilis, arheoloģijā apzīmējumu “apmetne” lieto šaurākā nozīmē, saprotot ar to cilvēku dzīvesvietas, kas atrodas atklātās reljefa vietās un kurām nav mākslīgi veidotu zemes vai

---

²¹⁸ GUNTIS ZEMĪTIS. Pilskalna kā nocietinātas dzīvesvietas nozīme Latvijas teritorijā, 56. lpp.

²¹⁹ EDGARS PLĒTIENS. Ceļā uz viduslaiku pilsētu, 164. lpp.

²²⁰ Ibidem, 164. lpp.

²²¹ ANDRIS CAUNE. Livonijas robežpilis 13.–16. gadsimtā. In: IEVA OSE (Sast.). Pētījumi un avoti par Livonijas ordeņpilīm. Rīga 2011, 53. lpp.

²²² Ibidem, 87. lpp.

akmens nocietinājumu.²²³ Raksturīga apmetņu pazīme ir kultūrslānis, kas satur celtniecības paliekas, t. sk. ogļu drumslas, izdegušus sašķēlušos akmeņus no izpostītiem pavardiem vai krāsnīm, māla trauku lauskas, dzelzs ieguves vai apstrādes sārņus, senlietas.²²⁴ Seno apmetņu arheoloģiskā materiāla izmantošanu apdzīvošanas procesa pētniecībā apgrūtina daži apstākļi. Aizvēsturiskajos laikos apmetņu vietas bieži tika mainītas. Tas saistīts ar līdumu zemkopību, kad cikliski tika apgūtas jaunas aramzemju platības, senāk iekoptajiem laukiem zaudējot ražīgumu.

Latvijas teritorijā pirmās apmetnes parādījās akmens laikmetā. Vēlajā paleolītā ziemeļbriežu medniekiem bija raksturīgas divu veidu mītnes – viegli slieteņi un zemē iedziļinātas pamatīgas celtnes. Pirmā tipa mājokļus lielākoties uzskata par vasaras mītnēm, bet otrā tipa – par ziemas mītnēm. Tātad apdzīvotība šajā teritorijā bija sezonāla.²²⁵ Mezolīta posmā apmetnes atbilstoši mednieku-zvejnieku dzīvesveidam lokalizējās pie ezeriem un tajās ietekošajām upītēm. Lai gan arheoloģiskais materiāls rāda, ka upju un ezeru krastos senie cilvēki dzīvojuši ilgstoši, grūti pateikt, vai šīs vietas apdzīvotas visu gadu, vai mednieki un zvejnieki šeit uzturējušies kādā atsevišķā gadalaikā, kā tas bijis ir vēlajā paleolītā.²²⁶ Neolītā parādās pirmās apmetnes, kas tikušas apdzīvotas visu gadu (Ģipkas lagūnas paleoezera piekrastē).²²⁷ Šo apmetņu iedzīvotāji, tāpat kā mezolītā, izmantoja visus attiecīgos gadalaikos pieejamos dabas resursus, kas bija iegūstami 10 km rādiusā ap apmetni.²²⁸

Pāreja uz bronzas laikmetu iezīmējās ar izmaiņām ne tikai materiālās kultūras, bet arī ekonomiskās un sociālās organizācijas jomā. Sākot ar bronzas laikmetu, kad par vadošajām saimniecības nozarēm kļuva lopkopība un zemkopība, apmetnēm izraudzījās tām piemērotas vietas upju senlejās un morēnu paugurainēs. Jāatzīmē, ka 1. g. t. pr. Kr. beigās un 1. g. t. pēc Kr. pirmajos gadsimtos vairāki lieli centri, īpaši tie, kuru labklājību bija nodrošinājusi bronzas apstrāde un maiņa, zaudēja savu nozīmi un tika pamest (skatīt 1. pielikumu – Klosterkalns).²²⁹

Vēlajā bronzas un dzelzs laikmetā, kad parādījās pilskalni, to pakājēs veidojās arī apmetnes. Tāpēc kopš šī laika izšķiramas pilskalnu apmetnes un lauku apmetnes, kas no

---

²²³ ANDREJS VASKS (Red.), GUNITA ZARIŅA (Red). Latvijas arheoloģijas rokasgrāmata. Rīga 2021, 110. lpp.

²²⁴ Ibidem, 110. lpp.

²²⁵ ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vesture, 31. lpp.

²²⁶ Ibidem, 49. lpp.

²²⁷ Ibidem, 91. lpp.

²²⁸ Ibidem, 98. lpp.

²²⁹ Ibidem, 190. lpp.

pilskalniem atradās attālināti.²³⁰ Salīdzinoši biežais mazāku un lielāku upju tīkls noteicis to, ka zemgaļu dzīvesvietas pārsvarā ir iegarenas, gar upi ejošas joslas formā. Liela daļa Zemgales pilskalnu ierīkoti upju malās esošos paaugstinājumos.²³¹ Zemgaļu apmetnes atrodas augstākās un sausākās vietās upju krastos vai tuvu tiem, bet ne tālāk par 400 metriem. Tādu dzīvesvietu novietojumu dabā varētu skaidrot ar dzeramā ūdens apgādi, labākām satiksmes iespējām, zvejas vietām u. c. apsvērumiem. Turklāt pieeja brīviem ūdens resursiem saistāma ar apstākli, ka šāda tipa apmetnēs netika veidotas akas.²³² (Vēlajā dzelzs laikmetā akas gan bija iespējamās²³³). Tāpat dzīvesvietu izvēle par labu upju tuvumam norāda ne tikai uz ūdens resursu pieejamību, bet uz to, ka upe labi kalpo arī kā pārtikas ieguves vieta un pilda satiksmes ceļu funkcijas. Atsevišķās apmetnes atkarībā no apkārtējiem mežu masīviem atradās vairāku kilometru attālumā cita no citas, labvēlīgos apdzīvotības apstākļos arī tuvāk, 1–2 km attālumā.²³⁴ Tāpat arī dzelzs laikmetā apmetņu izvietojums bija arī atkarīgs no lauksaimniecībā pieejamām zemēm. Svarīgi atzīmēt arī to, ka uz apmetņu pastāvēšanu norāda kapulauki Mēmeles, Mūsas, Lielupes, Svētes u. c. upīšu malās. Attālums starp apmetni un kapulauku svārstās no vairākiem 10 metru līdz 1–2 km.²³⁵

Atklāto apmetņu platība ir samērā atšķirīga un svārstās no 200 m² līdz vairākiem hektāriem. Lielākās no tām varētu uzskatīt par ciemu vietām, bet mazākās, domājams, iezīmē senas viensētas vai īslaicīgi izmantotas mītnes.²³⁶ Viensētu pastāvēšanu šajā laikā gandrīz neiespējami noteikt, jo kā arheoloģiskas vietas tās ir grūti identificējamās dabā.²³⁷

Atsevišķi no apmetnēm tiek izdalītas senpilsētas – ļoti plašas apmetnes, kas izveidojās vēlajā dzelzs laikmetā pie nozīmīgākajiem pilskalniem. Vēlajā dzelzs laikmetā turpināja paplašināties spēcīgāko pilskalnu pakājēs izvietotās amatnieku un tirgotāju apmetnes, īpaši pie svarīgākajiem ūdens un sauszemes ceļiem, veidojot saimnieciski nozīmīgus centrus – senpilsētas. Senpilsētu apbūve aizņēmusi samērā lielas platības – no 2 līdz 15 ha. Senpilsētās

---

²³⁰ ANDREJS VASKS (Red.), GUNITA ZARIŅA (Red). Latvijas arheoloģijas rokasgrāmata, 110. lpp.

²³¹ ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vēsture, 39. lpp.

²³² MĀRIS ATGĀZIS. Arheoloģisko pieminekļu apzināšana Zemgalē 1969. gadā. In: Referātu tēzes par arheologu, antropologu un etnogrāfu 1969. gada pētījumu rezultātiem. Rīga 1970, 41. lpp.

²³³ Arheoloģiskie izrakumi Mūkukalna, Oliņkalna un Tērvetes pilskalnās, kā arī Pungu, Jaunpiebalgas un Liepenes kapulaukos. In: Referātu tēzes zinātniskai sesijai par 1960. g. arheoloģiskām un etnogrāfiskām ekspedīcijām. Rīga 1961, 5. lpp.

²³⁴ ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vēsture, 306. lpp.

²³⁵ RASA BANYTE-ROWELL, ZANE BUŽA, JĀNIS CIGLIS et. al. Zemgaļi senatnē. Rīga 2003, 39. lpp.

²³⁶ RASA BANYTE-ROWELL, ZANE BUŽA, JĀNIS CIGLIS et. al. Zemgaļi senatnē, 39. lpp.

²³⁷ ANDRIS ŠNĒ. Sabiedrība un vara: sociālās attiecības Austrumlatvijā aizvēstures beigās, 110. lpp.

norisēja dzīva tirdznieciskā darbība un tajās atradās ne tikai vietējo amatnieku darbnīcas un tirgotāju mājokļi, bet arī svešzemju tirgotāju mītnes un preču noliktavas (faktorijas), tādējādi var pieņemt, ka senpilsētu, īpaši to, kas atradās pie nozīmīgākajiem satiksmes ceļiem, iedzīvotāju kopums nav bijis etniski viendabīgs, tomēr svešinieku īpatsvars attiecībā pret vietējiem iedzīvotājiem bijis nenozīmīgs. Runājot par senpilsētām kā tirdzniecības centriem, jāatzīmē, ka pie vairākām no tām, piemēram, Daugmalē un Mežotnē, bijušas izveidotas kuģu piestātnes – ostas, lai atvieglinātu tirgotāju kuģu piekļūšanu krastam, preču izkraušanu un iekraušanu. Par nozīmīgiem tirdzniecības centriem izveidojās ne tikai senpilsētas, bet arī atsevišķi, pie lielākajiem ūdensceļiem izvietojušies ciemi vai ciemu grupas.²³⁸ Galvenokārt, vārds “senpilsēta” tiek izmantots veidojot vietu nosaukumus un iekļaujot tos kultūras pieminekļu sarakstā, taču jāatzīmē, ka šim vārdam ir dažādas terminoloģiskas nozīmes.

Atzīmējams tas, ka ciems ir atsevišķs lauku apdzīvotas vietas tips. Tradicionālā izpratnē ciems ir divu vai vairāku saimniecību kopums, lai gan vēsturiski par ciemu dēvēta arī atsevišķa sēta. Viduslaikos ciems pastāvēja kā sociāla vienība ar zemes kopīpašumu (ciema novadu) un nodevu samaksas kopatbildību. Līdz 13. gs. ciemiem bija raksturīga blīva apbūve, savukārt Livonijas laikā notika pāreja uz retinātu apbūvi.²³⁹

Kopumā secināms, ka dzīvesvietu veids ir atkarīgs no dabas ainavas tipa. Tā līdzenus ir vairāk piemērots lielu ciemu veidošanai, bet pauguraina ainava – atsevišķām viensētām vai nelieliem ciemiem. Domājams, ka aizvēsturisko dzīvesvietu, kā arī viduslaiku ciemu zemes platība nepārsniedza optimālas robežas, kurās varēja nodarboties ar lauksaimniecību. Piemēram, līdzenuma reģionos, kur dominēja arkla zemkopība, dzīvesvietas iekārtotas pie apstrādājamiem laukiem.²⁴⁰

Vēlajā dzelzs laikmetā visblīvāk apdzīvotās teritorijas izvērtās administratīvajos centros – zemēs, par kurām ir zināms no 13. gs. rakstītajiem avotiem. Šo zemju teritorijas, domājams, nebija stabilas, jo to robežas bieži mainījās, taču vēsturisko zemju sākums – centrālo apmetņu reģionus neapšaubāmi vajag meklēt visblīvāk apdzīvotās vietās.²⁴¹

---

²³⁸ INDULIS KĒNIŅŠ. Vēlais dzelzs laikmets tagadējās Latvijas teritorijā. Pieejams: <https://www.historia.lv/raksts/kenins-i-velais-dzelzs-laikmets-tagadejas-latvijas-teritorija-67lpp-pirmpublicejums> (skatīts 12.04.2022)

²³⁹ ANDREJS VASKS (Red.), GUNITA ZARIŅA (Red). Latvijas arheoloģijas rokasgrāmata, 110.–111. lpp.

²⁴⁰ RASA BANYTE-ROWELL, ZANE BUŽA, JĀNIS CIGLIS et. al. Zemgaļi senatnē, 39. lpp.

²⁴¹ Ibidem, 41. lpp.

3.2. Apbedījumu vietas

Apbedījumu vietas ir nozīmīgs izpētes objekts, kas raksturo vairākus cilvēku laicīgās un garīgās dzīves aspektus. Apbedījumu vietas Latvijas teritorijā dalās senkapos un kapsētās.²⁴²

Apbedījumiem ir bijusi nozīmīga loma arheoloģijā jau kopš šīs disciplīnas rašanās 19. gs., tiem bieži vien atspoguļojot dažādu kultūru tradīciju izpausmes un noturību.²⁴³ Jo, pirmkārt, apbedījumu vietas ir plašāk pētītā pieminekļu grupa, otrkārt, attiecīgajā laika periodā (dzelzs laikmetā un viduslaikos) ir salīdzinoši maz zināmu dzīvesvietu un apbedījumu vietas ir galvenās, kas sniedz liecības par apdzīvotības situāciju, treškārt, tās sniedz informāciju par sabiedrības uzbūvi un iespējamām izmaiņām tajā jeb par iemesliem apdzīvotības struktūru izmaiņās. Līdzīgas apbedīšanas tradīcijas – kapu tipi, līdzīgi dotās senlietas (piemēram, rotas, kurām dzelzs laikmetā bija būtiska loma sabiedrības materiālās kultūras, sociālās diferenciacijas un garīgās kultūras atspoguļošanā) utt. ir viens no pamata kritērijiem, pēc kā dažādos laikmetos tiek identificētas kultūras, etniskā u. c. ziņā atšķirīgi reģioni.

Par senkapiem tiek sauktas apbedījumu vietas, kas izmantotas pirmskristietības laikmetā. Runājot par dzelzs laikmeta apbedījumiem, jāuzsver tas, ka agrajā dzelzs laikmetā (1.–4. gs.) un vidējā dzelzs laikmeta pirmajā pusē (5.–7. gs.) Latvijas teritorijā izdalāmi vairāki apgabali ar vienotu materiālo kultūru un apbedīšanas tradīcijām.²⁴⁴ Agrajā dzelzs laikmetā Zemgales, Vidzemes dienviddaļā, Augšzemē, kā arī Lietuvas vidus un ziemeļdaļas teritorijās izplatījās uzkalniņu kapulauki ar skeletapbedījumiem, un laika posmā no 1. līdz 6.–7. gs. tā ir dominējošā apbedīšanas tradīcija lielā daļā Latvijas un Lietuvas teritorijas. Mirušo apbedīšana uzkalniņu kapulaukos aizsākās 1. gs. otrajā pusē Rietumlietuvā, un jau 2. gs. izveidojās to pamata izplatības areāls. 2.–3. gs. uzskatāms par aktīvo periodu uzkalniņu veidošanā, Augšzemē arī vēl 4. un 5. gs. Pēc tam, sākot ar 5. gs., lielākoties mirušie apbedīti tos ierokot jau esošajos uzkalniņos.²⁴⁵

Šim reģionam raksturīgi uzkalniņu kapulauki, kuros skeletkapus apbedīja zem smilšu uzbēruma, izveidota akmeņu riņķa iekšpusē. Akmeņu riņķi parasti bija apaļi, retāk ovāli. Uzkalniņu smilšu uzbēruma diametrs bija no 3–4 m līdz 17–20 m, bet augstums – ap 1 m.

²⁴² ANDREJS VASKS (Red.), GUNITA ZARIŅA (Red). Latvijas arheoloģijas rokasgrāmata, 259. lpp.

²⁴³ ROBERT CHAPMAN. Death, Burial and Social Representation. In: LIV NILSSON STUTZ, SARAH TARLOW (Ed.) The Oxford Handbook of the Archaeology of Death and Burial. Oxford 2013, p. 1.

²⁴⁴ ANDREJS VASKS. Kultūretniskā situācija agrajā un vidējā dzelzs laikmetā Latvijas teritorijā (1.–8. gs.). In: LVIŽ, 1998, Nr. 1, 7. lpp.

²⁴⁵ ANDREJS VASKS. Kultūretniskā situācija agrajā un vidējā dzelzs laikmetā Latvijas teritorijā, 9. lpp.

Pirmais apbedījums tika guldīts uzkalniņa centrālajā daļā, tam apkārt, parasti līdztekus akmeņu riņķim, guldīja citus mirušos. Mirušais visbiežāk likts uz pamatzemes. Uzkalniņi bija gan individuālas, gan kolektīvas apbedīšanas vietas – tajos apbedīts līdz 20 un pat vairāk indivīdu. Kolektīvajos uzkalniņos kapi atklāti arī dažādos uzbēruma slāņos – kad riņķis bija aizpildīts, mirušos guldīja uz jau izveidotā uzbēruma virsmas un pārklāja ar jaunu smilšu kārtu. Raksturīga apbedīšanas paraža bija pie apbedījumiem liktie akmeņi – vairumā gadījumu atsevišķi akmeņi mirušajam tika likti pie galvas, gurniem vai kājām, dažkārt pa pāriem katrā pusē pie galvas, vidukļa rajonā un pie kājām, savukārt dažos gadījumos tika atklātas pat akmeņu konstrukcijas. Vēlāk akmeņu likšana pie apbedījumiem pamazām izzūd. A. Vasks uzskata, ka kapu uzkalniņi ir raksturīgi jaunām sabiedrībām, kas izveidojušās relatīvi nesenu un vēlas nostiprināt savu saimniecisko teritoriju. Ar to izskaidrota arī pāreja uz līdzenajiem kapiem. Sabiedrībām nostiprinoties konkrētā teritorijā, vairs nebija nepieciešamas šādas vizuālas manifestācijas, līdz ar to – mirušo apbedīšana uzkalniņos izbeidzās.²⁴⁶

Jauni uzkalniņu kapulauki apskatāmajā teritorijā 6. gs. vairs neveidojas. Sākot ar 6. gs. notiek apbedīšanas tradīciju nomaiņa no uzkalniņu kapulaukiem ar akmens riņķi uz līdzenajiem kapulaukiem.²⁴⁷ Arheologs H. Riekstiņš vidējo dzelzs laikmetu iedala divos posmos. Pirmo posmu Riekstiņš nosauc par pārejas formām uz līdzeno skeletkapu apbedījumiem un datē ar 5.–6. gs., un otro posmu dēvē par līdzeno skeletkapu apbedījumiem, kuru attiecīgi datē ar 7.–8. gs.²⁴⁸ Kopumā 5.–7. gs. vērojami gan kapulauki, kur apbedīšana izbeidzas, gan jauni līdzenie kapulauki, kuri šajā laikā izveidojas, gan arī kapulauki, kuros turpinās apbedīšana, taču vērojama pāreja no viena apbedīšanas veida uz otru. Jaunos apbedījumus raka arvien tālāk no uzkalniņa, vēlajā dzelzs laikmetā saikne ar uzkalniņiem jau izzuda pavisam.²⁴⁹ Šajā periodā strauji palielinās arī jaunierīkoto kapulauku skaits un daudzas iepriekš ilglaicīgi izmantotās vietas tika pamestas. Savukārt vairāki kapulauki ierīkoti vēlā dzelzs laikmeta beigās un to izmantošana turpinājās arī viduslaiku pirmajos gadsimtos.

---

²⁴⁶ ANDREJS VASKS. Daži agrā un vidējā dzelzs laikmeta uzkalniņu kapulauku sociālās interpretācijas jautājumi. In: Cauri gadsimtiem. LVM raksti VII. Rīga 2000, 50. lpp

²⁴⁷ ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vēsture, 279. lpp.

²⁴⁸ HUGO RIEKSTIŅŠ. Latviešu cilšu kapu tipi un apbedīšanas parašas dzelzs laikmetā. Rīga 1935, 29.–40. lpp.

²⁴⁹ ANDREJS VASKS. Kultūretniskā situācija agrajā un vēlajā dzelzs laikmetā Latvijas teritorijā, 17. lpp.

Jāatzīmē, ka apbedījumu vietas atradušās netālu no dzīvesvietām – parasti dažus simtus metru no tām.²⁵⁰ Kapulauku un dzīvesvietu saistība vieglāk nosakāma gadījumos, ja apbedīšanas vietas atrodas nocietināto apmetņu – galvenokārt pilskalnu tuvumā. Lai gan arheoloģijas literatūrā tiek atzīmēts, ka pie pilskalniem bijušas apbedījuma vietas,²⁵¹ jāatzīmē, ka daudzos gadījumos tās nemaz nav atklātas.

Latvijas teritorijā jaunu apbedīšanas vietu ierīkošana viduslaikos bija cieši saistīta ar kristīgās ticības izplatīšanu – līdz ar 12. gs. otro pusi Latvijas teritorijā aizsākas kristīgo kapsētu veidošana. Pētījumi viduslaiku kapsētās sniedz informāciju par vietējo iedzīvotāju reliģiskās dzīves norisēm, ļauj spriest par situāciju, kāda izveidojās pēc Latvijas teritorijas kristianizācijas un pastāvēja vēlākajos gadsimtos.²⁵² Tāpat kā senkapi, arī kapsētu arheoloģiskais un antropoloģiskais materiāls netieši liecina par atsevišķu reģionu apdzīvotību, iekšējās kolonizācijas gaitu un apstākļiem. Arheoloģijā viduslaiku kapsētām tiek izmantoti dažādi termini – ciema un lauku kapsētas, baznīcas kapsētas, kapulauki, kapenes, lokālās apbedīšanas vietas u. c. Tas liecina par daudzveidību, kas pastāvēja šī perioda apbedīšanas vietu vidū.

Jāatzīmē, ka Latvijas teritorijā, atšķirībā no Rietumeiropā un Centrāleiropā ievērotās kārtības, kad noteiktai draudzei piederošie iedzīvotāji apmeklēja baznīcu, kristīja bērnus, laulājās un apglabāja mirušos, šāda tradīcija neizveidojās – mirušo apbedīšana netika koncentrēta tikai pie baznīcām ierīkotajās kapsētās, bet līdztekus bija izmantotas citas šim nolūkam izraudzītas vietas.²⁵³ Attālums līdz draudžu baznīcām viduslaikos varēja būt pamatots iemesls, lai mirušos apglabātu citās šim nolūkam paredzētās vietās – ciemu, pagastu un muižu teritorijā.

Kā norāda Vitolds Muižnieks, rakstīto avotu norādes par mirušo apbedīšanu krūmos, mežos un laukos radījušas maldīgu iespaidu, ka vietējiem iedzīvotājiem līdz pat 16. gs. vispār neesot bijušas šim nolūkam speciāli atvēlētas kapsētas, bet mirušie apglabāti nenoteiktās

---

²⁵⁰ ARNIS RADIŅŠ. 10.–13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas, etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi, Rīga 1999, 17. lpp.

²⁵¹ ANDREJS VASKS (Red.), GUNITA ZARIŅA (Red). Latvijas arheoloģijas rokasgrāmata, 152. lpp.

²⁵² VITOLDS MUIŽNIEKS. Bēru tradīcijas Latvijā pēc arheoloģiski pētīto 14.–18. gadsimta apbedīšanas vietu materiāla. Rīga 2015, 213. lpp.

²⁵³ Ibidem, 213. lpp.

vietās.²⁵⁴ Ir skaidrs, ka viduslaikos līdztekus draudžu baznīcas kapsētām izmantotas vietējo iedzīvotāju pašu izraudzītas vietas. Mirušie šajos kapos parasti guldīti ar kapa piedevām, uzkalniņos vai zem akmeņu konstrukcijām, izvietoti izklaidus vai vairākās kārtās. Iespējams šāda prakse ir pārmantota no aizvēstures perioda. Tāpat arī apbedīšana bieži turpināta agrāka perioda kapulaukos, un šim nolūkam nereti izraudzītas arī kulta vietas. Raksturīgi, ka viduslaiku kapsētas salīdzinājumā ar dzelzs laikmeta kapulaukiem parasti aizņēmušas salīdzinoši nelielas teritorijas, kas arī liecina par jaunas prakses ieviešanos.²⁵⁵ Jāatzīmē arī kapsētas, kuras ierīkotas kara, bada un dažādu epidēmiju laikā. Parasti tās ir nelielas kapsētas un agrāka perioda kapulauki, kur mirušo apbedīšana veikta īslaicīgi un epizodiski.²⁵⁶

Pēc A. Zariņas klasifikācijas, pie kapulaukiem pieskaitīta lielākā daļa apbedīšanas vietu, kas līdz 16. gs. nav atradušās pie baznīcām un pārvaldes centriem. Klasifikācija veikta pamatā pēc viena kritērija – apbedīšanas tradīcijām (kapu orientācija, mirušo inhumācija vai kremācija u. c.) Ar kapsētām identificētas pie draudžu baznīcām, pilsnovadu centros, kā arī, sākot no 16. gs. vidus, lauku novados ierīkotās apbedīšanas vietas. A. Zariņas apbedīšanas vietu klasifikācijā izcelti pārvaldes centri, kur agrāk piekopto seno paražu vietā stingrāk ievērotas baznīcas normas. Viduslaiku kapos vēl samērā labi izsekojama vēlā dzelzs laikmeta sentautu garīgās un materiālās kultūras pēctecība.²⁵⁷

3.5. Sakrālās vietas

Sakrālā vieta, saukta arī kulta vieta arheoloģiskā nozīmē ir reljefā noteikta vai nodalīta vieta, kura tika izmantota senajās kulta darbībās. Šo vietu var iezīmēt arī ārēji atribūti, kā koki, avoti dažāda veida akmeņi un to sakopojumi, īpašs reljefa pārveidojums u. tml.²⁵⁸ Kulta vietas ir katras kultūras neatņemama sastāvdaļa un atspoguļo universālas iezīmes.²⁵⁹ Lai gan joprojām jautājums par šīm vietām ir neskaidrs, šim garīgajam aspektam noteikta bija liela loma ainavas veidošanā.²⁶⁰

---

²⁵⁴ VITOLDS MUIŽNIEKS. Bēru tradīcijas Latvijā pēc arheoloģiski pētīto 14.–18. gadsimta apbedīšanas vietu materiāla, 216. lpp.

²⁵⁵ Ibidem, 216. lpp.

²⁵⁶ Ibidem, 222. lpp.

²⁵⁷ JĀNIS APALS, MĀRIS ATGĀZIS, JOLANTA DAIGA et.al. Latvijas PSR arheoloģija, 295.–300. lpp.

²⁵⁸ ANDREJS VASKS (Ed.), GUNITA ZARIŅA (Ed.), Latvijas arheoloģijas rokasgrāmata, 399. lpp.

²⁵⁹ JURIS URTĀNS. Ancient cult sites of Semigallia. Gotland 2008, p. 8.

²⁶⁰ ANDRIS ŠNĒ. Sabiedrība un vara: sociālās attiecības Austrumlatvijā aizvēstures beigās, 106. lpp.

Kulta vietas tiek fiksētas ar divu veidu palīdzību – arheoloģisko atradumu un folkloras liecību palīdzību. Arheoloģijā tie ir arheoloģiskie atradumi (artefakti), kas raksturo svētvietu un tajā notikušos ritus (šķiet, galvenokārt ziedojumus) un kulta vietas izbūves, tehniskā lietojuma un iekārtojuma liecības, kas iegūtas arheoloģisko izrakumu rezultātā. Definēt šīs liecības kā tādas, kas raksturo tieši kulta vietu, ir visai sarežģīti, jo kulta vietu iekārtošanas un tajos notikušo ritu arheoloģiskā izpēte nav devusi pietiekami daudz materiālu, tādēļ pagaidām te grūti ir izmantot vienu no arheoloģiskās identificēšanas pamatbalstiem – analogijas principu. Parasti par kulta vietu tiek atzīta kāda konstrukcija, kas atšķiras no tradicionāli aprobētajām celtņu, pavardu, krāšņu, senkapu uzkalniņu, darbnīcu, nocietinājumu u. c. konstrukcijām.²⁶¹

Savukārt galvenie folkloras liecību veidi sakrālo vietu identificēšana ir nostāsti un teikas. Diemžēl folklorā minēto reāliju datēšana ir visai apgrūtināta un neizstrādāta, tomēr šķiet, ka teikas un nostāsti lielākoties attiecas uz nesenākiem laikiem, kad kulta vietu izmantošana pakāpeniski beidzās. Folkloras vākšanas gaitā 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā fiksēts plašāks teiku un nostāstu kopums, kā arī vietvārdi, kas saistīti ar senām kulta vietām. Mūsdienās liela daļa vietu, par kurām šie materiāli ir vēstījuši, vairs nav precīzi nosakāmas.²⁶²

Svētvietas ver iedalīt pēc dažādiem kritērijiem (hronoloģiskā, hierarhiskā, teritoriālā, etniskā u. c.), tomēr pagaidām vairāk izstrādāts ir svētvietu iedalījums pēc to ārējām pazīmēm. Arheologs J. Urtāns svētvietas Latvijas teritorijā pēc ārējām pazīmēm iedala piecās galvenajās grupās: 1) ģeomorfoloģiskie objekti; 2) ūdeņi; 3) koki un mežaudzes; 4) alas; 5) akmeņi un akmeņkrāvumi. Pie ģeomorfoloģiskajiem objektiem pieskaitāmi ir kalni (klintis), gravas, pļavas un salas.²⁶³ Reljefa formas kā kulta vietu iezīmējošas dabīgās realitātes Zemgalē nav sevišķi izplatītas. Arī reljefs, īpaši Zemgales A un centrālajā daļā, lielāko tiesu neuzrāda tādas izteiktas formas, kas nepārprotami būtu identificējamās kā svētvietas. Parasti par reljefa formām kā iespējamām kulta vietām liecina mazizteiksmīgas folkloras liecības vai tikai vietvārds.²⁶⁴

Noskaidrots, ka daudzu Latvijas pilskalnu tuvumā atrodas kāds kalns ar svētvietas nozīmi (skatīt 1. pielikumā – Svētkalns). Kopš 19. gs. 60. gadiem A. Bīlenšteina galvenā interese bija pilskalni, un to izpētes gaitā A. Bīlenšteins fiksējis arī leģendas un nostāstus par pilskalnu tuvumā esošajiem pauguriem, kurus viņš uzskatījis par kulta kalniem, kas saistīti ar

---

²⁶¹ JURIS URTĀNS. *Ancient cult sites of Semigallia*, p. 9.

²⁶² *Ibidem*, p. 8

²⁶³ ANDREJS VASKS (Ed.), GUNITA ZARIŅA (Ed.). *Latvijas arheoloģijas rokasgrāmata*, 340. lpp.

²⁶⁴ JURIS URTĀNS. *Ancient cult sites of Semigallia*, p. 10.

blakus esošajiem pilskalniem. Vispārīgāka apskate par šīm vietām tolaik netika sniegta, taču, pamatojoties uz Bīlenšteina darbiem, kļūva vispāratzīts, ka ne tikai Zemgalē, bet Latvijā kopumā pie pilskalniem atrodas kulta pakalni.²⁶⁵ Par pilskalnu pāri būtu uzskatāmi divi (vai atsevišķos gadījumos arī trīs vai pat četri) pilskalni, kas atrodas tiešā tuvumā viens otram, apvienojoties vienotā arheoloģiskā kompleksā.²⁶⁶ Arheoloģiskajos izrakumos novērots, ka šādu svētvietu vietā vēlākos laikos uzceltas vācu pilis. Vācu krustnešu celtniecība iespējamos zemgaļu kulta kalnos līdzās zemgaļu pilskalnam varētu atspoguļot divus uzdevumus. Pirmais būtu tīri militārs: vācu krustnešu pils tika būvēta piemērotā kalnā tā, lai šā nocietinājuma novietne vislabāk sekmētu zemes iekarošanu un pakļaušanu. Otrs uzdevums varētu būt vairāk ideoloģisks: uzbūvēt savu pili vietējo iedzīvotāju svētnīcas vietā. Vācu pils pagāniskajā kulta vietā nozīmētu arī pagāniskās svētnīcas sagraušanu un ideoloģiski kristietības ieviešanu un uzvaru pār iepriekšējiem pagāniskiem ticējumiem.²⁶⁷

Ne tikai kalni, bet arī kultakmeņi ir viens no galvenajiem svētvietu veidiem, kuru izpētei Latvijā arī pievērsta liela uzmanība. Kulta akmeņi iedalāmi dabiskos neapdarinātos akmeņos, pēdakmeņos, akmens tēlos, akmeņos ar zīmēm (zīmjakmeņi), akmeņkrāvumos un dobumakmeņos, kas savukārt iedalāmi bedrīškakmeņos, bļodakmeņos, akmeņos ar cilindrisku dobumu, muldakmeņos, akmens traukos.²⁶⁸

Zemgalē ir reģistrēti daudz dažāda veida akmeņu, kas neiekļaujas izveidotajā tipoloģijā, kas vai nu uzskatāmi par kultakmeņiem vai arī tos varētu dēvēt par eventuāliem kultakmeņiem. Šie akmeņi lielāko tiesu ir unikāli savā vienreizībā un ne vienmēr ir pietiekami droši atributējami kā kultakmeņi. Šāda veida akmeņi vairāk sastopami Zemgales ZR daļā (skatīt 1. pielikumu – akmens ar iecirstu gropi).

3.6. Depozīti

Depozīts ir vienā vietā un parasti arī vienā laikā ar nodomu noslēptas lietas. Visbiežāk noraktas zemē, noglabātas krāsniņās, zem lieliem akmeņiem vai purvos.²⁶⁹ Par depozītu noglabāšanas iemesliem ir dažādas domas. Vairāki autori šajā sakarā min karus un līdz ar tiem draudošās briesmas, citi – reliģiskos jeb kulta, vēl citi – mantas uzkrāšanas motīvus. Daļai

---

²⁶⁵ JURIS URTĀNS. *Ancient cult sites of Semigallia*, p. 11.

²⁶⁶ *Ibidem*.

²⁶⁷ JURIS URTĀNS. *Pilskalnu pāri Zemgalē*, 86. lpp.

²⁶⁸ ANDREJS VASKS (Ed.), GUNITA ZARIŅA (Ed.), *Latvijas arheoloģijas rokasgrāmata*, 400. lpp.

²⁶⁹ <https://www.letonika.lv/groups/default.aspx?r=2&q=depozits&id=965689&g=1> (skatīts 13.04.22.)

depozītu noglabāšanas iemeslus var tikai minēt, bet ne pierādīt, tomēr visbiežāk depozītus noslēpa briesmu gadījumos.²⁷⁰

Latvijas depozītu glabāšanas daudzos iemeslus var reducēt uz divām galvenajām kategorijām: 1) ekonomiskie depozīti, kas aptver briesmās noslēptās vērtības un arī t. s. mājas depozītus jeb uzkrājumus, 2) sakrālie jeb ziedojuma depozīti, kuru pamatā reliģiski jeb kulta motīvi.²⁷¹ Ekonomiskie depozīti Latvijas teritorijā visos periodos ir visizplatītākie (skatīt 1. pielikumu – Kalnamuižas depozīts). Ja vietējo senlietu depozīts atrasts dzīves vietā, kapulaukā vai arī to tuvumā, depozītu pētnieki parasti to uzskata par vietējo iedzīvotāju īpašumu.²⁷²

Darbā kopumā uzskaitītas un aprakstītas 36 senvietas: 23 datējamas un 13 senvietas, kuras nebija iespējamas datēt.

---

²⁷⁰ VLADISLAVS URTĀNS. Senākie depozīti Latvijā (līdz 1200. g.). Rīga 1977, 72. lpp.

²⁷¹ *Ibidem*, 73. lpp.

²⁷² *Ibidem*.

4. TĒRVETES REĢIONA DZELZS LAIKMETA UN VIDUSLAIKU KULTŪRAINAVAS ANALĪZE

Šajā darbā analizēta Tērvetes reģiona ainava divos vēsturiskos periodos – dzelzs laikmetā un viduslaikos. Dzelzs laikmetā iespējams datēt 16 senvietas un divus depozītus, savukārt ar viduslaikiem datējamas piecas senvietas Tērvetes reģionā. Šajā nodaļā dzelzs laikmets tiks iedalīts agrajā, vidējā un vēlajā dzelzs laikmetā, jo, lai gan šajā periodā ainava veido vienotu veselumu, katrā periodā izdalāmas atšķirīgas tendences apdzīvotības izplatībā un blīvumā, kā arī saimnieciskajā raksturā.

4.1. Agrais dzelzs laikmets

Tērvetes pilskalna apdzīvotība aizsākusies 1. g. t. pr. Kr., par ko liecina dažādi krama, akmens, kaula un keramikas atradumi pilskalnā.²⁷³ Minētais laiks sakrīt ar periodu, kad tika pamests netālu esošas Klosterkalns (skatīt 1. pielikumu – Klosterkalns), kurā apdzīvotība ilga no 1. g. t. pr. Kr. līdz mūsu ēras pirmajiem gadsimtiem. Iespējams, sadzīvisku apstākļu vadīti, Klosterkalna iemītnieki pārcēlušies uz Tērvetes pilskalnu. Hipotētiski var pieņemt, ka Tērvetes pilskalam, izvirzoties kā dzelzs apstrādes un amatniecības centram, Klosterkalna nozīme mazinājusies (Klosterkalnā atrastas tikai māla veidnes bronzas priekšmetu atliešanai²⁷⁴, nav ziņu, ka pilskalnā būtu apstrādāta dzelzs). Tā ir kopumā Latvijas teritorijā novērojama tradīcija, ka 1. g. t. pr. Kr. beigās un 1. g. t. pēc Kr. pirmajos gadsimtos vairāki lieli centri, īpaši tie, kuru labklājību bija nodrošinājusi bronzas apstrāde un maiņa, zaudēja savu nozīmi un tika pamesti. Iespējams arī, ka Klosterkalns ticis pamets, jo Tērvetes pilskalns ir bijis stratēģiski izdevīgāks un teritoriāli lielāks nekā Klosterkalns (skatīt 15. pielikumu). Līdz ar Klosterkalna pamešanu to nav iespējams saistīt agrā dzelzs laikmeta telpā ar nevienu citu senvietu (skatīt 7. pielikumu).

Lai gan agrajā dzelzs laikmetā pilskalnu būvniecībā vērojams pārtraukums un tie tiek pamesti²⁷⁵, tā nebija vispārēja parādība – Tērvetes pilskalns šajā laika posmā turpina būt apdzīvots. Pilskalnu nozīmes mazināšanās agrajā dzelzs laikmetā nebija arī šķērslis, lai pie dažiem no tiem jau šajā laikā sāktu veidoties apmetnes. Arī pie Tērvetes pilskalna, uz R no tā izveidojas Sprīdīšu apmetne (skatīt 7. pielikumu). Iespējams, iemesls, kāpēc pie pilskalna ir

²⁷³ EMĪLIJA BRĪVKLNE. Tērvetes pilskalna arheoloģiskie izrakumi 1958. gadā. In: LU LVI AMK, VIAA: 47.

²⁷⁴ MĀRIS ATGĀZIS. Tērvetes arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1975. gadā. In: ZASM. Rīga 1976, 12.–21. lpp., šeit 14. lpp.

²⁷⁵ ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vēsture, 190. lpp.

izveidojusies tikai viena apmetne, ir tāpēc, ka amatniecībai agrajā dzelzs laikmetā visumā vēl ir mājražošanas raksturs,²⁷⁶ un vietējiem apkārtnes iedzīvotājiem tik bieži nebija jādodas uz centrālo vietu, tas ir, pilskalnu, lai iegūtu nepieciešamos resursus. E. Brīvkalne min, ka bedres un citi arheoloģiskie atradumi atstāja iespaidu, ka šeit bijusi visai primitīva rakstura apmetne²⁷⁷, kas arī liecina par to, ka amatniecībā vēl nav sākusies specializācija.

Lai gan agrajā dzelzs laikmetā Zemgales rietumu daļa ir vairāk apdzīvota nekā austrumu daļa²⁷⁸, kopumā agrajā dzelzs laikmetā Tērvetes reģionā tas nav tik ļoti vērojams kā, piemēram, blakus esošajos Lielaucēs, Īles un Naudītes pagastos, kur apdzīvotības blīvums ir daudz lielāks – par to liecina deviņu līdzeno un uzkalniņu grupas.²⁷⁹ Reģionā ap Tērvetes pilskalnu senvietas ir salīdzinoši nelielā skaitā (skatīt 7. pielikumu). Līdz ar to pilskalna reģionā vērojama vispārēja agrā dzelzs laikmeta parādība – apdzīvotība nepārtrūkst, taču vērojama visai reta apdzīvotība, līdz ar to arī izmaiņas ainavā tik būtiski neatšķiras no iepriekšējā perioda. Lai gan vērojams, ka agrajā dzelzs laikmetā pieaug lauku apmetņu skaits,²⁸⁰ tas nav novērojams Tērvetes reģiona arheoloģiskajā materiālā. Iespējams, nelielā apdzīvotība ap pilskalnu saistāma ar to, ka iepriekšējā periodā dominēja līdumu zemkopība un tai nepieciešamas ievērojamas platības, bija izsīkušas arī ap pilskalnu esošās lauksaimniecības zemes.

Ar agro dzelzs laikmetu Tērvetes reģionā datējami divi senkapi – Līgu un Stūru senkapi. (skatīt 7. pielikumu). Nav šaubu, ka blakus senkapiem dzelzs laikmetā atradušās apmetnes, līdz ar to šajos senkapos apglabātie iedzīvotāji saistāmi vienotā tīklā ar pilskalnu (skatīt 7. pielikumu). Šīs dzīvesvietas, liecinot pēc senkapu lokācijas, atradušās apmēram 2–3 km attālumā no pilskalna. Raksturojot agro dzelzs laikmetu, šajā gadījumā svarīgi atzīmēt, ka kopumā agrajā dzelzs laikmetā veidojas jauna sabiedrība, kuras raksturu noteica pieaugošās pārmaiņas zemes īpašuma attiecībās, jauna ideoloģija un sociālās attiecības. Līdumu zemkopības vietā izvirzījās patstāvīgu, ilgāk lietojamu tīrumu zemkopības forma. Nostiprinoties šai sistēmai, pamazām aramzeme kļuva par atsevišķas ģimenes īpašumu.²⁸¹ Tika apgūtas jaunas teritorijas, kas savā ziņā izraisīja teritoriju decentralizāciju, un iespējams, ka iedzīvotāji, apgūstot jaunas lauksaimniecības zemes, apmetās attālāk no pilskalna. Tas varētu skaidrot šo senvietu izvietojumu ainavā. Tāpat

²⁷⁶ ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vēsture, 201 lpp.

²⁷⁷ EMĪLIJA BRĪVKLNE. 1951.

²⁷⁸ ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vēsture, 188. lpp.

²⁷⁹ JĀNIS APALS, MĀRIS ATGĀZIS, JOLANTA DAIGA. et. al. Latvijas PSR arheoloģija, 103.–105. lpp.

²⁸⁰ GUNTIS ZEMĪTIS. Dzelzs laikmets Latvijas teritorijā.

²⁸¹ ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vēsture, 206. lpp.

arī jāpiemin, ka Līgu senkapi atrodas netālu no Skujenes upītes krasta. Šāds izvietojums ir tipisks dzelzs laikmeta ainavā. Agrajā dzelzs laikmetā iedzīvotāji šajā reģionā apglabāti ainavā īpaši izceļamajos uzkalniņkapos. Tie, kā jau autore iepriekšējā nodaļā minēja, saistāmi ar jaunām sabiedrībām, kas izveidojušās relatīvi nesen un vēlas nostiprināt savu saimniecisko teritoriju.

Pie Līgu senkapiem lokalizējama senvieta – kultakmens (skatīt 7. pielikumu). Par to, ka šis akmens visticamāk ir kultakmens liecina tā virsma, kas ir lēzeni muldveidīga, akmens pieskaitāms pie dobumakmeņiem. Tā tuvums senkapiem liecina, ka šī varējusi būt sakrāla vieta senkapos apbedītajiem iedzīvotājiem.

Šeit arī jāatzīmē, ka ap 200 m no Tērvetes pilskalna atrodas Zviedru kalns jeb Svētkalns. 19.gs. arī saukts par Baznīckalnu. Jāatzīmē, ka latviešu folklorā kulta vietas, kas nav saistītas ar kristietību, bieži tiek apzīmētas kā baznīcu vietas.²⁸² Nosaukums liecina, ka iespējams folklorā te ir saglabājusī liecības par sakrālo vietu, kas bija izveidota līdzās centrālajam pilskalnam. E. Brīvkalne atzīmē, ka atsevišķās pilskalnā atsegtās bedres varbūt ir lietotas kulta vajadzībām.²⁸³ Var pieņemt, ka pilskalns kā centrālā vieta pildījusi arī kādu sakrālu funkciju apkārtējiem iedzīvotājiem (senvieta kalpojusi kā sanāksmju vieta u. c.). Līgu kultakmens un Svētkalns ir vienīgās sakrālās vietas, kas atzīmētas senvietu kartē, jo, lai gan precīzē tās nav iespējams datēt, tās ir iespējams piesaistīt kādai konkrētai senvietai, kas šajā gadījumā ir Līgu senkapu un Tērvetes pilskalns.

Kopumā jāsecina, ka, lai gan agrajā dzelzs laikmetā Tērvetes reģionā apdzīvotība pēc senvietu skaita šķiet visai reta, Tērvetes pilskalns, kā centrālā vieta reģiona ainavā, netiek pamests. Par to, ka pilskalns saglabā centrālās vietas lomu, liecina arī Sprīdīšu apmetnes izveidošanās vien pāris metrus no pilskalna (skatīt 7. pielikumu). Līdz ar to pilskalna reģionā vērojama vispārēja agrā dzelzs laikmeta parādība – apdzīvotība nepārtrūkst, taču vērojama visai reta apdzīvotība. Reģiona iedzīvotāju dzīvesvietas, liecinot pēc senkapu lokācijas, atradušās apmēram 2–3 km attālumā no pilskalna. Vērojams, ka agrajā dzelzs laikmetā tiek apgūtas jaunas teritorijas, kas savā ziņā izraisīja teritoriju decentralizāciju, un iespējams, ka iedzīvotāji, apgūstot jaunas lauksaimniecības zemes, apmetās attālāk no pilskalna. Tas varētu skaidrot šo senvietu izvietojumu ainavā.

---

²⁸² JURIS URTĀNS. Ancient cult sites of Semigallia, p. 157

²⁸³ EMĪLIJA BRĪVKLNE. Gorodišče Tervete i ego istoričeskoje značeņije. In: Voprosi etničeskoj istorii narodov Pribalkiki. Moskva 1959, 258. lpp.

4.2. Vidējais dzelzs laikmets

Vidējā dzelzs laikmetā notika vairākas pārmaiņas, kas mainīja gan pilskalnu nozīmi, gan veicināja iedzīvotāju skaita pieaugumu tajos. Tie ir divi, it kā pretēji procesi. Tiek uzskatīts, ka šajā laikā lielā saime sāka sadalīties atsevišķās ģimenēs, kuras vairs nestrādāja kolektīvi un bieži vien arī nedzīvoja kopā,²⁸⁴ no otras puses – sabiedrība izjuta vajadzību pēc kolektīvas aizsardzības, kas izpaudās tādējādi, ka daudzos pilskalnus atjaunojās apdzīvotība vai tie izbūvēti no jauna.²⁸⁵

Vajadzība pēc kolektīvas aizsardzības aizvien vairāk bija nepieciešama pieaugošo militāro konfliktu dēļ. Par to liecina dažādo ieroču un aizsardzības bruņojumi gan senkapos, gan arī depoziēs, kā arī dzīvesvietās konstatētās aizsardzības būves. 5.–8. gs. aizsardzības apbruņojumu raksturo Tērvetes Stūru kapulaukā, kā arī Tērvetes Kalnamuižas depoziētā atrastie ieroči – 54 dzelzs uznavas šķēpu gali, 10 dzelzs umboni, 8 uznavas bultu gali u. c.²⁸⁶ Kalnamuižas depoziēts tiek pieskaitīts pie ekonomiskajiem depoziētiem, kas aptver briesmās noslēptās vērtības un arī t. s. mājas depoziētus jeb uzkrājumus.

Ja agrajā dzelzs laikmetā amatniecībai visumā bija mājražošanas raksturs, tad vidējā dzelzs laikmetā, 5.–8. gs., sākas amatniecības specializācija. No amatniecības nozarēm vidējā dzelzs laikmetā svarīgākā bija dzelzs ieguve un apstrāde.²⁸⁷ Kalēja prestižs bija augsts sabiedrībā visos dzelzs laikmeta posmos, taču pirmām kārtām tad, kad kalēja amats atdalījās no lauksaimniecības un kļuva par patstāvīgu amatniecības nozari.²⁸⁸ Dzelzs bija tik izturīgs, neizstājams materiāls ieroču un darbarīku izgatavošanā, ka turēt šo amatniecības nozari savā kontrolē nozīmēja lielā mērā valdīt saimnieciski un politiski. Ja iesākumā metāla apstrādāšanai varēja būt kopienas raksturs, tad tagad tā nonāk atsevišķu cilvēku rokās, kas var liecināt par pilskalnu, kur bija izvietotas amatnieku darbnīcas, kā centrālo vietu nozīmes pieaugošo lomu.

Vidējā dzelzs laikmeta Tērvetes pilskalna kultūrslānī (galvenokārt 4. un augstākos slāņos) amatnieku darinājumi parādās lielākā skaitā. Ārkārtīgi lielā skaitā ir atrastas veidnes metāla liešanai (30 veidņu un četras apcirstas, nogludinātas akmens plāksnītes veidņu

---

²⁸⁴ ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vēsture, 266. lpp.

²⁸⁵ GUNTIS ZEMĪTIS. Pilskalna kā nocietinātas dzīvesvietas nozīme Latvijas teritorijā, 52. lpp.

²⁸⁶ VLADISLAVS URTĀNS. Senākie depoziēti Latvijā (līdz 1200. g.), 149. lpp.

²⁸⁷ ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vēsture, 252. lpp.

²⁸⁸ Ibidem, 255. lpp.

gatavošanai).²⁸⁹ Tas ir viens no lielākajiem skaitļiem, kāds Latvijas teritorijā esošajos pilskalnos ir atrasts. Tātad iespējams, ka līdz ar vidējo dzelzs laikmetu galvenie iedzīvotāji pilskalnos ir amatnieki – kalēji un rotkaļi.

Vidējā dzelzs laikmetā, attīstoties ražošanai un uzlabojoties saimnieciskajiem apstākļiem, pieauga iedzīvotāju skaits. Iedzīvotāju skaitam reģionā pieaugot, vērojams senkapu skaita pieaugums.²⁹⁰ Pēc senkapu izvietojuma spriežot, secināms, ka vidējā dzelzs laikmetā apdzīvotība ap Tērvetes pilskalnu koncentrējas uz austrumiem no tā (skatīt 8. pielikumu). Vienīgā senvieta, kas atrodas vairāk uz DA no pilskalna, ir Stūru senkapi. Iespējams, ka tas saistāms ar to, ka joprojām apmetnes izvietojas tuvāk pie ūdeņiem, un uz austrumiem no Tērvetes pilskalna, to ir vairāk.

Salīdzinājumā ar senkapiem, tāpat kā agrajā dzelzs laikmetā, arī vidējā dzelzs laikmetā reģistrēto dzīvesvietu ir nesamērīgi maz, kas saistāms ar viensētu problemātiku arheoloģiskajā materiālā. Viensētu pastāvēšanu šajā laikā gandrīz neiespējami noteikt, jo kā arheoloģiskas vietas tās ir grūti identificējamās dabā un nav tiešu liecību par tām. Taču reģiona dabas ainavas tips (upes krasti pārsvarā apauguši, teritoriju klāj galvenokārt mežu masīvi, reģions visai paugurains) liek domāt, ka iedzīvotāji galvenokārt mitinājušies viensētās. Tāpat arī jāatzīmē, ka platībā mazākās apmetnes arī iezīmē senas viensētas.

Lielākā daļa no senkapiem, kas datējami ar vidējo dzelzs laikmetu, lokalizējas otrpus Tērvetes upītei (skatīt 8. pielikumu). Lai gan varētu domāt, ka Tērvetes upīte ir bijis dabisks šķērslis pilskalna piekļuvei, par to neliecina arheoloģiskās senvietas. Tērvetes upe nav kalpojusi kā starpreģionāls tirdzniecības ceļš tās izmēru dēļ (kā ūdensceļš Zemgales līdzenumā minama Lielupe, kuras krastos izvietojas Mežotnes pilskalns). Tērvetes upīte savu izmēru dēļ, šķiet arī pirms diviem tūkstošiem gadu ir bijusi samērā viegli šķērsojama. Tāpat arī jāpiemien, ka otrpus Tērvetes upei tuvākais centrs – pilskalns ir Kamradžu pilskalns, kas atrodas 7 km no Tērvetes (skatīt 5. pielikumu) (tāpat arī Kamradžu pilskalnā apdzīvotība sākas vien no vēlā dzelzs laikmeta²⁹¹). Līdz ar to tīri ģeogrāfiski skatoties, šajos senkapos apbedītajiem iedzīvotājiem Tērvetes pilskalns ir bijis daudz tuvāk. Tālākie senkapi otrpus upītei ir Lejnietku–Kalmaņu senkapi, un tie no Tērvetes pilskalna atrodas vien 2,5 km. attālumā (skatīt 8. pielikumu). Arī uz Z no tā esošie

---

²⁸⁹ EMĪLIJA BRĪVKLNE. Daži amatniecības darinājumi Tērvetes pilskalnā. In: Arheoloģija un etnogrāfija, 1964, Nr. 6, 87. lpp.

²⁹⁰ ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vēsture, 266. lpp.

²⁹¹ Kamradžu pilskalns. Pieejams: <https://tezaurs.lv/mwe:137937> (skatīts: 19.04.2022.)

Anšķiņu senkapi atrodas apm. 2 km. attālumā no pilskalna. Tikpat tālu arī izvietojas Līgu senkapi, kur apbedīšana turpinās jau no agrā dzelzs laikmeta. Tātad secināms, ka otrpus Tērvetes upītei esošajiem iedzīvotājiem vidējā dzelzs laikmetā Tērvetes pilskalns ir bijis vienīgais un vislabāk pārredzamais punkts no apkārtējās teritorijas (skatīt 13. pielikumu), kā arī tuvākais centra punkts, un upe nav radījusi nepārejamu šķērslī.

Tērvetes reģionā, kā lielākajā daļā Zemgales, 5.–6. gs., vērojama apbedīšanas tradīcijas nomaiņa. No fiziskajā ainavā uztveramajiem uzkalniņkapiem ar akmens riņķi apbedīšana pāriet uz līdzenajiem kapiem. Ainavas izmaiņu ziņā svarīgi atzīmēt, ka, lai gan šajā periodā reģionā parādās virkne jaunu līdzeno kapulauku, vairākos agrā dzelzs laikmeta senkapos turpinās apbedīšana. Kā piemērs reģionā ir minami Tērvetes Stūru senkapi, kur agrā dzelzs laikmeta uzkalniņos kopš 6. gs. apbedījumi tiek ierakti, līdz ar to, parādot sava veida saikni ar iepriekš apbedītajiem. Vērtējot izmaiņas apbedīšanas veidā no sabiedrisko attiecību attīstības viedokļa, jāatzīst, ka kolektīvajos uzkalniņos apglabātos var pieskaitīt tādi sabiedrībai, kurā vērojama atsevišķo saimju patstāvība un zināma savrupība. Sabiedrībā, kura savus mirušos apbedīja līdzenajos kapulaukos, saimju norobežošanās bija vājinājusies un katrs tai piederīgais pirmām kārtām tika uzlūkots kā konkrētas kopienas vai sociālās grupas loceklis. Neskaidrs ir jautājums, vai šī attīstība ir sabiedrībā notikušo iekšējo, pakāpenisko procesu rezultāts un izaugusi no agrā dzelzs laikmeta kultūras, vai arī radusies, jaunām, baltiem tuvi radnieciskām ciltīm ieplūstot un atnesot jaunas tradīcijas. Pie tām varētu pieskaitīt mirušo apbedīšanu līdzenajos kapos.²⁹² Jau iepriekš pieminētais Anšķiņu kapulauks, tāpat kā arī Stūru un Lejnieku–Kalmaņu senkapi iezīmē parēju no 1.–4. gs. raksturīgajiem kapu uzkalniņiem uz līdzenajiem kapiem. Hronoloģiski šie kapulauki sasaucas ar Tērvetes pilskalnu 4. slāni, kas attiecas uz 5.–6. gs., kā arī apmetni Sprīdīšu parkā.

Secināms, ka, ja agrajā dzelzs laikmetā amatniecībai visumā bija mājražošanas raksturs, tad vidējā dzelzs laikmetā sākas amatniecības specializācija, kas liecina par pilskalnu, kur bija izvietotas amatnieku darbnīcas, kā centrālo vietu nozīmes pieaugošo lomu. Vērojams, ka vidējā dzelzs laikmetā, attīstoties ražošanai un uzlabojoties saimnieciskajiem apstākļiem, pieauga iedzīvotāju skaits. Pēc senkapu izvietojuma spriežot, secināms, ka vidējā dzelzs laikmetā apdzīvotība ap Tērvetes pilskalnu koncentrējas uz austrumiem no tā, galvenokārt, pie upīšu

---

²⁹² ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vēsture, 270. lpp.

krastiem. Pilskalns, kā tirgus vieta un saimnieciskais centrs, sasaista visas apdzīvotās vietas Tērvetes reģionā vienā tīklā (skatīt 8. pielikumu).

4.3. Vēlais dzelzs laikmets

Vēlajā dzelzs laikmetā vērojams, ka pilskalnu nozīme būtiski pieaug. Laikā ap 1000. gadu Tērvetes pilskalnā norisinājušies sevišķi ievērojami pilskalna plakuma paplašināšanas un nostiprināšanas darbi.

Uz laiku no 10. līdz 13. gs. attiecas augšējie trīs slāņi. 3. slāņa laikā notikuši sevišķi ievērojami zemes darbi, lai paplašinātu pilskalnu un izbūvētu divas aizsardzības līnijas. Šajā nolūkā ap 11. gs. pilskalna Z pusē izveidota 8 metru plata terase, kas atradusies 1-2 metrus zemāk par pilskalna plakumu.²⁹³ Trešā slāņa otrajā celtniecības kārtā (pirmā celtniecības kārtā vistīcāmāk gājusi bojā ugunsgrēkā) vienā no celtnēm, spriežot pēc lielā skaitā atrasto lejamu formu jeb veidņu daļām, pusfabrikātiem un izejmateriāliem, atradusies darbnīca, kurā izgatavotas lejamveidnes.²⁹⁴

Vēlā dzelzs laikmeta otrajai pusei raksturīga arī priekšpiļu būvniecība (skatīt 9. un 10. pielikumu). Tērvetē priekšpili pilskalna A pusē izbūvē 11. gs.²⁹⁵ Tiek uzskatīts, ka priekšpilis dzīvoja karadraudzes locekļi un amatnieki. Jādomā, ka šeit mitinājās arī karadraudzes locekļu ģimenes. Visticāmāk gan, ka galvenokārt senpilsētas apdzīvoja amatnieki,²⁹⁶ jo priekšpilis izbūvētas gadījumos, ja pašā pilskalnā saimniecības ēkām nepietika platības.²⁹⁷ Tērvetē ar to, ka priekšpilī izbūvētas darbnīcas, liecina senlietu atradumi, piemēram, tīģeļu fragmenti.²⁹⁸

Pastāvot naturālajai saimniecībai, amatnieki darbojās galvenokārt kopienas ietvaros, strādājot pēc pasūtījuma, ražošanā valdīja roku darbs.²⁹⁹ Veidojoties lielākiem zemju centriem, ap tiem sāka koncentrēties arī amatnieciskā ražošana, daudzus priekšmetus sāka ražot masveida

---

²⁹³ EMĪLIJA BRĪVKALNE, FRANCIS ZAGORSKIS. Arheoloģiskie izrakumi Tērvetes pilskalnā un senpilsētā pie Īkšķīšiem 1960. gadā. In: LU LVI AMK, VIAA: 122.

²⁹⁴ JĀNIS APALS, MĀRIS ATGĀZIS, JOLANTA DAIGA et.al. Latvijas PSR arheoloģija, 207. lpp.

²⁹⁵ ROMAS JAROCKIS. Geographical Situation, Chronological Development and Early Economy. A comparative analysis of two hillfort-settlement complexes in Semigallia 900-1400 AD. In: Lübeck Style? Novgorod Style? Baltic Rim Central Places as Arenas for Cultural Encounters and Urbanisation, 1100-1400 AD. Rīga 2001, pp. 77-89, šeit p. 82

²⁹⁶ GUNTIS ZEMĪTIS. Pilskalns kā nocietinātas dzīvesvietas nozīme Latvijas teritorijā, 56. lpp.

²⁹⁷ JĀNIS APALS, MĀRIS ATGĀZIS, JOLANTA DAIGA et.al. Latvijas PSR arheoloģija, 209. lpp.

²⁹⁸ EMĪLIJA BRĪVKALNE. Daži amatniecības darinājumi Tērvetes pilskalnā, 93. lpp.

²⁹⁹ ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vēsture, 328. lpp.

tirgum.³⁰⁰ Par to, ka Tērvetes pilskalns vēlajā dzelzs laikmetā tika iesaistīts tāltirdzniecībā un cauri pilskalnam gāja tirdzniecības ceļi, liecina pilskalnā atrastie sudraba svariņi svēršanai, dirhēmi, svariņi, kā arī Rietumeiropas monētas.³⁰¹

Par amatniecības centra paplašināšanos Tērvetes pilskalnā liecina arī apmetņu izbūve. Pilskalna Z pakājē apmetne pastāvējusi 12.–13. gs.³⁰² Arī pilskalna ziemeļu pakājes apmetnē atrasti priekšmeti, kas liecina par amatnieku darbību, piemēram, ar 13. gs. datējamas lejamās māla karotes.³⁰³ Šajās apmetnēs (pie apmetņu tipa pieskaitāma arī priekšpils) darbojās gan rotkaļu, amatnieku darbnīcas, gan arī pilskalnā darināti koka, ādas, kaula izstrādājumi.³⁰⁴ Jāatzīmē, ka ilgstoši pastāvējusī Sprīdīšu apmetne vēlajā dzelzs laikmetā tiek pamesta, tāpēc iespējams, ka jaunu apmetņu izbūve saistāma arī ar vietas nomaiņu.

Vēlajā dzelzs laikmetā, ar 10. gs., izveidojas apmetne otrpus Tērvetes upītei – Īkšķīšu apmetne (skatīt 9. un 10. pielikumu). Apmetnē pie Īkšķīšiem noskaidrots, ka te apdzīvotība pastāvējusi no 10./11. gs. līdz 13. gs. otrajai pusei.³⁰⁵ Šī ir vienīgā apmetne tiešā pilskalna tuvumā, kas varētu nebūt saistīta ar amatniecību. Senlietu atradumu skaitā ir nedaudz, tāpēc arī nav skaidrs, vai tā tikusi apdzīvota visu gadu. Iespējams, ka šī apmetne bijusi daļēji sezonāla apdzīvota vieta, jo tikai daži no iedzīvotājiem, piemēram, amatnieki un kara draudzes biedri ar ģimenēm, pastāvīgi uzturējās apmetnēs, kas ir tuvāk pilskalnam – Z pakājē un priekšpilī.

Vēlajā dzelzs laikmetā straujāka apmetņu attīstība pilskalna reģionā kļuva raksturīgāka, jo pilskalni ieguva lielu nozīmi apdzīvotības organizatoriskajā struktūrā.³⁰⁶ Nepilnus 2 km attālumā no pilskalna lokalizējas Pļaviņu apmetne (skatīt 9. pielikumu). Tai blakus izvietojas Pļaviņu senkapi, kas pierāda to, ka apmetņu iedzīvotāji savus mirušos apglabāja vien pāris simtu metru attālumā no savas dzīves vietas. Apmetnes kultūrslānī starp akmeņiem daudz māla lausku, kādas sastopamas Tērvetes pilskalna 10.–13. gs. slāņos. Spriežot pēc apkārtnes reljefa un atradumu rakstura, apmetne varētu būt vēlā dzelzs laikmeta neliela ciema vieta.³⁰⁷ Pļaviņu

---

³⁰⁰ ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vēsture, 229. lpp.

³⁰¹ JĀNIS APALS, MĀRIS ATGĀZIS, JOLANTA DAIGA et.al. Latvijas PSR arheoloģija, 270. lpp.

³⁰² EMĪLIJA BRĪVKLNE. Arheoloģiskie izrakumi Tērvetes pilskalna ziemeļu piekājē 1952. g. un 1953. g. In: LU LVI AMK, VIAA:14.

³⁰³ EMĪLIJA BRĪVKLNE. Daži amatniecības darinājumi Tērvetes pilskalnā, 93. lpp.

³⁰⁴ EMĪLIJA BRĪVKLNE. Daži amatniecības darinājumi Tērvetes pilskalnā, 97. lpp.

³⁰⁵ Arheoloģiskie izrakumi Mūkukalna, Oliņkalna un Tērvetes pilskalnās, 4. lpp.

³⁰⁶ ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vēsture, 191. lpp.

³⁰⁷ Pārskats par arheoloģisko pieminekļu apzināšanu Dobeles rajonā un aizsardzības izrakumiem Anšķīnu senkapos 1977. gadā. In: LU LVI AMK, VIAA: 374.

senkapi ir tuvākā apbedījumu vieta Tērvetes pilskalnam, taču šie senkapi pilskalna iemītniekiem, jādomā, ka bijuši par tālu un ir saistāmi galvenokārt ar Pļaviņu apmetnes iedzīvotājiem (skatīt 9. pielikumu).

Nedaudz tālāk, apmēram 4 km no pilskalna, atrodas ar vēlo dzelzs laikmetu datējama Gauriņu apmetne (skatīt 9. pielikumu). Vērojams, ka vēlajā dzelzs laikmetā apdzīvotība vairāk izvietojas uz R no pilskalna, nevis kā vidējā dzelzs laikmetā – uz A no tā. Iespējams, tas saistāms ar to, ka vairs nav tik liela nepieciešamība apmesties ūdeņu tuvumā. Kā liecina arheoloģiskie izrakumi Tērvetes pilskalnā, ar vēlo dzelzs laikmetu datējama eventuāla akas vieta,³⁰⁸ kas varētu liecināt par aku izveidi arī apkārtējā teritorijā.

Minētās apmetnes saistītas ar pilskalnu vienā tīklā (skatīt 9. pielikumu), jo iedzīvotāji no tuvākās apkārtnes uz pilskalnu devušies kā maiņas jeb tirgus vietu, kas bija arī ģeogrāfiski izdevīga, ņemot vērā, ka pilskalns bijis pamanāms no tālas apkārtnes (skatīt 13. pielikumu). Tāpat arī apkārtnes iedzīvotāji iespējams piedalījušies iespaidīgajos pilskalna nostiprināšanas un pārbūves darbos, kas noritējuši vēlajā dzelzs laikmetā, iegūstot tādā veidā ne tikai pulcēšanās vietu, bet arī vietu, kas viensētu un ciemu iedzīvotājiem kalpoja kā patvēruma vieta briesmu brīdī. Savā ziņā vērojama identitātes rašanās, kas saistāma ne tikai ar ģimeni, bet arī zemi.

Pulcēšanās vieta briesmu brīdī bija nepieciešama – joprojām pieaugošās vietējo tautu savstarpējās nesaskaņas izraisīja lielākus un mazākus karus.³⁰⁹ Indriķa hronikā autors pilskalna novadu pielīdzina kilegundai. Ziemeļkurzemē par kilegundām dēvēja apdzīvotas vietas, ka bija pielīdzināmas ciemiem vai kara draudzes teritorijai.³¹⁰ Iespējams, ka vēlajā dzelzs laikmetā var runāt par zemju, kuras tiek minētas 13. gs. rakstītajos avotos, teritoriju Par šādu novadu robežu varēja būt to māju un apmetņu iedzīvotāji, kuri piedalījās kopīgos kara gājienos un kā pulcēšanās vietu izmantoja pilskalnu. Pilskalni, kā zināms, bija ģeogrāfiski izdevīgi, jo no tiem pavērās tāli un plaši skati uz apkārtējo teritoriju (skatīt 14. pielikumu). Novads pulcināja savus cilvēkus – zemessardzi. Briesmu gadījumā, šādā lielākā, stipri nocietinātā vietā varēja pulcēties daudz aizstāvju. Precīzi gan nav iespējams atlikt novadu, kādi aprakstīti rakstītajos avotos, robežas – robežas bija mūžīgi mainīgas un atkarīgas no iedzīvotāju skaita apkārtējā teritorijā.

Lai gan vērojams, ka vēlajā dzelzs laikmetā parādās vairākas jaunas senvietas, joprojām var runāt par ainavas pēctecīgumu, jo tiek izmantoti tie paši senkapi, kas vidējā dzelzs laikmetā –

³⁰⁸ JĀNIS APALS, MĀRIS ATGĀZIS, JOLANTA DAIGA et.al. Latvijas PSR arheoloģija, 209. lpp.

³⁰⁹ ĒVALDS MUGURĒVIČS (Red.), ANDREJS VASKS (Red.). Latvijas senākā vēsture, 310. lpp.

³¹⁰ Ibidem, 367. lpp.

vēlā dzelzs laikmeta sākumā apbedīšana turpinās Stūru senkapos. Taču tagad ainavā parādās arī jauni elementi – Tērvetes sila senkapi (12.–13. gs.) (skatīt 9. pielikumu). Tajos apbedītie, pēc senlietu raksturojuma, nav saistāmi ar senajiem zemgaļiem. Ugunkapos apbedītie drīzāk saistāmi ar Baltijas somiem - lībiešiem, vendiem.³¹¹ Tas varētu liecināt par jaunas iedzīvotāju grupas ienākšanu reģionā, taču to, vai tie bijuši saistīti ar vietējiem iedzīvotājiem un līdz ar to ar pilskalnu, šobrīd nav iespējams noteikt.

Kopumā jāsecina, ka senkapu un dzīvesvietu koncentrēšanās Tērvetes apkārtnē rāda, ka Tērvetes pilskalna izvirzīšanās kā saimnieciskam centram ir likumsakarīga. To nosacīja blīva, nepārtraukta un pēctecīga šā apvidus apdzīvotība jau kopš 1. g. tūkst. p. m. ē (skatīt 11. pielikumu).³¹² Pilskalns visa dzelzs laikmeta garumā kalpoja kā maiņas, tirgus vieta un amatniecības centrs, sasaistot apkārtējos iedzīvotājus vienā tīklā. Reģionā vērojama ilga apdzīvotības nepārtrauktība – Tērvetes reģions apdzīvots kopš bronzas laikmeta un pieredzēja nepārtrauktu ainavas attīstību līdz pat 13. gs. Lai gan pilskalna kultūrlānī tikpat kā nav pārtrauktības, apmetnes tiešā tuvumā pastāvēja salīdzinoši īslaicīgi un mainīga lokācijas, kas papildus tam, ka tuvumā nav senkapu, varētu liecināt, ka pilskalns nekalpoja kā dzīvesvieta, bet gan maiņas centrs – amatnieki un vēlāk arī iespējams karadraudzes apmetās šeit. Secināms, ka dzelzs laikmetā, īpaši vēlajā dzelzs periodā, savā ziņā vērojama identitātes rašanās, kas saistāma ne tikai ar ģimeni, bet arī zemi.

4.4. Viduslaiki

Ja dzelzs laikmetā ainava veido vienotu veselumu, tad viduslaikos ir novērojama pāreja uz neviendabīgas ainavas izveidi. 13. gadsimts iezīmējas kā laiks, kad mūsdienu Latvijas teritorijā veidojās jauna tipa apdzīvotās vietas, un lai gan Tērvetes reģionā noteikts apdzīvoto vietu tīkls jau pastāvēja, līdz ar 13. gs. tas tiek izmainīts. Livonija izveidojās, likvidējot pastāvošo administratīvo, sabiedrisko, organizatorisko, saimniecisko struktūru, un tā vietā radot jaunu sistēmu. Kristietības izplatīšana un reliģiskas diskusijas nebija prioritāte Livonijas ainavas veidotājiem. Lai gan krustnešiem vara un reliģija bija cieši saistītas, ienācēji bija noskaņoti, pirmkārt, risināt problēmas, kas bija saistītas ar izdzīvošanu un varas saglabāšanu. Latvijas teritorijā ar 13. gs., ienākot krustnešiem, iespējams runāt par vai nu sadarbošanos ar vietējiem

---

³¹¹ VIESTURS SPRŪDE. Tērvetes senkapu mīkla – desmitgades lielākais atklājums Latvijas arheoloģijā. Pieejams: <https://www.la.lv/tervetes-senkapu-mikla> (skatīts 9.05.2022).

³¹² MĀRIS ATGĀZIS. Izvēršas arheoloģiskie pētījumi Tērvetē. Dabas un vēstures kalendārs 1986. gadam. Rīga 1985, 154. lpp.

iedzīvotājiem un jaunu struktūru integrāciju, vai pretošanos sadarbībai.³¹³ Ainavas ziņā tas nozīmēja ļoti dažādu reģionu attīstības gaitu vienas politiskās varas ietvaros. Zemju kolonizācijas stratēģija noteica divus galvenos elementus ainavā – militāru cietokšņu/aizsardzība būvju izbūvi un administratīvo centru izveidošanu. Šie elementi varēja atrasties vienā vietā, taču varēja pastāvēt atsevišķi.

Tātad 13. gadsimts iezīmējas kā laiks, kad mūsdienu Latvijas teritorijā veidojās jauna tipa apdzīvotās vietas. Viduslaiku urbanizācijai ir raksturīgas pilis, pie kurām varēja būt un varēja nebūt apdzīvota vieta. Arī pils atšķīrās pēc nozīmes un pēc lieluma. Pie pilīm nereti veidojās apdzīvotas vietas, no kurām daļa laika gaitā ieguva brīvības un privilēģijas, kas šo vietu ļāva dēvēt par pilsētu. Taču daļa no tām neieguva pilsētām raksturīgās iezīmes un palika ciemu vai miestu līmenī.³¹⁴

Kā liecina dzelzs laikmeta ainavas analīze, 13. gs. Tērvetes reģionā noteikts apdzīvoto vietu tīkls jau pastāvēja, taču nu tas tika izjaukts. Pilskalnam tuvumā esošās vēlā dzelzs laikmeta apmetnes, kā arī senkapi ar 13. gs. tiek pamesti. Kā liecina Atskaņu hronika, vietējiem iedzīvotājiem, cīņās par izdzīvošanu, nākas dzīvesvietas pamest.³¹⁵ 13. gs. otrās puses zemgaļu cīņas ar krustnešiem atspoguļo arī arheoloģiskais materiāls – sešas atrastās dzelzs bultas, pie kam piecas no tām ir stopa jeb arbaleta.³¹⁶

Kā liecina rakstītie avoti, viduslaiku periodā Tērvetes reģionā kopumā tiek izbūvētas trīs pilis (skatīt 12. pielikumu). Saskaņā ar 1254. gadā noslēgto Zemgales dalīšanas līgumu starp Rīgas arhibīskapu Albertu un Vācu ordeņa lielmeistra vietnieku Eberhardu no Sainas Tērvetes un Dobeles pili piešķīra ordenim³¹⁷, kaut gan šajā laikā tās vēl atradās zemgaļu rokās. No Atskaņu hronikas zināms, ka pirmā veiksmīgā kara gājiena laikā pret zemgaļiem, ko organizēja ordeņa mestrs Valters 1271. gadā, tika ieņemts Tērvetes pilskalns. Pilī apmetās Tērvetes fogts – un, kā stāsta Atskaņu hronika, pili “apgādā ar visu nepieciešamo” un atstāj tur garnizonu.³¹⁸ Jau tā paša

---

³¹³ KASPARS KĻAVIŅŠ. Reorganizing the Livonian landscape; some issues and research perspective. In: ALEKSANDER PLUSKOWSKI (Ed.). *Ecologies of Crusading, Colonization, and Religious Conversion in the Medieval Baltic*. Terra Sacra II. Turnhout 2019, p. 201.

³¹⁴ EDGARS PLĒTIENS. Ceļā uz viduslaiku pilsētu: viduslaiku urbanizācijas veidošanās 13. gadsimta Livonijā, 164. lpp.

³¹⁵ Atskaņu hronika, 252. lpp.

³¹⁶ ĒVALDS MUGURĒVIČS. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Tērvetes pilskalna B laukuma nogāzes paplašinājumā 1958. g. . In: LU LVI AMK, VIAA:32.

³¹⁷ Atskaņu hronika, 215. lpp.

³¹⁸ Ibidem, 217. lpp.

gada augustā mestrs Valters vienojās ar arhibīskapu un domkapitulu par Tērvetes pils celšanu. Šeit minētā pils celšana būtu jāsaprot kā ieņemto zemgaļu nocietinājumu uzlabošana, nostiprināšana un piemērošana ordeņa garnizona vajadzībām. Pēc Atskaņu hronikas ziņām, pilī dzīvojuši 15 ordeņbrāļi, vismaz viena ordeņmāsa un zināms skaits kalpu. Krustneši šeit uzturas līdz 1279. gadam, kad: “Bij nosprieduši zemgaļi/Iet atsvabināt Tērveti./To zemē tāda pils bij viena.”³¹⁹

Šis citāts no Atskaņu hronikas liecina par Tērvetes kā centrālās vietas nozīmi un svarīgumu vēlajā dzelzs laikmetā, kā arī to, cik nozīmīga tā ir bijusi vietējiem iedzīvotājiem, jo ir vairāki mēģinājumi to atkarot.

Pēdējo zemgaļu cīņu posmu ievadīja Heiligbergas pils uzcelšana 1285./1286. gada ziemā Svētkalna vietā, blakus pilskalnam. Tika atstāti krājumi un divas balistas, tāpat arī trīssimt vīri tika atstāti pilī kā sargi. “Bet citi taisījās iet mājā.”³²⁰ Vācu krustnešu celtniecība iespējamos zemgaļu kulta kalnos līdzās zemgaļu pilskalnam varētu atspoguļot divus uzdevumus. Pirmais būtu tīri militārs: vācu krustnešu pils tika būvēta piemērotā kalnā tā, lai šā nocietinājuma novietne vislabāk sekmētu zemes iekarošanu un pakļaušanu. Otrs uzdevums varētu būt vairāk ideoloģisks: uzbūvēt savu pili vietējo iedzīvotāju svētnīcas vietā. Vācu pils pagāniskajā kulta vietā nozīmētu arī pagāniskās svētnīcas sagraušanu un ideoloģiski kristietības ieviešanu un uzvaru pār iepriekšējiem pagāniskiem ticējumiem.³²¹ Tātad jau sākotnēji šajā vietā nav plāns veidot pili kā varas administratīvo vai politisko punktu, un galvenokārt 13. gs. šis pilis kalpo kā atbalsta punkts, lai iekarotu apkārtējās teritorijas. Aprakstot Atskaņu hronikā kādu no žemaišu iebrukumiem Tērvetē, autors nedaudz pieskaras vietas raksturojumam: “Viss viņu pulks nu apmetās/Uz klaja lauka ap pili to”³²², “Starp pilīm bij mazs ielenis lejā,/ Kurp tie gana bieži skrēja/ No abām pilīm nogāzē/ Un kopā krita kautiņā”³²³, “Lauks tik klajs un atklāts bija”.³²⁴ Iespējams, ir runa par vietu starp pakalniem, kur mūsdienās ir mākslīgi uzpludinātā ūdenstilpne, tātad šajā periodā šī vieta bijusi sausa. Atskaņu hronika ziņo, ka, nespēdami ieņemt šo pili,

---

³¹⁹ Atskaņu hronika, 215. lpp.

³²⁰ Ibidem, 248. lpp.

³²¹ JURIS URTĀNS. Pilskalnu pāri Zemgalē, 86. lpp.

³²² Atskaņu hronika, 248. lpp.

³²³ Ibidem, 249. lpp.

³²⁴ Ibidem, 250. lpp.

zemgaļi atkāpušies un devušies uz Rakti, ceļā nodedzinādami priekšpili.³²⁵ Jāmin, ka arī Heilingergas pils pastāv vien pāris gadus.

Pēc zemgaļu pakļaušanas sākās otrs vācu piļu celtniecības periods, kas ilga visu 14. gs.³²⁶ 14. gs. pirmajos gadu desmitos ordeņa spēki bija saistīti savstarpējos karos ar Rīgas pilsētu un arhibīskapu. Pēc Rīgas kapitulācijas ordenim rokas kļuva brīvas, lai varētu veidot aizsargbūves arī ordeņa teritorijas perifērijās, tas ir, Zemgalē pret žemaišu sirojumiem. Pēc Vartberges Hermaņa hronikas ziņām, 1339. gada sākumā mestra Eberharda no Monheimas laikā ordenis atkal uzcēlis Tērvetē pili, un te atradusies ordeņa konventa pils.³²⁷ Pils bija tieši pakļauta Dobeles komturim. Kaut gan Tērvetes pilskalna izrakumos iegūtas arī dažas 14. gs. monētas, tiek uzskatīts, ka ordeņa 14. gs. celtā pils atradusies pilskalnam blakus esošajā priekšpilī. Pils kalpoja aizsardzības funkcijai pret iebrukumiem. Šeit gan nostiprināties sanāk uz neilgu laiku – 1345. gadā lietuviešu karaspēks šo pili ieņēma un nodedzina.³²⁸ Turpmāk Tērvetes pils vairs netiek atjaunota, un ordenis vairs necenšas nostiprināties šajā reģionā. Pils, kuras drupas redzamas mūsdienās, celta tikai 16. gs. 70.–80. gados.³²⁹

Lai gan uzskaitītās pils veido tipisku 13. un 14. gs. ainavu, vienotu veselumu un savstarpējus tīklus tās neveido – visas trīs pils uz īsu brīdi pastāvējušas dažādos periodos. Šo piļu raksturs liecina par to, ka Tērvetes reģions šajā periodā ir zemju perifērijā, Tērvete vairs nekalpo kā centrs, bet gan kā atbalsta punkts – karaspēka pulcēšanās vieta, sākotnēji, lai atkarotu šo teritoriju no zemgaļiem, vēlāk, cīņās ar kaimiņu tautām un aizsargāšanai no tām, jo atradās samērā tuvu Livonijas D robežai.

Runājot par citām arheoloģiskajām senvietām, kas varētu liecināt par apdzīvotību šajā reģionā, jāatzīst, ka tās tikpat kā nav iespējams lokalizēt. Vienīgie senkapi – kapsēta, kas attiecināma uz viduslaiku sākumu, ir Anšķīnu II kapulauks, kas atrodas apmēram 2,5 km no Tērvetes pilskalna (skatīt 12. pielikumu). Blakus šim kapulaukam atrodas Anšķīnu I senkapi, kuri attiecināmi uz vidējo dzelzs laikmetu. Jāpiemin, ka 13. gs. vēl vērojama apbedīšana vairākos

---

³²⁵ Atskaņu hronika, 252. lpp.

³²⁶ ANDRIS CAUNE. Livonijas robežpilis 13.–16. gadsimtā. In: IEVA OSE (Sast.). Pētījumi un avoti par Livonijas ordeņpilīm. Rīga 2011, 58. lpp.

³²⁷ Vartberges Hermaņa Livonijas hronika. Rīga 2005, 77. lpp.

³²⁸ Ibidem,

³²⁹ ANDRIS CAUNE, IEVA OSE. Latvijas 12. gadsimta beigu – 17. gadsimta vācu piļu leksikons. Rīga 2004, 232. lpp.

vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos.³³⁰ Iespējams, šajā kapulaukā apglabāti vietējie iedzīvotāji, kuri, ienākot krustnešiem, reģionu nav pametuši. Tā kā senkapi ir izpostīti, tad vairāk ziņu par apbedīšanas tradīcijām šajā periodā iegūt nav iespējams. Jāpiemin, ka kartē atzīmēto Tērvetes sila senkapu datējums sniedzas līdz 13. gs., līdz ar to tie nav atzīmējami vienotā tīklā ar pārējām senvietām (skatīt 12. pielikumu).

Ar viduslaiku beigām, 15. gs., ir datējami Tērvetes sanatorijas dārza senkapi. Tā ir vistuvāk pilskalnam esošā apbedījumu vieta, kāda ir konstatēta – vien 500 m attālumā no tā. (skatīt 12. pielikumu). Tajā datējami apbedījumi no 15. līdz 17. gs. Kā norāda Vitolds Muižnieks, ap 15. gs., ierīkojot jaunu kristīgo kapsētu, daudzviet novērojama distancēšanās no vēlā dzelzs laikmeta kapulauku izmantošanas. Vadība vērsusies pret apbedīšanu pagānu laiku kapulaukos.³³¹ Līdz ar to tas būtu vēl viens apliecinājums, ka pilskalnam tiešā tuvumā nav bijuši dzelzs laikmeta senkapi. Jaunas kapsētas ierīkošana var būt saistīta ar pārmaiņām apdzīvotībā. Iespējams, ka ap Tērvetes pilskalnu tikai 15. gs. izveidojies ciems, kura iedzīvotāji apglabāti šajā kapsētā. Tas liecinātu par vispārēju parādību Zemgalē, ka kopš reģionu pamešanas 13.–14. gs., reģioni no jauna sākti apdzīvoti 15. gs. vidū – 16. gs.³³² Tātad iespējams, ka viduslaiku beigās pie pilskalna izveidojies neliels ciems ar ciema jeb lauku kapsētu. Ē. Mugerēvičs viduslaikos iedala piļu un ciemu kapsētas. Piļu kapsētas atradušās viduslaiku piļu tuvumā, to izmantošana sakrīt ar pils pastāvēšanas laiku.³³³ Tā kā Tērvetes reģionā viduslaiku pils apdzīvotas īslaicīgi (gan arheoloģiskie, gan rakstītie avoti liecina, ka no 13. līdz 15. gs. Tērvetes reģionā nav iespējams runāt par nevienu dzīvesvietu, kas būtu pastāvējusi ilgāk par 10 gadiem), tās nav kalpojušas kā politiskie, saimnieciskie centri, un tajās uzturējās tikai garnizons, jaunas kapsētas izveidošana nav bijusi nepieciešama.

Secināms, ka kopumā viduslaikos ainava nav stabila, tā ir ļoti nepastāvīga un mainīga. Tas saistāms ar nestabilo politisko varu un daudziem neveiksmīgajiem mēģinājumiem nostiprināties šajā teritorijā. Jāatzīst, ka jaunajai politiskajai varai bija elastīga administratīvā sistēma, kas veicināja aktīvu ceļu, tiltu, cietokšņu būvi, tāpat arī nodrošināja ātras bruņinieku koordinācijas spējas aizsardzībai un uzbrukumiem, tādējādi ātrāk vai vēlāk iekarojot šos

---

³³⁰ MUIŽNIEKS, VITOLDS. Bēru tradīcijas Latvijā pēc arheoloģiski pētīto 14.–18. gadsimta apbedīšanas vietu materiāla, 230. lpp.

³³¹ Ibidem, 231. lpp.

³³² BANYTE-ROWELL, RASA, BUŽA, ZANE, CIGLIS, JĀNIS et. al. Zemgaļi senatnē, 98. lpp.

³³³ MUIŽNIEKS, VITOLDS. Bēru tradīcijas Latvijā pēc arheoloģiski pētīto 14.–18. gadsimta apbedīšanas vietu materiāla, 230. lpp.

reģionus. Tāpat arī jāatzīmē, ka lai gan noteikti liela daļa zemgaļu cīņu iespaidā devās uz dienvidiem, par to, ka reģions nav apdzīvots, nevar runāt. Apdzīvotība ir novērojama, taču tā ir izkļiedēta, kas saistāma ar to, ka iedzīvotāji tika nepārtraukti karu apdraudēti, par ko sniedz ziņas viduslaiku hronikas.

SECINĀJUMI

Latvijas teritorijā ir minamas vairākas vietas, kuras sakopo īpašas dabas un kultūrvēsturiskās ainavas vērtības un kurām cilvēki laika gaitā ir piešķirušī īpašu nozīmi kā savas piederības tautai un zemei apliecinājumu. Kā viena no tām ir Tērvetes reģiona kultūrainava.

Tērvetes reģiona apdzīvotību lielā mērā noteicis ne tikai reljefs, bet arī augsne un upju tīkls. Augsnes veidošanās apstākļu ziņā Zemgales līdzenumā sevišķa nozīme ir tam, ka augsnes cilmiežos ir daudz karbonātu, šīs auglīgās un samērā viegli apstrādājamās zemes bija iemesls tam, ka jau kopš bronzas laikmeta šis reģions kļuva par intensīvas apdzīvotības teritoriju. Savukārt upes un upītes, kas Rietumzemgalē veido biezu tīklu, kā ūdens avots un sakaru orientieris, neapšaubāmi, ietekmēja dzīvesvietu veidošanās specifiku, un noteica, ka apdzīvotība jau kopš seniem laikiem izvietojusies augstākās un sausākās vietās upju krastos vai tuvu tiem. Arī liela daļa Zemgales pilskalnu ierīkoti upju malās esošos paaugstinājumos.

Aplūkojot arheoloģisko pieminekļu lokalizāciju Tērvetes reģionā dzelzs laikmetā un salīdzinot to ar situāciju sekojošajos viduslaikos, var konstatēt ievērojamas izmaiņas abu laikmetu pieminekļu izvietojumā. Šie pieminekļi – dzīvesvietas, senkapi, kulta vietas un citas senatnē dzīvojošo cilvēku atstātās pēdas – kopumā visai uzskatāmi parāda aplūkojamās teritorijas apdzīvotības intensitāti un dinamiku laika gaitā.

Līdz ar dzelzs laikmetu Tērvetes reģionā vērojams dzīves vietu, kā arī apbedījuma vietu skaita pieaugums, kas liecina par iedzīvotāju skaita pieaugumu. Ja agrajā dzelzs laikmetā reģionā vērojama vēl visai reta apdzīvotība, tad izteikti ar vidējo dzelzs laikmetu reģions kļūst par blīvi apdzīvotu, kā arī ekonomisko un sociālo attiecību jomā attīstītu rajonu. Pēc arheoloģiskajiem avotiem secināms, ka Tērvetes pilskalns visā dzelzs laikmeta garumā, jo īpaši vēlajā dzelzs laikmetā, kalpoja kā maiņas, tirgus vieta un amatniecības centrs, sasaistot apkārtējos iedzīvotājus vienā tīklā. Pilskalna kā amatniecības un tirdzniecības centra nozīmi pastiprina arī tas, ka pilskalni izvēlēti ģeogrāfiski izdevīgā vietā. Augstākās kalnu virsotnēs ir vislabākā notece – tātad tā ir vissausākā vieta visā reģionā, līdz ar to tā ir izdevīga vieta, kur tirgoties un vest preces, kā arī uzglabāt labību.

Lai gan pilskalna kultūrslānī tikpat kā nav pārtrauktības, apmetnes tiešā tuvumā pastāvēja salīdzinoši īslaicīgi un mainīga lokācijas, kas papildus tam, ka tuvumā nav attiecīga perioda senkapi, varētu liecināt, ka pilskalns nekalpoja kā dzīvesvieta, bet gan maiņas centrs – visticamāk, ka vienīgie, kas pilskalnā apmetās uz visu gadu, bija amatnieki. Pilskalna kā

amatniecības un tirdzniecības centra darbība nekādā ziņā neizslēdza citas funkcijas. Nenoliedzama ir pilskalnu aizsardzības funkcija – īpaši vēlajā dzelzs laikmetā, kad biežo karu dēļ Tērvetes pilskalnā norisinās liela mēroga nocietināšanas darbi un pilskalna priekšpilī, iespējams, tiek izmitināta karadraudze. Par pilskalnu var runāt arī kā sakrālās telpas centru, par ko varētu liecināt pilskalnam blakus esošais Svētkalns. Tāad pilskalns kalpoja kā centrālā vieta tīklu struktūrā, un tajā koncentrējās vairākas sociālās funkcijas – neapšaubāmi centrālie punkti jāmeklē visblīvāk apdzīvotajās vietās. Jāpiemēta, ka dzelzs laikmetā, lai gan ir iespējams izdalīt atsevišķus centrus, politiskās varas centri materiālajā kultūrā neizdalās.

Lai gan dzelzs laikmetā noris izmaiņas sabiedrībā un saimniecībā, ainava ir mainīga un dinamiska, tā cauri gadsimtiem paliek kā viens veselums, tāpat arī vērojama vietu pēctecība, šeit izpaužas ainavu atmiņa – vietas tiek apdzīvotas daudzu gadsimtu garumā.

Tērvetes pilskalns dzelzs laikmetā ir dominējošais elements ainavā un kopumā teritorijas ziņā lielā arheoloģisko objektu kompleksā. Tas ir punkts ainavā, kas redzams no daudzām lokācijām apkārtnē. Mazā distance starp apmetnēm ap pilskalnu vēlajā dzelzs laikmetā liek domāt, ka tās veido vienotu kompleksu – apmetnes atrodas teritorijas semiperifērijā un veido ciešu saikni ar pilskalnu. Savukārt reģiona iedzīvotāju mājvietas, kā liecina arheoloģiskais materiāls, izvietojas apmēra 2–3 km attālumā no pilskalna. Jāpiezīmē, ka perifērija nenorāda un nenozīmē atkarību no centra, centram perifērija ir nepieciešama kā izejvielu vai agrārā bāze. Runājot par apkārtnes iedzīvotājiem, par viņu saimniecisko telpu, ir pārāk maz informācijas, lai izdarītu secinājumus, bet domājams, ka pilskalna reģionu galvenokārt klāja mežu masīvi, izcirtumi veidojās ap iedzīvotāju mājvietām – apmetnēm un viensētām, kur bija ierīkotas lauksaimniecības zemes, vietas ogļu ieguvei, darbnīcas utt.

Turpretim viduslaikos šis agrāk plaukstošais reģions bija reti apdzīvots, t. i., apdzīvotība, biežo karu dēļ, ir izklaidēta. Šāds dramatisks kritums reģiona apdzīvotībā tiek skaidrots ar krīzes situāciju, kas izveidojās vietējā ekonomiskajā sistēmā un sociālajās attiecībās. Viduslaikos vietas, kas vairāku gadsimtu garumā liecināja par apdzīvotību un veidoja ainavu, beidza pastāvēt. Vietējo iedzīvotāju veidoto ainavas dabīgo attīstību pārtrauca vācu krustnešu iebrukums. Pēc krustnešu ienākšanas 13. gs., Tērvetes pilskalns, kas visu dzelzs laikmetu kalpoja kā centrālā vieta reģionā savas agrākās – administratīvā centra – funkcijas pilnībā zaudēja. Tā vietā radās jaunas nozīmes un citādāka attieksme pret šo objektu.

Secināms, ka kopumā viduslaikos ainava nav stabila, tā ir ļoti nepastāvīga un mainīga. Tas saistāms ar nestabilo politisko varu un daudziem neveiksmīgiem krustnešu mēģinājumiem nostiprināties šajā teritorijā. Lai gan darbā uzskaitītās pilis veido tipisku 13. un 14. gs. ainavu, vienotu veselumu un savstarpējus tīklus tās neveido – visas trīs pilis uz īsu brīdi pastāvējušas dažādos periodos. Šo piļu raksturs liecina par to, ka Tērvetes reģions šajā periodā ir zemju perifērijā, Tērvete vairs nekalpo kā centrs, bet gan kā atbalsta punkts – karaspēka pulcēšanās vieta, sākotnēji, lai atkarotu šo teritoriju no zemgaļiem, vēlāk, cīņās ar kaimiņu tautām un aizsargāšanai no tām, jo atradās samērā tuvu Livonijas D robežai. Nevar arī apgalvot, ka apdzīvotība šajā periodā izmirst, taču ir skaidrs, ka tā panīkst, un mainās vietu funkcijas. Tas attiecināms ne tikai uz saimniecisko, politisko telpu, bet arī sakrālo – no dzelzs laikmeta sakrālās telpas, kas saistāma ar kulta vietām, noris pāreja uz kristīgo telpu. Ne tikai pēc arheoloģiskajiem datiem, bet arī pēc viduslaiku rakstītajiem avotiem var secināt, ka dzelzs laikmeta beigās – ar 13. gs. – Tērvetes reģionā notikušas būtiskas izmaiņas gan sabiedrības iekšienē, gan apdzīvotības struktūrā, kas izraisīja būtiskas izmaiņas šī perioda kultūrainavā. Vēl jo svarīgāk, šīs pārmaiņas vērojamas ne tikai Tērvetes pilskalna tiešā tuvumā, bet visā reģionā.

Kā liecina dzelzs laikmeta ainavas analīze, 13. gs. Tērvetes reģionā noteikts apdzīvoto vietu tīkls jau pastāvēja, taču nu tas tika izjaukts. Dzelzs laikmeta sociālo tīklu struktūrā var izdalīt centra teritoriju, semiperifēriju un perifēriju. Savukārt, viduslaikos šādi tīkli pārtrūkst. Salīdzinājumā ar iepriekšējo laikmetu, kad šādas saimniecības bija centrētas uz pilskalniem, viduslaikos vērojama pilskalna kā centra nozīmes mazināšanās. Ja citviet Latvijas teritorijā ap iekarotajiem pilskalniem izauga ciemi vai pilsētas, tad Tērvetē arheoloģiskais materiāls neuzrāda pilsētas izveidošanos, īslaicīgi pastāvošās pilis nebija ne administratīvie, ne ekonomiskie centri. Līdz ar to kultūrainava viduslaikos, nepastāvīgās politiskās situācijas dēļ, ir nepārtraukti mainīga – neviena vieta neveido vienotu tīklu un pastāv īslaicīgi. Tāpat arī vērojams, ka arheoloģiskās senvietas, kas pastāvējušas dzelzs laikmetā, līdz ar viduslaikiem tiek pamestas. Vērojams, ka situācija nostabilizējas tikai viduslaiku beigās, kad reģionā, spriežot pēc arheoloģiskajiem avotiem, visticamāk izveidojas ciema struktūra.

Kopumā var secināt, ka darbā analizētajos laika posmos var runāt par ainavas stabilizācijas posmu un lūzumu miju. Jaunās ainavas sāk veidoties katra ainavu lūzumu brīdī uz pastāvošo ainavu fona, un to iekšēja nepieciešamība saistīta ar sociālo un ekonomisko apstākļu

maiņām, nosacījumiem, jaunām prasībām un iespējām, ko piedāvā katrs jaunais ainavu gaitu posms.

Secināms, ka ainavu arheoloģijai ir liels, līdz šim maz izmantots potenciāls ainavu pētniecībā. Ainavu arheoloģija ir starpdisciplināra nozare, kur savijas vides zinātnes, arheoloģijas, ekonomiskās ģeogrāfijas, antropoloģijas, socioloģijas u. c. zinātņu nozaru pētījumi. Tās zinātnisko potenciālu un pētniecības iespējas palielina plašas jauno tehnoloģiju izmantošanas iespējas, kas ir viens no iemesliem tam, ka ainavu arheoloģijai pievēršas jauni pētnieki.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

Avoti

Nepublicētie

1. Anšķiņu senkapu pieminekļa lieta. Dobeles rajons, Tērvetes pagasts. In: NKMP PDC.
2. ATGĀZIS, MĀRIS. Arheoloģisko pieminekļu apzināšana Jelgavas aprīnī. 1966-1978. In: LU LVI AMK, VIAA: 1081.
3. ATGĀZIS, MĀRIS. Pārskats par arheoloģisko pieminekļu apzināšanu Dobeles rajonā un aizsardzības izrakumiem Anšķiņu senkapos 1977. gadā. In: LU LVI AMK, VIAA: 374.
4. ATGĀZIS, MĀRIS. Pārskats par izrakumiem Tērvetē 1975. gadā. In: LU LVI AMK, VIAA: 321.
5. BRĪVKALNE, EMĪLIJA, MUGURĒVIČS, ĒVALDS. Tērvetes pilskalna arheoloģiskie izrakumi 1958. gadā. In: LU LVI AMK, VIAA: 47.
6. MUGURĒVIČS, ĒVALDS. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Tērvetes pilskalna B laukuma nogāzes paplašinājumā 1958. g. In: LU LVI AMK, VIAA: 32.
7. BRĪVKALNE, EMĪLIJA, ZAGORSKIS, FRANCIS. Arheoloģiskie izrakumi Tērvetes pilskalnā un senpilsētā pie Īkšķīšiem 1960. gadā. In: LU LVI AMK, VIAA: 122.
8. BRĪVKALNE, EMĪLIJA. Arheoloģiskie izrakumi Tērvetes pilskalna ziemeļu piekājē 1952. g. un 1953. g. In: LU LVI AMK, VIAA: 14.
9. BRĪVKALNE, EMĪLIJA. Arheoloģiskie izrakumi Tērvetes pilskalnā 1956. gadā. In: LU LVI AMK, VIAA:128.
10. BRĪVKALNE, EMĪLIJA. Arheoloģiskie izrakumi Tērvetē 1952. gadā. (Sprīdīšu parkā). In: LU LVI AMK, VIAA: 13.
11. BRĪVKALNE, EMĪLIJA. Arheoloģiskie pētījumi Tērvetē 1951. gadā. In: LU LVI AMK, VIAA: 10.
12. BRĪVKALNE, EMĪLIJA. Tērvetes pilskalna arheoloģiskie izrakumi 1954. gadā. In: LU LVI AMK, VIAA:22.
13. BRĪVKALNE, EMĪLIJA. Tērvetes pilskalna arheoloģiskie izrakumi 1955. gadā. In: LU LVI AMK, VIAA: 127.

14. BRĪVKALNE, EMĪLIJA. Tērvetes pilskalna arheoloģiskie izrakumi 1957. gadā. In: LU LVI AMK, VIAA: 46.
15. BRĪVKALNE, EMĪLIJA. Tērvetes pilskalna arheoloģiskie izrakumi 1959. gadā. In: LU LVI AMK, VIAA: 59.
16. Klosterkalna pieminekļa lieta. Dobeles rajons, Tērvetes pagasts. In: NKMP PDC.
17. Lejnieku senkapu pieminekļa lieta. Dobeles rajons, Tērvetes pagasts. In: NKMP PDC.
18. Līgu senkapu un kultakmens pieminekļa lieta. Dobeles rajons, Tērvetes pagasts. In: NKMP PDC.
19. Mazvēderu senkapu pieminekļa lieta. Dobeles rajons, Tērvetes pagasts. In: NKMP PDC.
20. Melno dzirnavu senkapu pieminekļa lieta. Dobeles rajons, Tērvetes pagasts. In: NKMP PDC.
21. Pļavnieku apmetnes un senkapu pieminekļu lieta. Dobeles rajons, Tērvetes pagasts. In: NKMP PDC.
22. Sapņu senkapu pieminekļa lieta. Dobeles rajons, Tērvetes pagasts. In: NKMP PDC.
23. Stūru senkapu pieminekļa lieta. Dobeles rajons, Tērvetes pagasts. In: NKMP PDC.
24. Tērvetes pagasta vispārējā materiāla lieta. Dobeles rajons. In: NKMP PDC.
25. Tērvetes pilskalna un senpilsētas pieminekļa lieta. Dobeles rajons, Tērvetes pagasts. In: NKMP PDC.
26. Tērvetes sanatorijas viduslaiku kapsētas pieminekļa lieta. Dobeles rajon, Tērvetes pagasts. In: NKMP PDC.
27. Upurakmens pieminekļa lieta. Dobeles rajons, Tērvetes pagasts.. In: NKMP PDC.
28. ZEMĪTIS, GUNTIS. Pārskats par 1982. gada arheoloģiskajiem izrakumiem. In: LU LVI AMK: 321.
29. Zviedru kalna (Svētkalna) pieminekļa lieta. Dobeles rajons, Tērvetes pagasts. In: NKMP PDC.

Publicētie

1. ATGĀZIS, MĀRIS. Arheoloģisko pieminekļu apzināšana Zemgalē 1969. gadā. In: Referātu tēzes par arheologu, antropologu un etnogrāfu 1969. gada pētījumu rezultātiem. Rīga 1970, 37.–4. lpp.

2. ATGĀZIS, MĀRIS. Arheoloģisko pieminekļu apzināšana Dobeles rajonā un izrakumi Anšķīnu senkapos 1977. gadā. In: ZASM. Rīga 1977, 12.–17. lpp.
3. ATGĀZIS, MĀRIS. Izrakumi Tērvetes Klosterkalnā un arheoloģisko pieminekļu apzināšana Zemgalē 1976. gadā. In: ZASM. Rīga 1976, 8.–10. lpp.
4. ATGĀZIS, MĀRIS. Tērvetes arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1975. gadā. In: ZASM. Rīga 1976, 12.–21. lpp.
5. Arheoloģiskie izrakumi Mūkukalna, Oliņkalna un Tērvetes pilskalnās, kā arī Pungu, Jaunpiebalgas un Liepenes kapulaukos 1960. gadā. In: Referātu tēzes zinātniskai sesijai par 1960. g. arheoloģiskām un etnogrāfiskām ekspedīcijām. Rīga 1961, 3.–7. lpp.
6. Atskaņu hronika. Ditleba Alnpeķes “Rīmju Chronika”. Rīga 1993.
7. Indriķa hronika. Ēvalda Mugerēviča komentāri. Rīga 2001.
8. SIATKOVSKIS, J. Arheoloģijas pieminekļu apsekošana Dobeles rajonā. In: ZASM par arheologu un etnogrāfu 1982. un 1983. gada pētījumu rezultātiem. Rīga 1984, 82. lpp.
9. SIATKOVSKIS, J. Izrakumi Pāvulkalna kapsētā un arheoloģisko pieminekļu apzināšana. In: ZASM par arheologu un etnogrāfu 1984. un 1985. gada pētījumu rezultātiem. Rīga 1986, 101. lpp.
10. Vartberges Hermaņa Livonijas hronika. Rīga 2005.

Kartes un ģeotelpiskie dati

1. LĢIA topogrāfiskā karte M 1:50 000. WMS serviss.
2. LĢIA LIDAR skenēšanas digitālā augstuma modeļa pamatdati LAS formātā. Pieejams: https://www.lgia.gov.lv/lv/Digitalais%20virsmas%20modelis?fbclid=IwAR1PIaFfaN-dRuu9J4Nng_8nwOoxPRFKEOZAmHfk2-rZw73o5AFv5FQrrlQ
3. LVM LIDAR reljefa modelis. WMS serviss.

Literatūra

1. APALS, JĀNIS, ATGĀZIS, MĀRIS, DAIGA, JOLANTA et. al. Latvijas PSR arheoloģija. Rīga 1974.
2. ARMIT, IAN. Hillforts at War: From Maiden Castle to Taniwaha Pā. In: Proceedings of the Prehistoric Society 73, 2007, pp. 25–38.

3. ASTON, MICHAEL. Interpreting the landscape. Landscape archaeology and local history. London, New York 1985.
4. ATGĀZIS, MĀRIS. Izvērsas arheoloģiskie pētījumi Tērvetē. In: Dabas un vēstures kalendārs 1986. gadam. Rīga 1985, 154. lpp.
5. BALODIS, FRANCIS. Jersika. Rīga 1940.
6. BALODIS, FRANCIS. ŠŅORE, RAULS. Latviešu kultūra senatnē. Rīga 1937.
7. BANYTE-ROWELL, RASA, BUŽA, ZANE, CIGLIS, JĀNIS et. al. Zemgaļi senatnē. Rīga 2003.
8. BARTHELEMY, MARC. Discussion: Social and spatial networks. In: Les Nouvelles de l'Archéologie, Vol. 135, pp. 51–61.
9. BRADLEY, RICHARD. An archaeology of natural places. London 2000.
10. BRĪVKALNE, EMĪLIJA. Daži amatniecības darinājumi Tērvetes pilskalnā. In: Arheoloģija un etnogrāfija, 1964, Nr. 6, 85.–104. lpp.
11. BŪMANE, MĀRĪTE, VĒVERIS, ANDRIS. Tēvmājas Zemgales sirdī. Tērvete 2007.
12. BUTTS, C. T., ACTON, R. M. Spatial modeling of social networks. In: NYERGES, T. (Ed.), CAUCLELIS, H. (Ed.), McMASTER, R. (Ed.). The Sage Handbook of GIS and Society Research. SAGE Publications, Los Angeles 2011, pp. 222–250.
13. CAUNE, ANDRIS. Livonijas robežpilis 13.–16. gadsimtā. In: IEVA OSE (Sast.). Pētījumi un avoti par Livonijas ordeņpilīm. Rīga 2011, 52.–95. lpp.
14. CAUNE, ANDRIS, OSE, IEVA. Latvijas 12. gadsimta beigu – 17. gadsimta vācu piļu leksikons. Rīga 2004.
15. CHANG, K. C. Settlement Archaeology. New York 1968.
16. CHAPMAN, ROBERT. Death, Burial and Social Representation. In: STUTZ, LIV NILSSON, TARLOW, SARAH (Ed.). The Oxford Handbook of the Archaeology of Death and Burial. Oxford 2013, pp. 1–16.
17. CIMERMANIS, SAULVEDIS (Red.). Kultūrvēstures avoti un Latvijas ainava. Rīga 2011.
18. COLLIS, JOHN. A theoretical study of hill-forts. In: GRAEME GUILBERT (Ed.). Hill-fort studies: essays for A.H.A. Hogg. Leicester 1981, pp. 66–71.

19. CRESSWELL, TIM. Landscape and the obligation of practice. In: ANDERSON, KAY, DEMOSH, MONA, PILE, STEVE, RHIFT, NIGEL (Ed.). The handbook of cultural geography. London, 2002, pp., 269.–270.
20. DRAVNIĒKS, FRICIS. Ģeogrāfijas metodika. Rīga 1928.
21. DORAN, T.E., HODSON, F.R. Mathematics and Computers in Archaeology. In: Springer, No.6, 1976, pp. 369–372.
22. EBERHARDS, GUNTIS, KALNIŅA, LAIMDOTA, ZAGORSKA, ILGA. Senais burtņieku ezers un akmens laikmeta apdzīvotās vietas. In: Arheoloģija un Etnogrāfija, 2003, Nr. 21, 27.–40. lpp.
23. Europe Landscape convention. European Treaty Series. Nr. 176. Florence, 2000
24. GERHARDS, GUNTIS. Vide un tās ietekme uz Latvijas iedzīvotājiem dzelzs laikmetā. In: LVIŽ, 2002, Nr. 2, 5.–24. lpp.
25. GUŠČIKA, ELĪNA, LAZDIŅA, INNA, UŠPELIS, OSKARS, VASKS, ANDREJS. Latvijas pilskalnu arheoloģiskā izpēte un tās rezultāti. In: LU Raksti. Zemes un vides zinātnes. Pilskalni Latvijas ainavā, 2006, Vol. 695, 27. – 40. lpp.
26. GRANT, ERIC. Central places, archaeology and history. Sheffield 1986.
27. HERNANDEZ, BERNANDO, HESS, STEPHANY, HIDALGO, M. CARMEN. Place attachment and place identity in natives and non-natives. In: Journal of Environmental Psychology, 2007, Nr. 27, pp. 310–319.
28. IKAUNIECE, SANDRA, ZARIŅA, ANITA, LIEPIŅŠ, ALDIS. Kultūras mantojums lauku ainavā. Rīga 2009.
29. KALNIŅA, LAIMDOTA. Paleovegetation and human impact in the the surrounding of the ancient Burtņieks Lake as reconstructed from pollen analysis. In: Back to origin. New research in the Mesolithic-Neolithic Zvejnieki cemetery and environment, northern Latvia. Stockholm 2006, pp. 51–71.
30. KARRO, KRISTA. Kodavere parish by lake peipus: The development of the cultural landscape during the iron age. In: Archaeologica Baltica, 2010, Nr. 14, pp. 183–195.
31. KĻAVIŅŠ, KASPARS. Reorganizing the Livonian landscape; some issues and research perspective. In: ALEKSANDER PLUSKOWSKI (Ed.). Ecologies of Crusading, Colonization, and Religious Conversion in the Medieval Baltic. Terra Sacra II. Turnhout 2019, pp. 197–208.

32. Kultūrvēsturiskā ainava Latvijā. Semināra rezolūcija. 2016.
33. KUPFER, KARL. Baltische Landeskunde. Riga 1911.
34. Landscape change in central Latvia since the Iron Age: multi-proxy analysis of the vegetation impact of conflict, colonization and economic expansion during the last 2000 years. In: *Vegetation History and Archaeobotany*, 2015, Vol. 24, pp. 377–391.
35. MAGI, MARIKA. Corporate Power Structures as Indicated in Archaeological Evidence: The case of Estonia in the Middle Iron Age and Viking Age. In: *Fennoscandia Archaeologica* 30, pp. 107–125.
36. MAGI, MARIKA. Political centres or nodal points in trade networks? Estonian hillforts before and after the thirteenth-century conquest. In: MÄND, ANU (Ed), TAMM, MAREK (Ed.). *Making Livonia. Actors and Networks in the Medieval and Early Modern Baltic Sea Region*. Routledge 2020, pp. 49–69.
37. MELLUMA, AIJA, ZARIŅA, AINA, STŪRE, INESE. Ainavas kā mantojums: to izpētes un aizsardzības problēmas Latvijā, In: *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 2006, 60. sēj., Nr. 6, 4.–25. lpp.
38. MELLUMA, AIJA, LEINARTE, MIRDZA. *Ainava un cilvēks*. Rīga 1992.
39. MELLUMA, AIJA. *Kuldīga: laiki, ainava, cilvēki*. Rīga 2017.
40. MUGURĒVIČS, ĒVALDS (Red.), VASKS, ANDREJS (Red.). *Latvijas senākā vēsture*. 9. g. t. pr. Kr.–1200. g. Rīga 2001.
41. MUGURĒVIČS, ĒVALDS. Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā (12.–16. gs. vidus). In: ANDRIS CAUNE (Red.). *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Rīga 1999, 54.–91. lpp.
42. MUIŽNIEKS, VITOLDS. *Bēru tradīcijas Latvijā pēc arheoloģiski pētīto 14.–18. gadsimta apbedīšanas vietu materiāla*. Rīga 2015.
43. NIKODEMUS, OĻĢERTS (Red.), KĻAVIŅŠ, MĀRIS (Red.), KRIŠJĀNE, ZAIGA (Red.), ZELČS, VITĀLIJS (Red.). *Latvija. Zeme, Daba, Tauta, Valsts*. Rīga 2018.
44. O`SULLIVAN, DAVIAD. *Spatial Network Analysis*. In: *Handbook of Regional Science*, 2013.
45. OSE, IEVA. *Latvijas viduslaiku pilis II*. Rīga 2001.

46. PLĒTIENS, EDGARS. Ceļā uz viduslaiku pilsētu: viduslaiku urbanizācijas veidošanās 13. gadsimta Livonijā. In: ŠNĒ, ANDRIS (Red.). Vara, zeme un sabiedrība: politiskās un sociālās transformācijas Austrumbaltijā 12. un 13. gadsimtā. Rīga 2020, 164.–185. lpp.
47. PŪRIŅŠ, VALENTĪNS (red). Latvijas PSR ģeogrāfija. Rīga 1975.
48. RADIŅŠ, ARNIS. 10.–13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas, etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi, Rīga 1999.
49. RAMANS, ĢEDERTS. Ģeogrāfiskā ainava. Rīga 1931.
50. RAMANS, ĢEDERTS. Latvijas teritorijas ģeogrāfiskie reģioni. Rīga 1935.
51. RAMANS, KAMILS. Ģeogrāfisko kompleksu pētījumu metodika: mācību līdzeklis. Rīga 1977
52. RENFREW LEVEL, COLIN. Exploring dominance: predicting polities from centres. In: RENFREW (Ed.), COOKE (Ed.). Transformations: mathematical approaches to culture changes. New York 1979, pp. 145–167.
53. RACZKOWSKI, WLODZIMIERZ. Theories concerning the archaeology of settlement systems; can the stereotypes be changed? In: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 1997, 51. sēj., 54.-58. lpp.
54. RAHMAN, RIFAT. “Central Place” aspects in Archaeology: A study of archaeological site in Uppåkra, Southern Sweden and Mahasthangarh, Northern Bangladesh. Abstract. LUND 2012.
55. RIEKSTIŅŠ, HUGO. Latviešu cilšu kapu tipi un apbedīšanas parašas dzelzs laikmetā. Rīga 1935, 29.–40. lpp.
56. ROPER, C. DONNA. The Method and Theory of Site Catchment Analysis: A Review. In: Advances in Archaeological Method and Theory, Vol. 2, 1979, pp. 119–140.
57. HEIKKI SEPPA et. al. Last nine-thousand years of temperature variability in Northern Europe. In: Climate of the Past, 2009, Vol. 5, pp. 523–535.
58. SINDBAEK, SOREN. Networks and Nodal Points: The Emergence of Towns in Early Viking Age Scandinavia. In: Antiquity, 2015, Nr. 81 (311), pp. 119–132.
59. STIVRIŅŠ, NORMUNDS. BROWN, ALEX. REITALU, TRIIN et. al. Landscape change in central Latvia since the Iron Age: multi-proxy analysis of the vegetation impact of conflict, colonization and economic expansion during the last 2,000 years. In: Vegetation History and Archaeobotany, 2015, Vol. 24, pp. 377–391.

60. STIVRIŅŠ, NORMUNDS, BROWN, ALEXANDER D., VESKI, SIIM et al. Palaeoenvironmental evidence for the impact of the crusades on the local and regional environment of medieval (13th-16th) northern Latvia, eastern Baltic. In: *The Holocene*, 2016, Vol. 26, pp. 61–69.
61. STJERQUIST, BERTA. Models of commercial diffusion in prehistoric times. In: *Scripta Minora*, No. 2, 1966, pp. 1–43.
62. STRAUTNIEKS, IVARS. Reljefs Lielupes baseina rietumdaļā. In: Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejs. Raksti III. Starptautiskās zinātniskās konferences “Lielupes upes baseins: kultūrvēsturiskā nozīme un ģeogrāfiskais faktors, kopīgais un atšķirīgais” referāti. Jelgava 2007, 3.–12. lpp.
63. STŪRE, INESE. Sēlijas reģionālās kultūrintitātes novērtējums. In: *LZA Vēstis*, 2005, 59. sēj., Nr. 1, 17.–29. lpp.
64. ŠNĒ, ANDRIS. Agrās pilsētas, rezidences, nocietinājumi... Dienvidaustrumlatvijas dzelzs laikmeta pilskalni sociālpolitiskā kontekstā. In: *Arheoloģiskie pieminekļi, arheoloģiskās vietas*. Rīga 2000, 40.–61. lpp.
65. ŠNĒ, ANDRIS. Sabiedrība un vara: sociālās attiecības Austrumlatvijā aizvēstures beigās. Rīga 2002.
66. THOMAS, JULIAN. Archaeology, landscape and dwelling. In: DAVID, BRUNO (Ed.), THOMAS, JULIAN (Ed.). *Handbook of Landscape Archaeology*. 1st edition. New York 2008.
67. TILLEY, CHRISTOPHER. *A Phenomenology of Landscape: Places, Paths and Monuments (Explorations in Anthropology)*. Berg 1994.
68. URTĀNE, MĀRA. *Landscape of archaeological sites in Latvia*, Alnarp, 2001.
69. URTĀNS, ANDRIS VIESTURS, URTĀNE, LORETA, SUŠKO, UVIS. Aizsargājamo biotopu saglabāšanas vadlīnijas Latvijā. 2. sēj. *Upes un ezeri*. Sigulda 2017.
70. URTĀNS, JURIS. *Ancient cult sites of Semigallia*. Gotland 2008.
71. URTĀNS, JURIS. *Apceres par Latvijas pilskalniem*. Rīga 2001.
72. URTĀNS, JURIS. Pilskalnu pāri Zemgalē. In: *Latvijas Vēstures muzeja raksti*. *Arheoloģija un antropoloģija*, Nr. 7: Cauri gadsimtiem. Rīga 2000, 81.– 89. lpp.
73. URTĀNS, VLADISLAVS. *Senākie depoziāti Latvijā (līdz 1200. g.)*. Rīga 1977.

74. VASKS, ANDREJS. Kultūretniskā situācija agrajā un vidējā dzelzs laikmetā Latvijas teritorijā (1.–8. gs.). In: LVIŽ, 1998, Nr. 1, 7.–27. lpp.
75. VASKS, ANDREJS (Red.), ZARIŅA, GUNITA (Red). Latvijas arheoloģijas rokasgrāmata. Rīga 2021.
76. VASKS, ANDREJS. No medniekiem un zvejniekiem līdz lopkopjiem un zemkopjiem. Latvijas aizvēstures senākais posms (10500.–1. g. pr. Kr.). Rīga 2015.
77. VEDRU, GURLY. Layers of landscape, layers of site. In: Estonian Journal of Archaeology, 2009, Nr. 13 (1), pp. 21–35.
78. VERHAGEN, PHILIP. Spatial Analysis in Archaeology: Moving into New Territories. In: Digital Geoarchaeology, 2017, pp. 11–25.
79. WALLERSTEIN, IMMANUEL. The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. New York 1974
80. ZAPATERO, GONZALO RUIZ. Settlement and Landscape in Iron Age Europe: Archaeological Mainstreams and Minorities. In: MOORE, TOM (Ed.), ARMADA, XOSE LOIS (Ed.). Atlantic Europe in the First Millennium BC: Crossing the Divide. Oxford 2012, pp. 81–108.
81. ZARIŅA, ANITA. Ainavas lasīšana kā vēstures izziņas veids. In: Daba un vēsture. 2012 kalendārs. Rīga 2011.
82. ZARIŅA, ANITA. Ainavas lasīšana: pa senās kultūras pēdām Latgalē. In: LZA Vēstis, 2009 63. sēj., Nr. 5/6. 75.–99. lpp.
83. ZARIŅA, ANITA. Burtnieku novada ainavas: ceļvedis kultūrvēstures, dabas un dzīvesvides vērtībās. Burtnieki 2013.
84. ZARIŅA, ANITA. Path dependency and landscape biographies in Latgale, Latvia: a comparative analysis. In: European Countryside, 2010, Vol. 2(3), pp. 151–168.
85. ZARIŅA, ANITA, VINOGRADOVS, IVO, ŠĶIŅĶIS, PĒTERIS. Soviet polder landscapes before and after productivism: the continuum of Latvia's agricultural wetlands. In: Landscape Research, 2018, Vol. 43, pp. 455–469.
86. ZARIŅA, ANITA. Vietas ainavas raksturs un tā izmaiņas attīstības pēctecīguma teorijas perspektīvā. Promocijas darbs. Rīga 2010.

87. ZEMĪTIS, GUNTIS. Pilskalna kā nocietinātas dzīvesvietas nozīme Latvijas teritorijā (2. g. t. pr. Kr. – 14. gs.). In: Arheoloģija un Etnogrāfija, 2014, Nr. 28, 49.–62.
88. ZUNDE, MĀRIS. Par pagātnes laikapstākļu ietekmi uz tautas vēsturi un tos raksturojošo datu dendroklimatoloģiskās rekonstrukcijas iespējām Latvijā. In: LVIŽ, 2007, Nr. 2, 26–41. lpp

Interneta resursi

1. BĒRZIŅŠ, VALDIS. Akmens laikmets Latvijas teritorijā. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/4433-akmens-laikmets-Latvijas-teritorija>
2. DAMBIS, JURIS, MELLUMA, AIJA, ŠĶIŅĶIS, PĒTERIS. Kultūrvēsturiskā ainava Latvijā. Semināra rezolūcija. Rīga 2016.
3. Digitālie augstuma modeļi. Pieejams: <https://www.lgia.gov.lv/lv/digitalie-augstuma-modeļi>
4. FOWLER, P. J. World Heritage Cultural Landscapes, 1992–2002. UNESCO World Heritage Centre 2003. Pieejams: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000133121?1=null&queryId=N-EXPLORE-bef483b1-13be-44a2-8eb6-c9e256e8e225>
5. GI Training Handbook. Pieejams: https://www.kvk.lt/wp-content/uploads/2020/11/GI_training_handbook_LV_ENG_GISEDU.pdf
6. Grobiņas novada pašvaldība. Dabas resursu un to procesu, alternatīvo/atjaunojamo energoresursu un ainavas attīstības struktūrplāna izstrāde. Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/file/VARAM_Dabas_resursu_energores_un_a_inavas_att_Grozina_Iidala.pdf
7. JĒRUMS, NORMUNDS. Tērvetes pilskalns. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/113491>
8. Kamradžu pilskalns. Pieejams: <https://tezaurs.lv/mwe:137937>
9. Konvencija par pasaules kultūras un dabas mantojuma aizsardzību. Pieņemts 16.11.1972. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/766>
10. ĶĒNIŅŠ, INDULIS. Vēlais dzelzs laikmets tagadējās Latvijas teritorijā. Pieejams: <https://www.historia.lv/raksts/kenins-i-velais-dzelzs-laikmets-tagadejas-latvijas-teritorija-67lpp-pirmpublicejums>

11. Latvijas kultūrainava pagātnē un mūsdienu skatījumā. In: Zinātnes Vēstnesis, 2010.
Pieejams:
https://archive.lza.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=905&Itemid=47
12. MELLUMA, AIJA. Latvijas ainavās ieejot. Pieejams:
<https://www.vestnesis.lv/ta/id/243203>
13. Mežu dabas parkā Tērvetē: ledāju kušanas ūdeņi kā mākslinieki veidojuši tās seju.
Pieejams: <https://www.la.lv/mezu-dabas-parka-tervete-ledaju-kusanas-udeni-ka-makslinieki-veidojusi-tas-seju>
14. MISĀNS, ILGVARS. Latvijas teritorija pēc Krusta kariem, vēlie viduslaiki. Pieejams:
<https://enciklopedija.lv/skirklis/5027-Latvijas-teritorija-pēc-Krusta-kariem,-vēlie-viduslaiki>
15. ILGVARS MISĀNS. Viduslaiki. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/108667-viduslaiki>
16. NEWMAN, CONOR. Notes on landscape archaeology. Technical report. 2017. Pieejams:
https://www.researchgate.net/publication/321732446_Notes_on_Landscape_Archaeology
17. Oss. Pieejams: <https://lv.wikipedia.org/wiki/Oss>
18. PARSCERO-OUBINA, CESAR, CRIADO-BOADO, FELIPE, BARREIRO, DAVID.
Landscape Archaeology. Pieejams:
https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007%2F978-1-4419-0465-2_264
19. SPRŪDE, VIESTURS. Ko stāsta Latvijas kultūrainava? Pieejams: <https://www.la.lv/ko-stasta-latvijas-kulturainava%E2%80%A9>
20. SPRŪDE, VIESTURS. Tērvetes senkapu mīkla – desmitgades lielākais atklājums Latvijas arheoloģijā. Pieejams: <https://www.la.lv/tervetes-senkapu-mikla>
21. STIVRIŅŠ, NORMUNDS. Paleogeogrāfija. In: Nacionālā enciklopēdija. Atjaunots: 30.04.2019. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/3278>
22. VASKS, ANDREJS. Bronzas laikmets Latvijas teritorijā. Pieejams:
<https://enciklopedija.lv/skirklis/4626-bronzas-laikmets-Latvijas-teritorij%C4%81>
23. GUNTIS ZEMĪTIS. Dzelzs laikmets Latvijas teritorijā. Pieejams:
<https://enciklopedija.lv/skirklis/4946-dzelzs-laikmets-Latvijas-teritorij%C4%81>

PIELIKUMI

1. pielikums

4.1. tabula. Senvietu uzskaitē Tērvetes reģionā (Autors: Ildze Mīlgrāve, 2022)

Nr.	Nosaukums	Tips	Vietas novietnes raksturojums	Datējums/Kultūrslāņa raksturs	Vietvārdi/folkloras tradīcijas un ziņas no rakstītajiem avotiem	Arheoloģiskā izpēte	Pārskati, kolekcijas, pieminekļu lietas	Piezīmes
1	Tērvetes pilskalns	Pilskalns	Tērvetes upītes labais krasts, uz 17-19 m augsta zemesraga, kas A pusē pārrakts ar grāvi, zemes uzmetot 7-8 m augstā valnī. Pilskalna plakums trīsstūveida, tā kopējā platība apt. 1000 m ² .	1 g.t.p.m.e. - 13.gs. beigas ; apdzīvotības slāņi: 1. slānis - 13. gs. vidus - 13. gs. beigas; 2. slānis - 13. gs. pirmā puse - 13. gs. vidus; 3. slānis - 10.-13. gs. sākums. Pilskalns tiek ievērojami paplašināts. Saglabājušās vairākas celtnu paliekas, kas liecina par pilskalna funkcijām. 4. slānis - 5.-9. gs., papildus nocietināšanas darbi; 5. slānis - attiecināms uz m.ē. sākumu, līdz 4. gs.; 6. slānis - 1. g.t.pr. Kr. otrā puse - m.ē. sākums.	Tērvetes pilskalns tiek dēvēts arī par "Cukurkalnu". Šādu nosaukumu pilskalns ieguvis 19. gs. beigās vai 20. gs. sākumā - vietējiem iedzīvotājiem pilskalna valnis pēc formas asociējies ar cukurgalvu.	E. Krīgers 1865, A. Bīlenšteins 1866, 1892 (kopā ar R. Hausmanu), E. Brīvkalne 1951-1959; Ē. Mugurēvičs 1958; F. Zagorskis 1960.	E. Brīvkalne, VIAA:128; E. Brīvkalne, VIAA:47; E.Brīvkalne, VIAA: 10; E.Brīvkalne, VIAA: 22; E.Brīvkalne, VIAA: 32; E.Brīvkalne, VIAA: 46; E.Brīvkalne, VIAA: 59; E.Brīvkalne, VIAA: 127; NKMP PDC: Tērvetes pilskalna (Cukurkalna) pieminekļa lieta	
2	Tērvetes pilskalna priekšpils	Apmetne	Tērvetes pilskalna A pusē, 50 m no pilskalna izrakts grāvis, kas norobežojis apmetni no pārējā kalna.	Vēlais dzelzs laikmets (11.-13. gs.)	No rakstītajiem avotiem zināms, ka 1280. gadā priekšpili nodedzināja paši zemgaļi, aizargājot pili pret Livonijas ordeņa karaspēku, un pēctam vairāk vairs neatjaunināja.	E. Brīvkalne 1951; E. Brīvkalne 1958	E. Brīvkalne, VIAA:10; E. Brīvkalne, VIAA:47	Priekšpili atradusās dzīvojamās un saimniecības ēkas.

3	Zviedru kalns (Svētkalns)	Kulta vieta ?	Tērvetes upes labajā krastā, 200 m uz ZR no Tērvetes pilskalna. Sastāv it kā no diviem kalniem, starp kuriem dziļa grava, pār kuru ved t.s. "senču tilts"	Dzelzs laikmets ?	Tiek uzskatīts, ka Svētkalns zemgaļiem ir kalpojies kā kulta vieta, no kā tas ieguvis savu nosaukumu (saukts arī par Baznīcas kalnu, Veco pilskalnu).	A. Bīlenšteins 1865; E. Brīvkalne 1951; A. Stubovs 1959, M. Atgāzis 1975	E. Brīvkalne, VIAA: 10 M. Atgāzis, VIAA: 321	Otrs nosaukums - Zviedru kalns - radies saistībā ar Ziemeļu karu 18.gs.
4	Heilingberga	Viduslaiku pils	Tērvetes upes labajā krastā, 200 m uz ZR no Tērvetes pilskalna, Zviedru kalnā (Svētkalnā)	1286./ 1286. g. - 1290. g.	Atskaņu hronika vēsta, ka 1285./1286.gada ziemā krustneši, Svētkalnu labi nocietinot ar grāvjiem un valņiem, uzcēla koka pili, no kuras postīja zemgaļu teritorijas.	A. Bīlenšteins 1865; E. Brīvkalne, A. Stubovs 1960	E. Brīvkalne, VIAA: 10 M. Atgāzis, VIAA: 322	
5	Livonijas ordeņa pils I	Viduslaiku pils	Tērvetes upītes labais krasts, Tērvetes pilskalna vietā	1271.-1279. g.	Atskaņu hronika vēsta, ka ordeņpils šeit atradusies no 1271. līdz 1279. gadam. Pēc hronikas ziņām, pili dzīvojuši 15 ordeņbrāļi, vismaz viena ordeņmāsa. Augšējais pils apdzīvotības slānis attiecas uz 13. gs. otro pusi - krustnešu pastāvīgu dzīvi šai laikā apstiprina Rietumeiropai raksturīgo ieroču atradumi un no ķieģeļiem būvētās krāsns.	E. Brīvkalne 1951; E. Brīvkalne, Ē. Mugurēvičs 1958	E. Brīvkalne, VIAA: 10; E. Brīvkalne, VIAA: 47 Ē. Mugurēvičs, VIAA:32	Šeit minētā pils celšana būtu jāsarot kā ieņemto zemgaļu noecitinājumu uzlabošana, nostiprināšana un piemērošana ordeņa garnizona vajadzībām. Pēc Atskaņu hronikas ziņām, 1279. gadā zemgaļi Nameja vadībā pili atkarājuši.
6	Livonijas ordeņa pils II	Viduslaiku pils	Tērvetes pilskalna otrās priespils vietā	1339-1345. g.	Pēc Vartberges hermaņa hronikas ziņām, 1339. g. sākumā mestra Eberharda no Monheimas laikā ordenis atkal uzcēlis Tērvetē pili un te atradies ordeņa konvents. Lietuvieši 1345. gadā pili iznīcinājuši.			

7	Klosterkalna (Ķīkerkalna) pilskalns	Pilskalns	Tērvetes upes kreisais krasts, 200 m uz D no pretējā krastā esošā Tērvetes pilskalna	Bronzas laikmets un agrā dzelzs laikmets. Plakuma aizsardzībai kalpoja divas guļkoku sienas, kuras balstīja 1-2 m attālumā zemē ierakti stabi. Vienas aizsargsienas vieta atklājās plakuma malā, bet otra nogāzē 4-4,5 m attālumā no pirmās.		M. Atgāzis 1975,1976	M. Atgāzis, VIAA: 321	Pilskalns radies vēlajā bronzas laikmetā, bet pamests senākajā dzelzs laikmetā 1. g.t. pr. Kr. beigās. Pēc M. Atgāža domām, Klosterkalna pamešana varētu būt saistīta ar blakus esošā Tērvetes pilskalna izvirzīšanos.
8	Līgu senkapi	Senkapi	ap 200 m DR Līgu mājām, kuras atrodas Kroņauces – Tērvetes ceļa labajā pusē	Agrais dzelzs laikmets - vēlais dzelzs laikmets	Jau pirms kara esot "nākuši kauli ārā". Arot atrasts seškantīgs stikla stienītis, arī "bronzas bleķi".	M. Atgāzis 1977 (apzināšana); J. Siatkovskis 1982, 1983	M. Atgāzis, VIAA: 374; NKMP PDC: Līgu senkapu un kultakmens pieminekļa lieta	
9	Līgu kultakmens	Kulta vieta	Kalniņa malā pie Līgu mājām	Agrais dzelzs laikmets - vēlais dzelzs laikmets	Pie akmens kādreiz atraktas ugunsgrūdu paliekas. Ar akmeni saistījušies arī dažādi nostāti, tomēr mūsdienās tie jau aizmirsti.	M. Atgāzis 1977 (apzināšana); J. Siatkovskis 1982, 1984	M. Atgāzis, VIAA: 374; NKMP PDC: Līgu senkapu un kultakmens pieminekļa lieta	Akmens virsma lēzeni muldveidīga. Pēc raksturīgā dabuma Līgu dobumakmens uzlūkojams par senu kultakmeni. Par to netieši liecina arī tuvumā esošie akmenskrāvuma un līdzenie senkapi
10	Tērvetes pilskalna Z pakāje	Apmetne	Tērvetes sanatorijas teritorija un otrpus Dobeles šosejai	Vēlais dzelzs laikmets (12.-13. gs.)		E. Brīvkalne 1952, 1953; E. Brīvkalne, Ē. Mugarēvičs 1958	E. Brīvkalne, VIAA:14; E. Brīvkalne, VIAA: 13 E. Brīvkalne, Ē. Mugarēvičs, VIAA:47; Ē. Mugarēvičs, VIAA:32	

11	Ķesteru senkapi	Senkapi	Kādreizējās Tērvetes skolas teritorijā, ap 300 m no skolas.	?		M. Atgāzis, ? gads	NKMP PDC: Tērvetes pagasta vispārējā materiāla lieta	Atrasti kauli Tērvetes upes krastā aiz Ķesteru mājām, taču senkapi precīzi nav lokalizējami dabā
12	Upurakmens	Kulta vieta	Stāvā Tērvetes upes kreisā krasta nogāzē, uz DA no Tērvetes skolas, skolas parka malā.	?	Pie akmens kādreiz audzis liels ozols.	J. Siatkovskis 1984,1985 (apzināšana)	NKMP PDC: Upurakmens pieminekļa lieta	Akmens virsma mākslīgi nogludināta, noslīpēta. Akmens virspusē iekaltas pāris seklas svītras.
13	Tērvetes upurbedres	Kulta vieta?	Tērvetes pilskalnā	?		E. Brīvkalne 1951	E. Brīvkalne, VIAA:10	Tērvets pilskalna arheoloģiskajos pētījumos atklātas pavarda bedres, kuras bija līdzīgas Talsu pilskalnā atklātajām upurbedrēm. E. Brīvkalne pieļāva, ka arī Tērvetes apmetnes pavardu bedrēm varētu būt bijusi kultiska nozīme
14	Tērvetes sanatorijas dārza viduslaiku kapsēta	Kapsēta	Līdzenā laukā ap 400 m uz A no Tērvetes pilskalna	15.-17.gs.		E. Brīvkalne 1953, M. Atgāzis 1975, G. Zemītis 1982	NKMP PDC: Tērvetes sanatorijas dārza viduslaiku kapsētas pieminekļu lieta; E. Brīvkalne, VIAA : 15; M. Atgāzis, VIAA: 321; G. Zemītis, VIAA: 485.	Apbedot mirušos ievērotas baznīcas tradīcijas, tādēļ senvieta jāuzskata par viduslaiku arheoloģijas pieminekli - kapsētu - t.i., baznīcai piederīgu, iesvētītu un iežogotu kapulauku.

15	Pļavnieku senkapi	Senkapi	Apmēram 300 - 400 m uz DDA no Pļavniekiem, paliela uzkalna augstākajā daļā, ap 2,5 km no Tērvetes pilskalna.	Vēlais dzelzs laikmets		M. Atgāzis 1977 (apzināšana); J. Siatkovskis 1983 (apzināšana)	M. Atgāzis, VIAA: 1081; M. Atgāzis: 374; NKMP PDC: Pļavnieku apmetnes un senkapu pieminekļa lieta	
16	Pļavnieku apmetne	Apmetne	Pļavnieku māju pagalmā un sakņu dārzā.	Vēlais dzelzs laikmets. Konstats 40-50 cm biezs kultūrslānis apmēram 1 ha platībā - ar apdegušu sadrupušu laukakmeņu piejaukumu, novērota melna, ogļaina zeme, kas saturējusi pārogļojušos graudus un trauku lauskas.		M. Atgāzis 1977 (apzināšana)	M. Atgāzis, VIAA: 1081; M. Atgāzis: 374; NKMP PDC: Pļavnieku apmetnes un senkapu pieminekļa lieta	Kultūrslānī starp akmeņiem daudz māla lausku, kādas sastopamas Tērvetes pilskalna 10.-13. gs. slāņos. Spriežot pēc apkārtnes reljefa un atradumu rakstura, apmetne varētu būt vēlā dzelzs laikmeta ciema vieta.
17	Tērvetes sila senkapi	Senkapi	Jelgava – Tērvete – Žagare labajā pusē. Tuvākās mājas "Viesturi" atrodas ap 500 m uz Z- ZA no senvietas.	Vēlais dzelzs laikmets un viduslaiku sākums(11.-13. gs).		N. Jērums 2020	NKMP PDC: Tērvetes sila senkapu pieminekļa lieta	Apbedīti ugunskaķos, kas nav zemgaļiem raksturīgi. Starp atradumiem ir rotas, kas drīzāk raksturīgas Baltijas somiem - lībiešiem, vendiem.
18	Stūru senkapi	Senkapi	Tērvetes - Vilces ceļa kreisajā pusē, ap 100 m no Stūru mājām, blakus dīķim, uzkalniņā	5.-9. gs., vēlā dzelzs laikmeta sākums		V. Ģinters 1931./1932. g. ; 1940. g. ; M. Atgāzis 1976 (apzināšana)	NKMP PDC: Stūru senkapu pieminekļa lieta	Vērojama pāreja no uzkalniņu uz līdzenajiem kapulaukiem. Mirušos vairs negulda uz zemes virsmas kā iepriekš, bet gan zemē ieraktās kapa bedrēs agrāko uzkalniņu iežogiem līdzīgos akmeņu sakrāvumos.

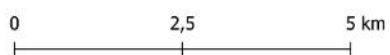
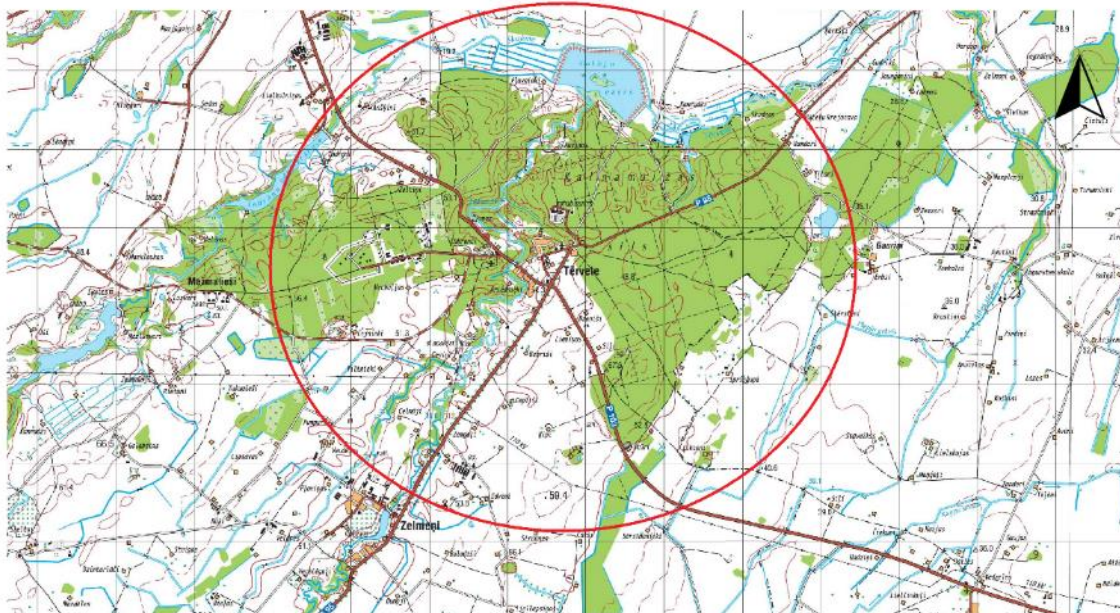
19	Gaviļu kalns	Kulta vieta	Uzkalniņā pie Gaviļu mājām	?	Senos laikos tur, kur tagad Gaviļu mājas, kalnā bijusi upuru vieta - svētozolu birzs. Tur ziedojuši senie zemgaļi Pērkonam asinsupurus, pirms devušies sirojamos. Kādreiz nikni uzbrukuši leiši. Vairākās kaujās zemgaļi cietuši zaudējumus. Reiz leišu sirotāju bari ielauzušies Tērvetē un nonākuši pie Gaviļu kalna. Svētbirzs priekšā sapulcējies kareivju pulciņš, kas sīvā un ļoti varonīgā cīņā - viens zemgalis pret desmit leišiem - uzvarējuši un iznīcinājuši iebrucējus. Cīņa bija ļoti nikna, jo uz spēles bijušas senču svētnīcas un upuru ozoli. Tad no svētnīcas iznācis vaidelotis, pacēlis rokas un svētījis uzvarētājus, tā sacīdams: "Gavilējiet, gavilējiet, naidnieki uzvarēti, zeme brīva!" Un tā radies arī Gaviļu nosaukums	R. Ritums 1995 (apzināšana)	NKMP PDC: Tērvetes pagasta vispārējā materiāla lieta	
20	Kakti	Nostāstu vieta - karātavu kalns	Ap 100 m no Saulgožu mājām, 200 m uz Z no Krastiņu mājām, pie Tērvetes - Žagares ceļa, Tērvetes upes tuvumā	?	Uzkalniņš, kurā itkā kādreiz kārti cilvēki	M. Atgāzis 1975 (apzināšana)	NKMP PDC: Tērvetes pagasta vispārējā materiāla lieta; M. Atgāzis, VIAA: 1081	

21	Klauku senkapi	Senkapi	Ap 600 m no Klauku mājām, uz Kronauces pusi, ceļa kreisajā pusē, uzkalniņā. Kalns vairāk izceļas no upes puses, tas ir ap 100 x 100 m liels.	17. gs., 11-12. gs.	Uzkalniņš, kurā itkā kādreiz kārti cilvēki	J. Siatkovskis 1986,1984 (apzināšana)	NKMP PDC: Dobeles rajons, Tērvetes pagasts.	Kapulauks daļēji izpostīts, jo tā rajonā izvietota grants karjera, kā arī kara laikā raktas tranšejas. Atrasto priekšmetu vidū - 2 saktas (17. gs. vidus), aprobe - 11.-12. gs., monētas 17. gs. vidus.
22	Lejnieki - Kalmaņi	Senkapi	Tērvetes - Penkules ceļa labajā pusē, ap 2,5 km no Tērvetes pilskalna.	Vidējais dzelzs laikmets		Ginters V 1931, Atgāzis M (apzināšana)	NKMP PDC: Lejnieku senkapu pieminekļa lieta	Senkapi pilnībā izpostīti, ierīkojot grantsbedres.
23	Kalnamuiža	Depozīts	Kalnamuižas tīrumā, Tērvetes upes piekrastē, ap 1 km no Tērvetes pilskalna.	Vidējais dzelzs laikmets (5.-6. gs.)		R. Hausmanis, A. Bīlenšteins 1892	NKMP PDC: Tērvetes pagasta vispārējā materiāla lieta.	Dzelzs ieroču depozīts
24	Tērvetes pilskalna depozīts	Depozīts	Tērvetes pilskalnā	Vēlais dzelzs laikmets (Ap 1200. gadu)		E. Brīvkalne 1957	E. Brīvkalne, VIAA:46	B izrakumu laukuma 3. sāni atklāti 3 ādas jostu rituļi.
25	Anšķiņi I	Senkapi	Ap 200 m A Tērvetes - Dobeles ceļam, 150 m D no Anšķiņu māju šķūņa, kas atrodas Anšķiņu ceļa kreisajā pusē.	Vidējais dzelzs laikmets un vēlais dzelzs laikmets (6. - 11./12. gs.). Anšķiņos pastāvējuši lēzeni uzkalniņi ar piebūvēm. Kā iežoga akmeņi, tā arī apbedījumi atrodas virs 10-20 cm bieza smilšu uzbēruma, kas pārsedz seno augsnes kārtu.		M. Atgāzis 1977 (apzināšana, pārbaudes izrakumi); J. Siatkovskis 1985 (apzināšana)	M. Atgāzis, VIAA: 374. NKMP PDC: Anšķiņu pieminekļa lieta	Apbedījumu dziļums ap 50 cm. Kapu bedres noteikti neiezīmējas, orientācija ar galvu R vai arī pretēji. Apbedījumi ierobežoti ar laukakmeņu iežogiem. Secināms, ka konstrukcijas ir līdzīgas tām, kas ir Tērvetes Stūros, Ķuru senkapos, Dobeles Ošos. Jāpieņem , ka Anšķiņos pastāvējuši lēzeni uzkalniņi ar piebūvēm.

26	Anšķiņi II	Senkapi	Kroņauces - Tērvetes ceļa kreisajā pusē, ap 200 m no ceļa	13.-16. gs.		M. Atgāzis 1977 (apzināšana)	M. Atgāzis, VIAA: 374. NKMP PDC: Anšķiņu pieminekļa lieta	
27	Akmens ar iecirstu gropi	Kulta vieta ?	blakus "Lutausis un Sprīdītis" skulptūrām, blakus Svētikalnam.	?		J. Urtāns 1984 (apzināšana)	NKMP PDC: Tērvetes pagasta vispārējā materiāla lieta.	Pāri par akmeni, kura caurmērs ap 1,5 m, iecirsts 2-3 cm dziļa un tik pat plata grope.
28	Baņi	Apmetne (?)	Pie Baņiem, Tērvetes upes kreisā krastā, uz D.	?		M. Atgāzis 1977 (apzināšana)	M. Atgāzis, VIAA: 1081; M. Atgāzis: 374.	
29	Īkšķīši	Apmetne		Vēlais dzelzs laikmets (10./11.-13. gs.). Kultūrlānis sasniedz vienu metru.	-	F. Zagorskis 1960	VI AA 23,24:122	
30	Jēriņkalns/Maz svēdri	Senkapi	Kroņauces - Auces ceļa labajā pusē, p 400 m ZA no Mazsvēdru mājām	? Nav datējams		M. Atgāzis 1970 (apzināšana)	NKMP PDC: Maszvēderu pieminekļa lieta; M. Atgāzis, VIAA:1081	Senkapi pilnībā izpostīti, meloriācijas darbu gaitā.Senkapu teritorijā ap 1935. gadu, arot, atrasti ieroči, bronzas sprālaproces, kaklariņķi, saktas ar zvērgalvu galiem u.c. priekšmeti, kas vēlāk nozaudēti.
31	Sprīdīšu parks	Apmetne	Tērvetes sprīdīšu parkā, 20 m uz R no Tērvetes pilskalna, Putna kalna teritorijā	2.-7. gs. , arī savrupatradumi no vēlā dzelzs laikmeta.		E. Brīvkalne 1951, 1952,	E. Brīvkalne, VIAA:13; E. Brīvkalne , VIAA: 10	Apmetne varētu liecināt par to, ka pēc tās pamešanas, pārvietojas uz priekšpiļu būvniecību.
32	Krīvu kalns	Ostas vieta	Pie mākslīgās ūdenskrātuves izbūves, pie Pļavnieku mājām.	? Skujenes un Tērvetes upju sateka vairs nav konstatējama	Nostāsti par senu ostas vietu Skujenes un Tērvetes satekā	J. Siatkovskis 1984 (apzināšana)	NKMP PDC: Tērvetes pagasta vispārējā materiāla lieta; NKMP PDC: Pļaviņu senkapu un apmetnes pieminekļa lieta	

33	Gauriņu apmetne	Apmetne	Apgunstes - Jelgavas ceļa kreisajā pusē, ap 70 m uz DA no Gauriņu mājām	Vēlais dzelzs laikmets		M. Atgāzis 1977 (apzināšana) J. Siatkovskis 1985 (apzināšana)	NKMP PDC: Gauriņu apmetnes pieminekļa lieta; M. Atgāzis, VIAA: 1081; M. Atgāzis, VIAA: 374	
34	Gauriņu kapsēta	Senkapi	?	?	Blakus Gauriņu apmetnei atrodas Gauriņu kapsēta, kur apglabāti mēri mirušie, taču nostāstos saistīta arī ar agrākiem laikiem.	J. Siatkovskis 1985 (apzināšana)	NKMP PDC: Gauriņu apmetnes pieminekļa lieta;	Nav izslēgta iespēja, ka līdzās apmetnei pastāvējis arī vēlā dzelzs laikmeta kapulauks, kas izmantots vēlāk.
35	Liellapsiņas	Nostāstu vieta - senkapi?	Uzkalniņš starp Mazlapsiņu un Noru mājām. Uzkalniņš nmeliorēts, uz apkārtējā fona vāji izceļas, neliels, 50 x 50 m diametrā.	?	Uzkalniņā itkā bijuši veci kapi un Jāņu naktī tajā spokojoties	J. Siatkovskis 1965 (apzināšana)	NKMP PDC: Tērvetes pagasta vispārējā materiāla lieta.	
36	Bendes purvs	Nostāstu vieta - senkapi?	?	?	Par senvietu stāstīja Eltiņš Zāmelis, kurš, braucot garām purvam, redzējis sievieti baltā tērpā. Agrāk šeit mocīti un kārti cilvēki. Saukts arī par Soda purvu.	K. Jurjans 1925 (apzināšana); Ē. Mugerēvičs 1959 (apzināšana)	NKMP PDC: DTērvetes pagasta vispārējā materiāla lieta.	Vācu okupācijas laikā, rokat atrasti skeleti ar dzelzs bruņam un bronza.

2. pielikums

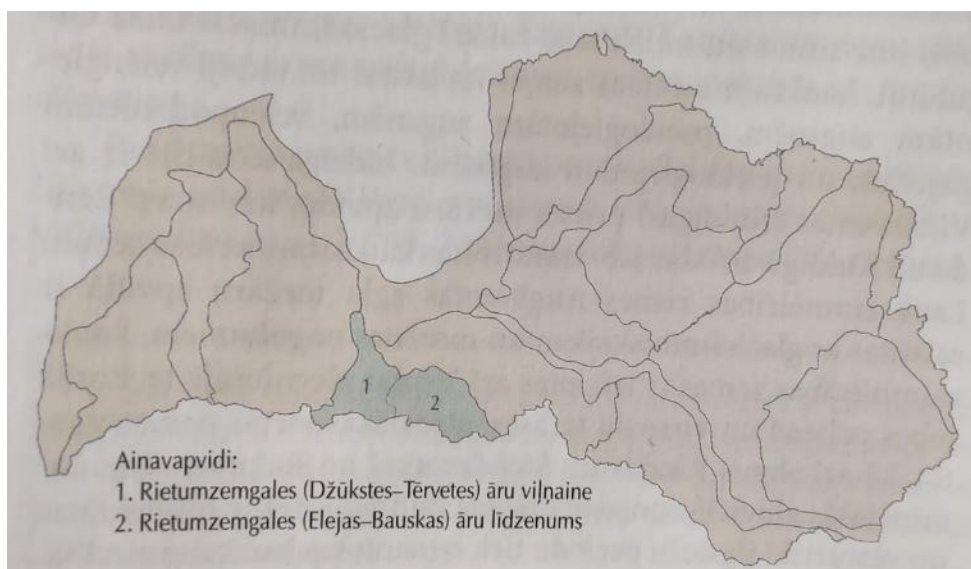

Topokarte 1:50 000

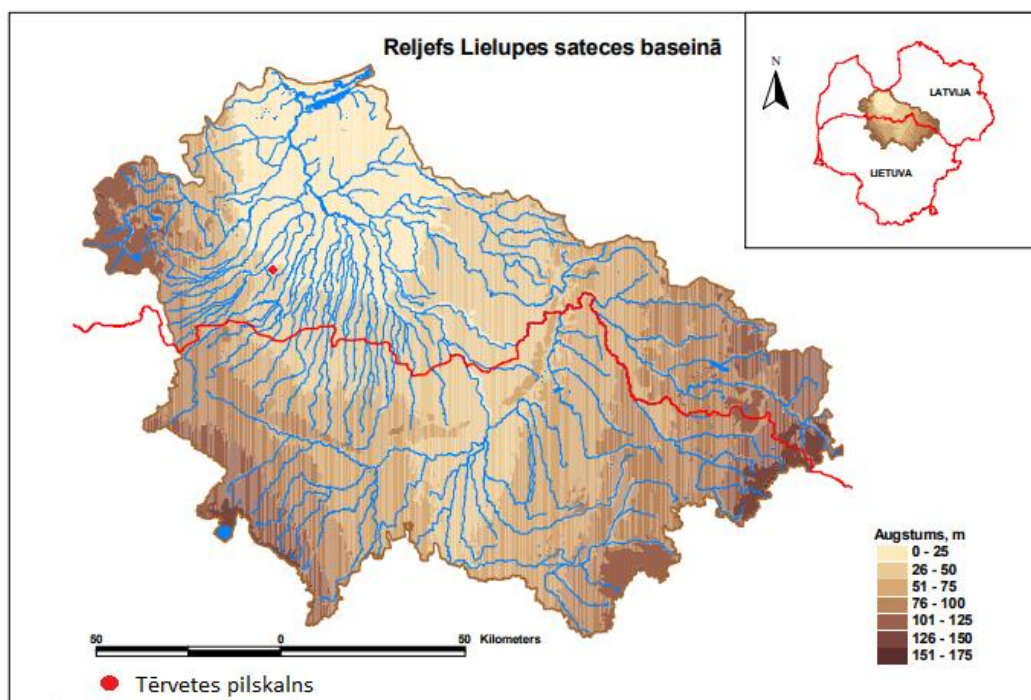
1. att. Tērvetes pilskalna reģions (Karte sagatavota par pamatu ņemot LĢIA topogrāfisko karti M 1:50 000. Izstrādāja: Ildze Mīlgrāve, 2022)

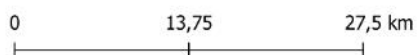
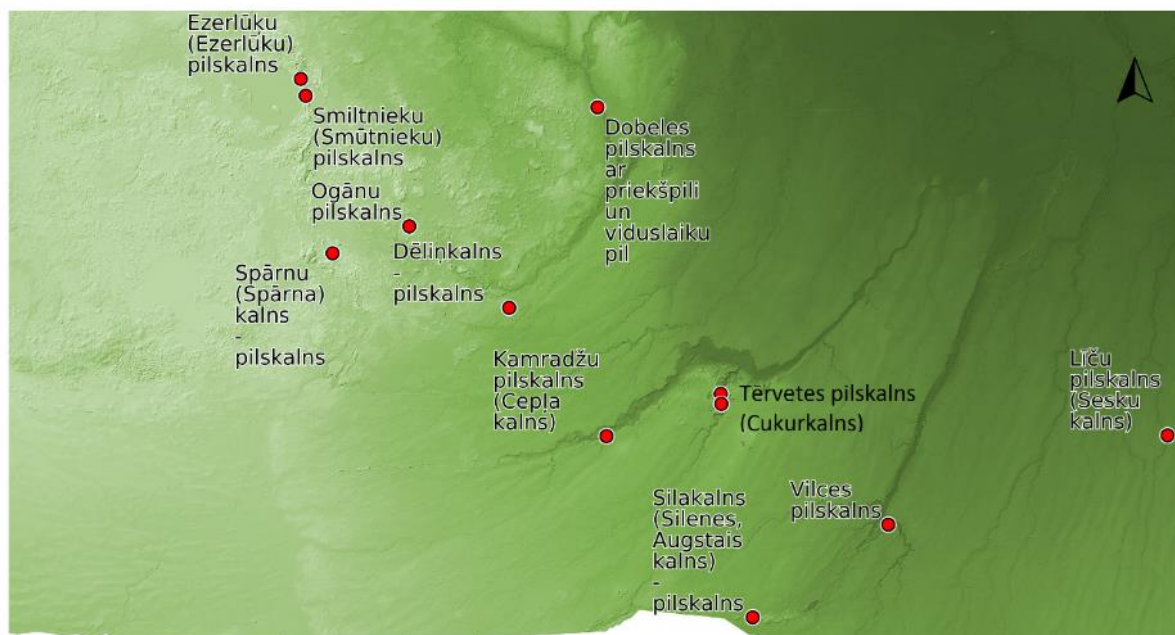
2.1. att. Latvijas iedalījums reģionos pēc Ģ. Ramana (No: OĻĢERTS NIKODEMUS (Red.), MĀRIS KĻAVIŅŠ (Red.), ZAIGA KRIŠJĀNE (Red.), VITĀLIJS ZELČS (Red.). Latvija. Zeme, Daba, Tauta, Valsts. Rīga 2018, 571. lpp.)

2.2. att. Rietumzemgales ainavzeme un tās iedalījums ainavapvidos (No: OĻĢERTS NIKODEMUS (Red.), MĀRIS KĻAVIŅŠ (Red.), ZAIGA KRIŠJĀNE (Red.), VITĀLIJS ZELČS (Red.). Latvija. Zeme, Daba, Tauta, Valsts. Rīga 2018,, 588. lpp.)

2.3. att. Reljefs Lielupes sateces baseinā (No: <https://zrkac.lv/picdown/projekti/hidro/3.2.1.pdf>)

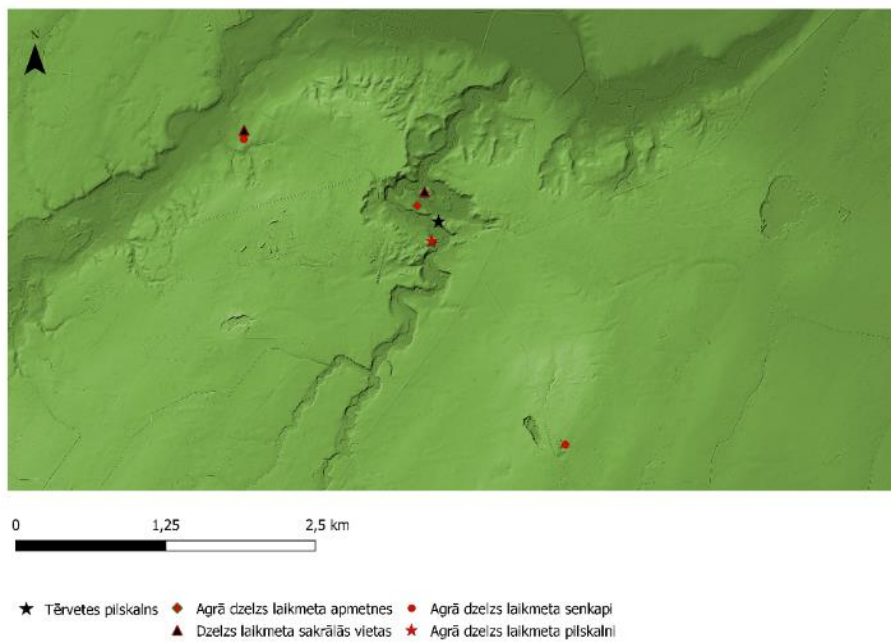
Latvijas pilskalnu datubāze

● Pilskalns

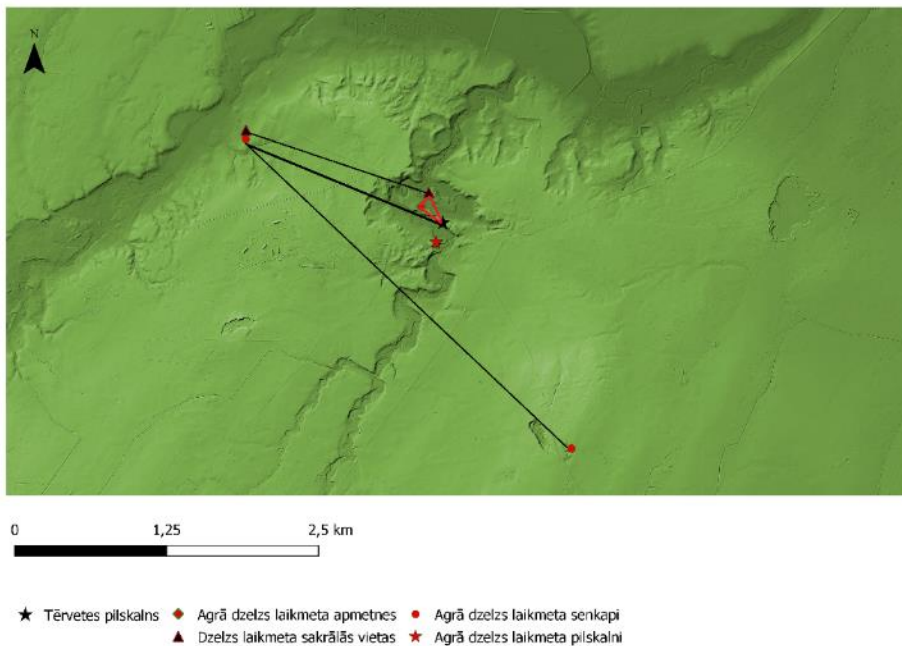
3.1. att. Pilskalnu izvietojums ap Tērvetes reģionu (Karte sagatavota par pamatu ņemot LĢIA LIDAR reljefa modeli . Izstrādāja: Ildze Mīlgrāve, 2022)

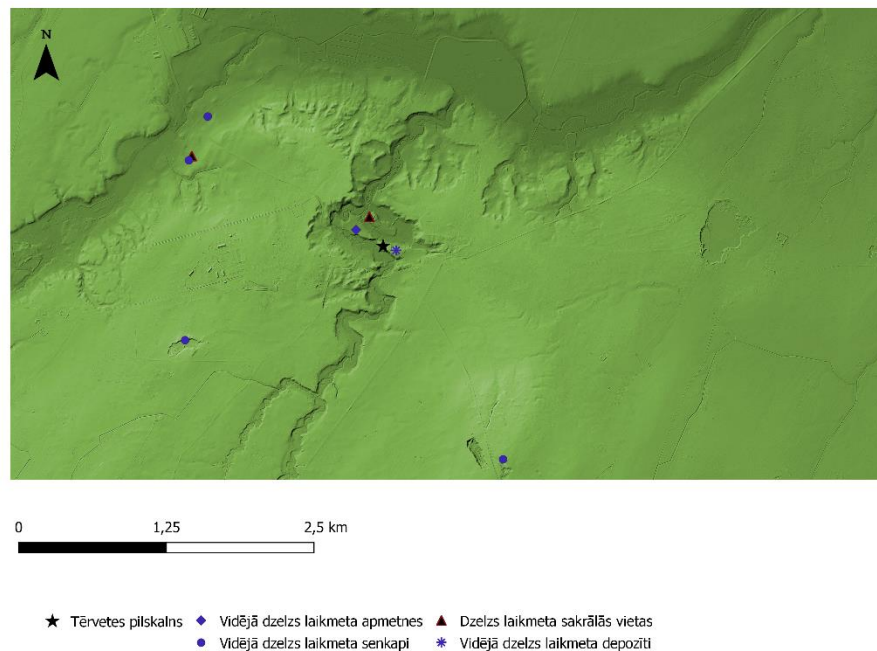
3.2. att. **Livonijas robežpilis 13.-14. gs.** (No: ANDRIS CAUNE. Livonijas robežpilis 13.–16. gadsimtā. In: IEVA OSE (Sast.). Pētījumi un avoti par Livonijas ordeņpilīm. Rīga 2011, 54)

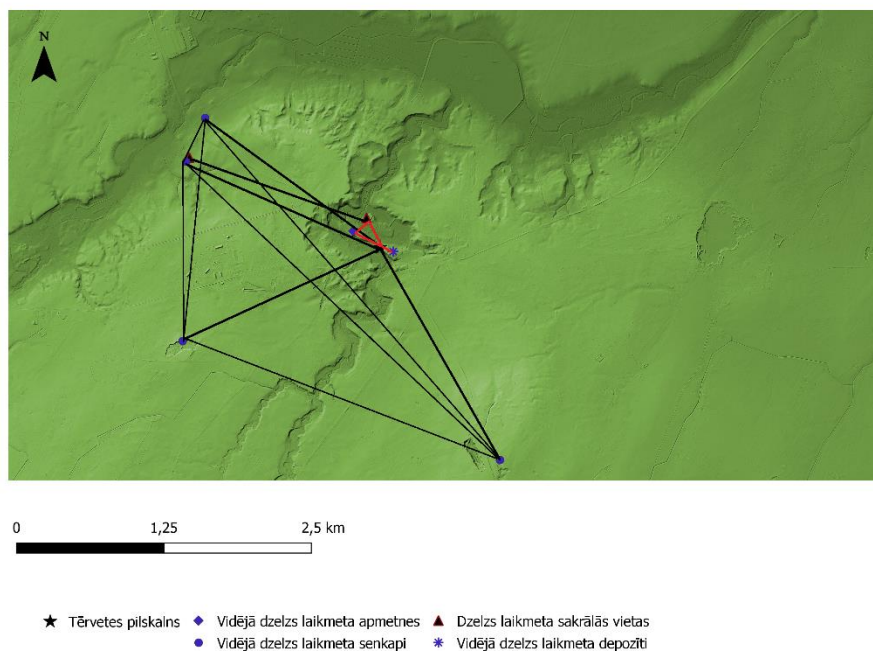
4.1. att. **Agrā dzelzs laikmeta senvietu izvietojums** (Karte sagatavota par pamatu ņemot LĢIA LIDAR reljefa modeli . Izstrādāja: Ildze Mīlgrāve, 2022)

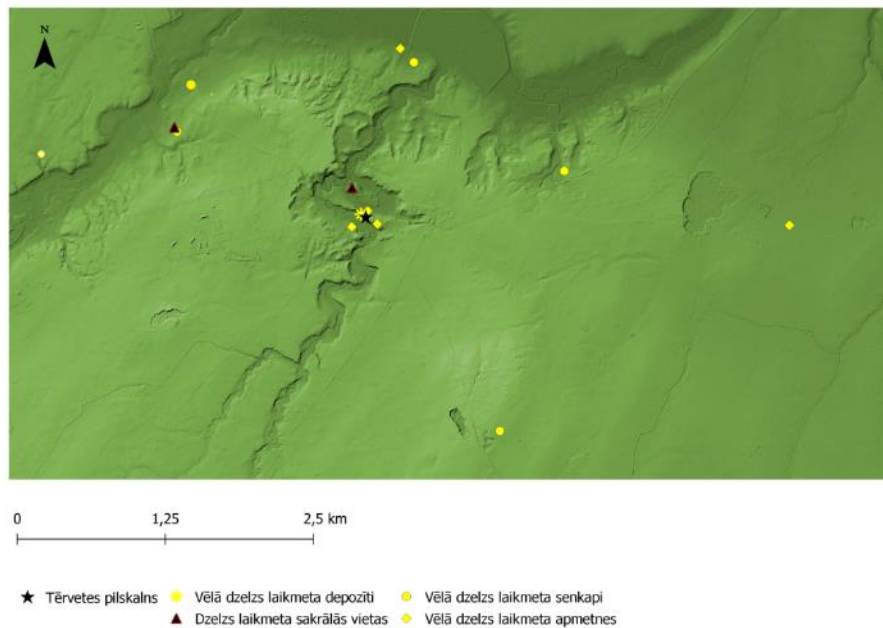
4.2. att. **Agrā dzelzs laikmeta tīkli** (Karte sagatavota par pamatu ņemot LĢIA LIDAR reljefa modeli. Izstrādāja: Ildze Mīlgrāve, 2022)

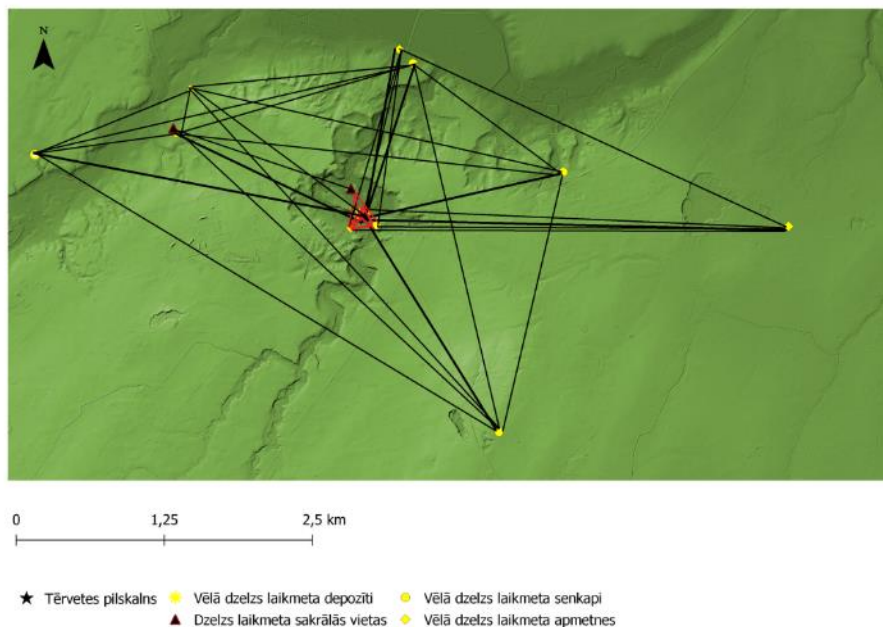
4.3. att. Vidējā dzelzs laikmeta senvietu izvietojums (Karte sagatavota par pamatu ņemot LĢIA LIDAR reljefa modeli . Izstrādāja: Ildze Mīlgrāve, 2022)

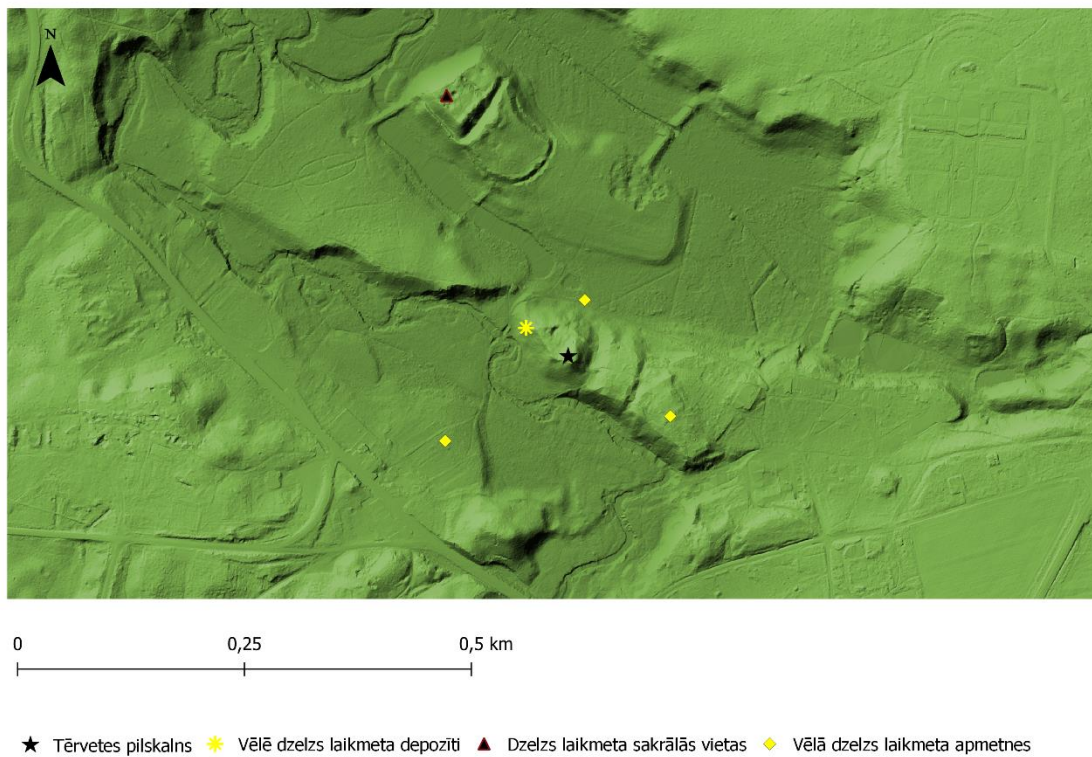
4.4. att. Vidējā dzelzs laikmeta tīkli (Karte sagatavota par pamatu ņemot LĢIA LIDAR reljefa modeli. Izstrādāja: Ildze Mīlgrāve, 2022)

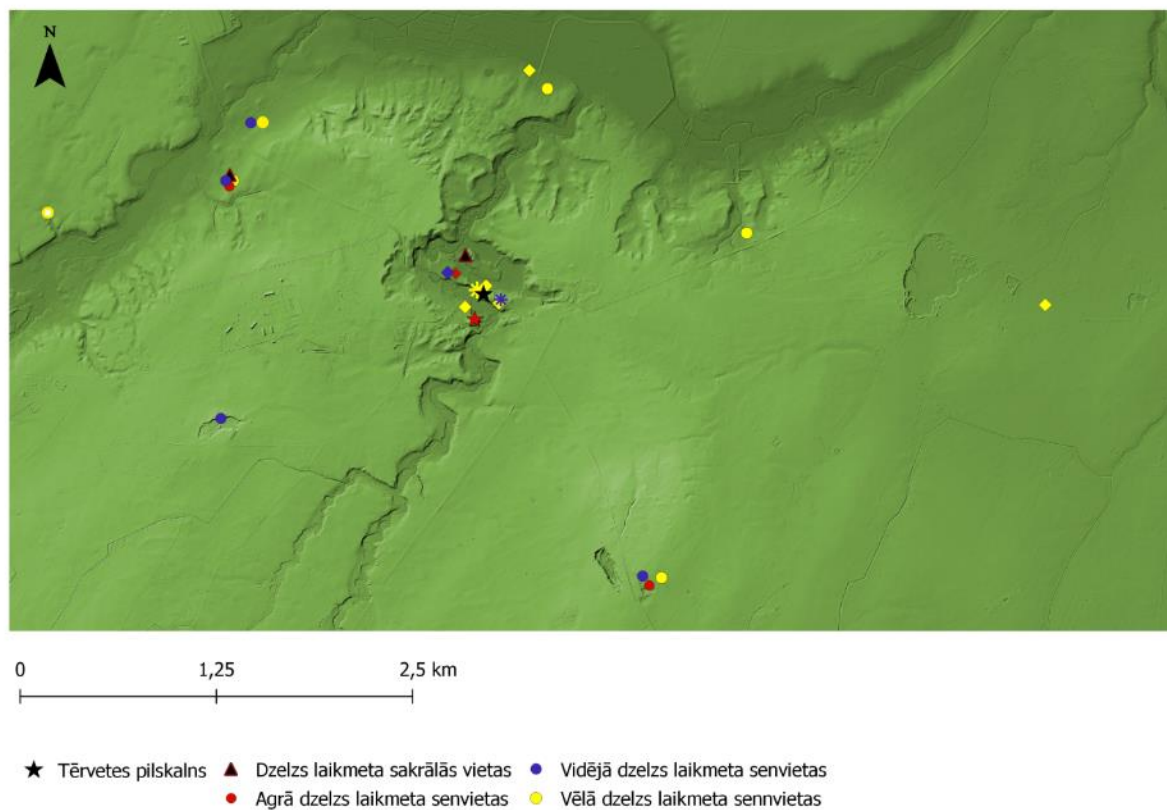
4.5. att. **Vēlā dzelzs laikmeta senvietu izvietojums** (Karte sagatavota par pamatu ņemot LĢIA LIDAR reljefa modeli . Izstrādāja: Ildze Mīlgrāve, 2022)

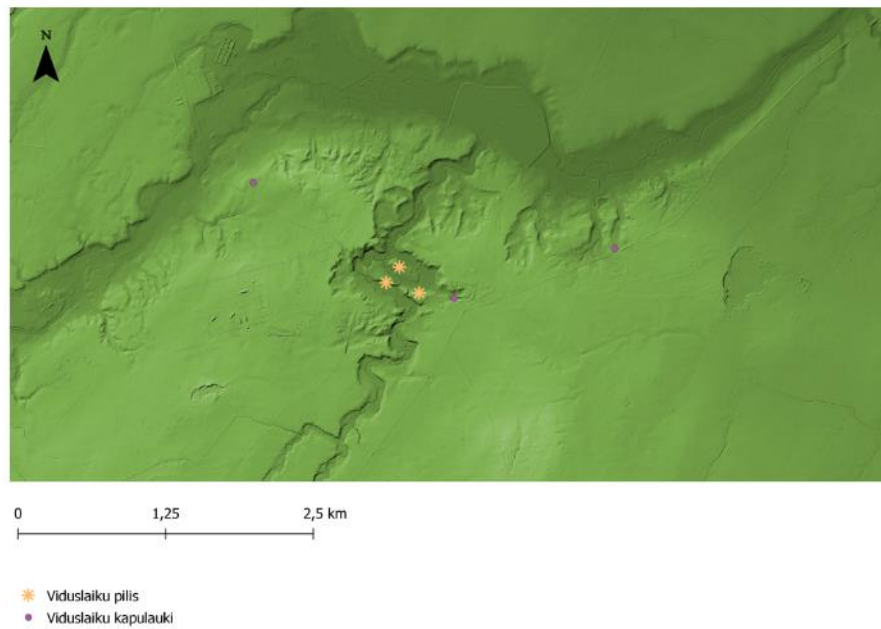
4.6. att. **Vēlā dzelzs laikmeta tīkli** (Karte sagatavota par pamatu ņemot LĢIA LIDAR reljefa modeli. Izstrādāja: Ildze Mīlgrāve, 2022)

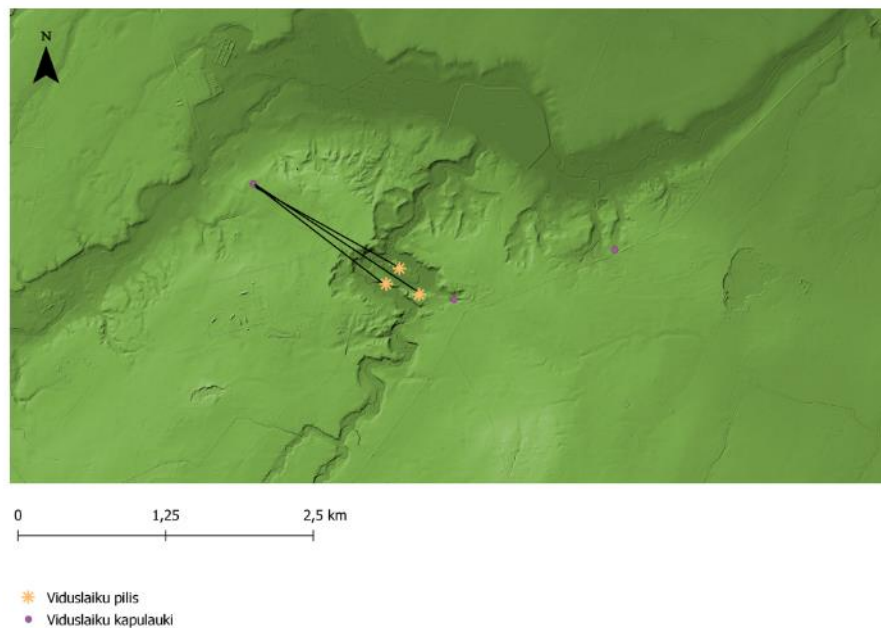
4.7. att. Vēlā dzelzs laikmeta senvietu izvietojums Tērvetes pilskalna semiperifērijā (Karte sagatavota par pamatu ņemot LĢIA LIDAR reljefa modeli. Izstrādāja: Ildze Mīlgrāve, 2022)

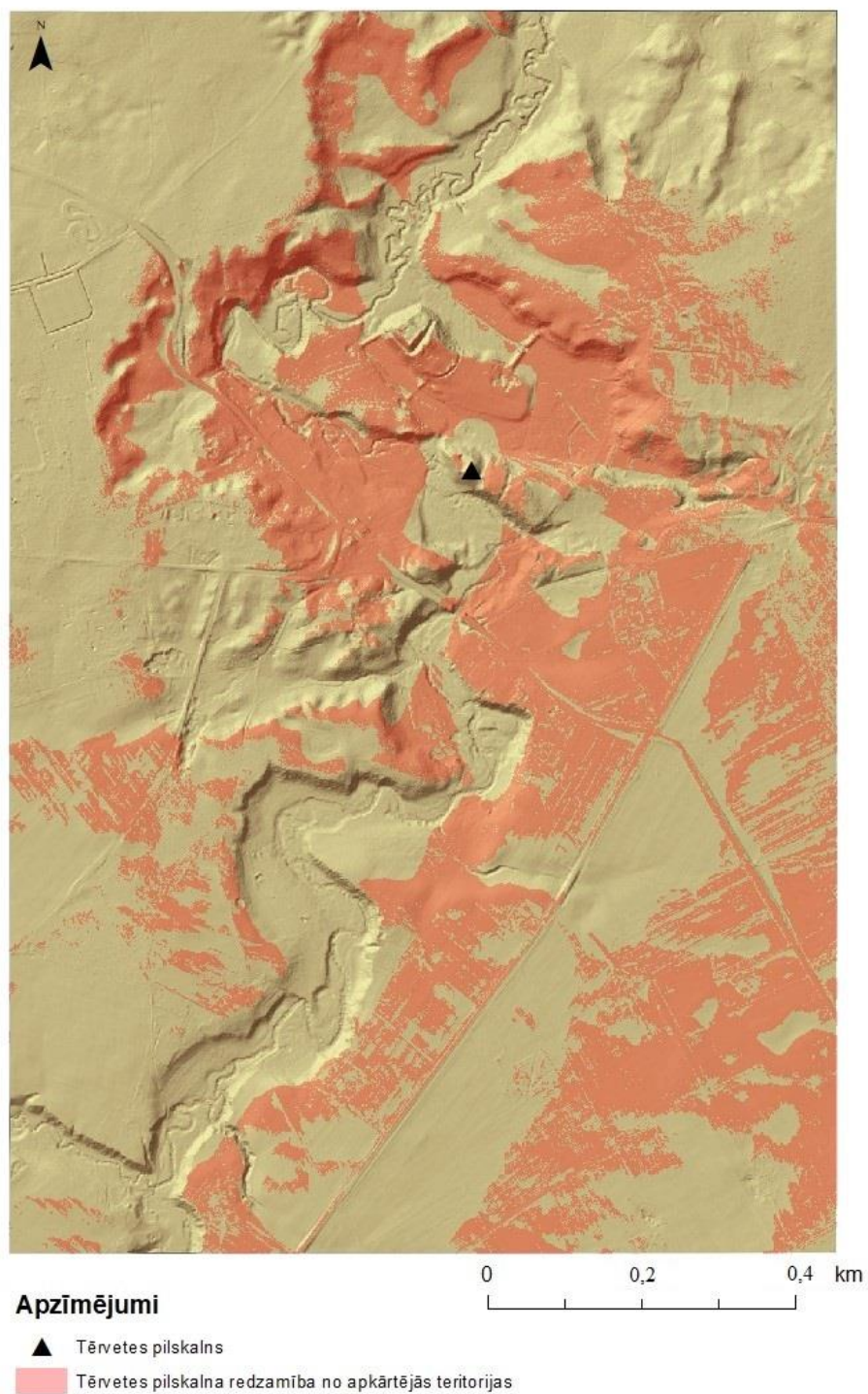
4.8. att. **Dzelzs laikmeta senvietu izvietojums Tērvetes reģionā** (Karte sagatavota par pamatu ņemot LĢIA LIDAR reljefa modeli. Izstrādāja: Ildze Mīlgrāve, 2022)

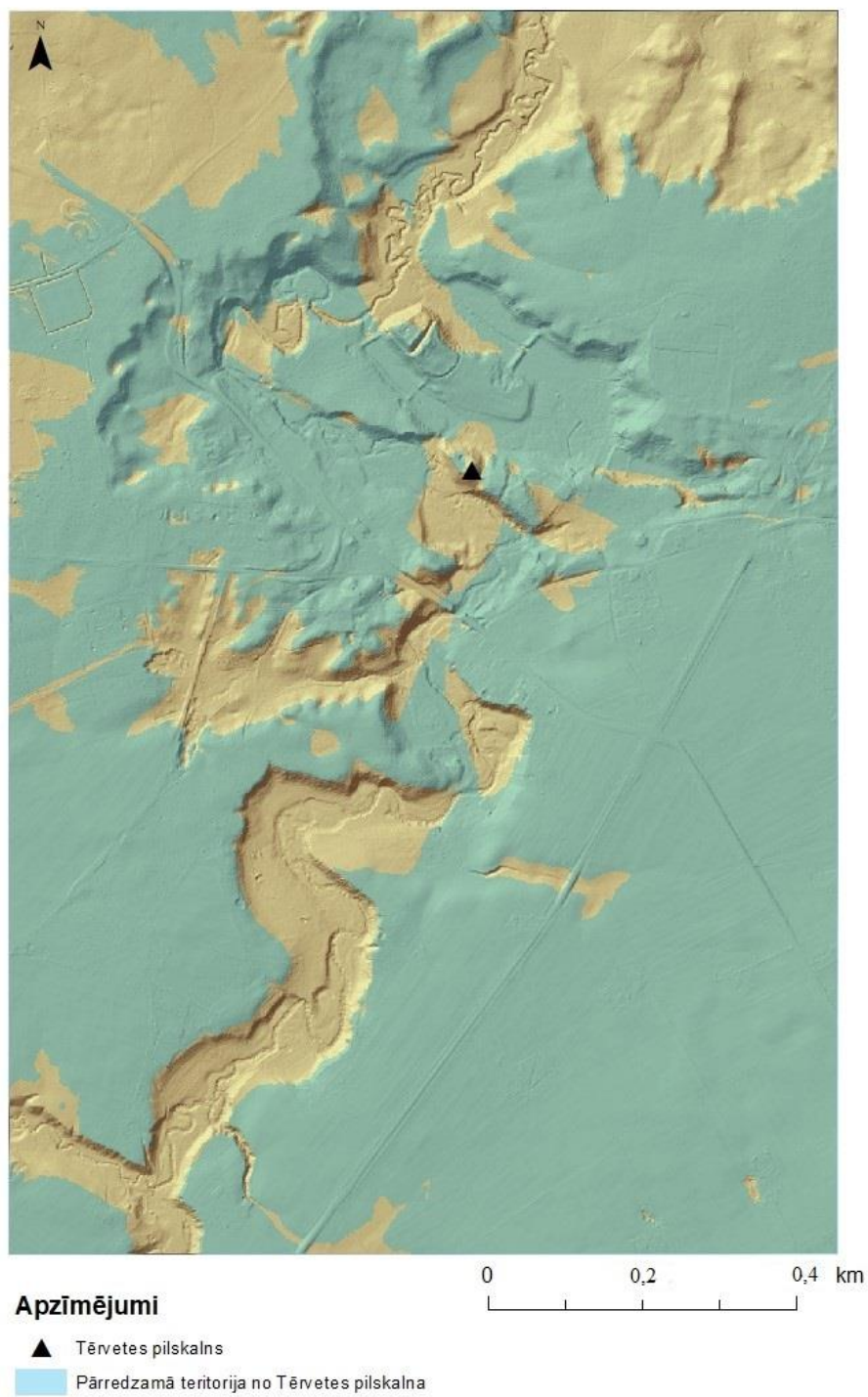
4.9. att. **Viduslaiku senvietu izvietojums** (Karte sagatavota par pamatu ņemot LĢIA LIDAR reljefa modeli . Izstrādāja: Ildze Mīlgrāve, 2022)

4.10 att. **Viduslaiku senvietu tīkli** (Karte sagatavota par pamatu ņemot LĢIA LIDAR reljefa modeli. Izstrādāja: Ildze Mīlgrāve, 2022)

4.11. att. Tērvetes pilskalna redzamība no apkārtējās teritorijas (Reljefa modeļa karte veidota izmantojot LĢIA LIDAR pieejamos LAS datus. Izstrādāja: Ildze Mīlgrāve, 2022)

4.12. att.

Pārredzamā teritorija no Tērvetes pilskalna (Reljefa modeļa karte veidota izmantojot LĢIA LIDAR pieejamos LAS datus. Izstrādāja: Ildze Mīlgrāve, 2022)

4. 13. att. Skats uz Tērvetes pilskalnu no D (Autore: Ildze Mīlgrāve, 2022)

4.14. att. Skats uz Tērvetes pilskalnu no putna lidojuma (Autore: Ildze Mīlgrāve, 2022)

Dokumentārā lapa

Maģistra darbs “Tērvetes reģiona kultūrainavas attīstība dzelzs laikmetā un viduslaikos” izstrādāts LU Vēstures un filozofijas fakultātē Vēstures un arheoloģijas nodaļā.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums ir veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst ar elektronisko parakstu parakstītajai darba versijai.

Autors: Ildze Mīlgrāve /Paraksts/ 25.05.2022.

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: profesors Dr. *hist.*, asoc. profesors Andris Šnē/Paraksts/ 25.05.2022.

Recenzents: Dr. *hist.* asoc. profesors A. Vijups

Darbs iesniegts 25.05.2022.

Metodiķe: Sigita Šnē

Darbs aizstāvēts bakalaura (maģistra) gala pārbaudījuma komisijas sēdē
____.____05.20____

protokola Nr. ____, vērtējums _____

Komisijas sekretārs docents Jānis Ķeruss